หลักสูตร
การเสริมสร้างสมรรถนะ
นักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ

วิชาเทคนิคการทำงาน ส่งเสริมการเกษตร

คณะทำงานพัฒนาบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ (e-Learning) ปี 2562
กรมส่งเสริมการเกษตร

แนวการศึกษา
วิชาเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

จัดทำโดย

คณะทำงานพัฒนาบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ (e-Learning)

กรมส่งเสริมการเกษตร ปี 2562

คณะทำงานพัฒนาบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ (e-Learning)
วิชาเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

๑. นายวุฒินัย ยุวนานนท์	กรมส่งเสริมการเกษตร	ประธาน
๒. นางสาวปริญญารัตน์ ภูศิริ	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงาน
๓. นางศันสนีย์ เกษตรสินสมบัติ	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงาน
๔. นายวิศรุต ตุ้ยศักดา	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงาน
๕. นางอาภัสสิริ จันทรโรทัย	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงานและเลขานุการ
๖. นางศิริพร มณีโชติ	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๗ นางสาวกัลยาณี เด็ดดวง	กรมส่งเสริมการเกษตร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

รายละเอียดวิชาการเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

คำอธิบายชุดวิชาการเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานส่งเสริมการเกษตร ประกอบด้วย ความหมาย หลักการ รูปแบบการ ส่งเสริมการเกษตร บทบาทและความรู้ที่จำเป็นของนักส่งเสริมการเกษตร กระบวนการทำงานส่งเสริม การเกษตรของนักส่งเสริมการเกษตรที่ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ การเรียนรู้ชุมชน การกำหนดเป้าหมาย การพัฒนา การจัดทำแผนการพัฒนาการเกษตร การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร และการ ประเมินผล รวมถึงเทคนิคและเครื่องมือในการทำงานกับชุมชน เพื่อการระดมความคิดการวิเคราะห์ สถานการณ์ การเรียนรู้ ค้นหาข้อมูล และvการประเมิน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักส่งเสริมการเกษตรมีความรู้ความเข้าใจแนวคิดการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร
2. เพื่อให้นักส่งเสริมการเกษตรมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับ ชุมชนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานกับชุมชนได้
3. เพื่อให้นักส่งเสริมการเกษตรมีความรู้ความเข้าใจเทคนิคและเครื่องมือในการทำงานส่งเสริม การเกษตรกับชุมชน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

รายละเอียดเนื้อหา

เนื้อหา	เวลา
บทที่ 1 แนวคิด หลักการ และกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตร **ตอนที่ 1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานส่งเสริมการเกษตร** เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิด ปรัชญา ความหมาย เรื่องที่ 1.1.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร **ตอนที่ 1.2 หลักการทำงานส่งเสริมการเกษตร** เรื่องที่ 1.2.1 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร เรื่องที่ 1.2.2 ความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักส่งเสริมการเกษตร **ตอนที่ 1.3 กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน** เรื่องที่ 1.3.1 การเรียนรู้ชุมชน เรื่องที่ 1.3.2 การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา เรื่องที่ 1.3.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร เรื่องที่ 1.3.4 การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร เรื่องที่ 1.3.5 การวัดผลการปฏิบัติงาน	
บทที่ 2 เครื่องมือและเทคนิคการทำงานกับชุมชน เรื่องที่ 2.1 การจัดเวทีชุมชน เรื่องที่ 2.2 โรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School) เรื่องที่ 2.3 การจัดทำแปลงสาธิต/แปลงส่งเสริมการเกษตร /แปลงเรียนรู้ (Agricultural demonstration) เรื่องที่ 2.4 วันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field day) เรื่องที่ 2.5 การทัศนศึกษาดูงาน (Study tour) เรื่องที่ 2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เรื่องที่ 2.7 การสอบถาม/การสัมภาษณ์/การสังเกต เรื่องที่ 2.8 การประเมิน CIPP Model เรื่องที่ 2.9 การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA) เรื่องที่ 2.10 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เรื่องที่ 2.11 การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม เรื่องที่ 2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เรื่องที่ 2.13 การระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control : AIC) เรื่องที่ 2.14 เกมและกิจกรรมต่างๆ	
บทที่ 3 กรณีศึกษาเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร	
บทที่ 4 สรุปและเชื่อมโยงกลไกการทำงานส่งเสริมการเกษตร กับชุมชน	

สารบัญ

บทที่ 1 แนวคิด หลักการ และกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตร **1**

ตอนที่ 1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานส่งเสริมการเกษตร 2

เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิด ปรัชญา ความหมาย 3

เรื่องที่ 1.1.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร 6

ตอนที่ 1.2 หลักการทำงานส่งเสริมการเกษตร **7**

เรื่องที่ 1.2.1 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร 7

เรื่องที่ 1.2.2 ความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักส่งเสริมการเกษตร 8

ตอนที่ 1.3 กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน 11

เรื่องที่ 1.3.1 การเรียนรู้ชุมชน 12

เรื่องที่ 1.3.2 การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา 17

เรื่องที่ 1.3.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร 19

เรื่องที่ 1.3.4 การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร 23

เรื่องที่ 1.3.5 การวัดผลการปฏิบัติงาน 27

แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร 35

บทที่ 2 เครื่องมือและเทคนิคการทำงานกับชุมชน **40**

เรื่องที่ 2.1 การจัดเวทีชุมชน 41

เรื่องที่ 2.2 โรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School) 47

เรื่องที่ 2.3 การจัดทำแปลงสาธิต/แปลงส่งเสริมการเกษตร /แปลงเรียนรู้ (Agricultural demonstration) 50

เรื่องที่ 2.4 วันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field day) 56

เรื่องที่ 2.5 การทัศนศึกษาดูงาน (Study tour) 59

เรื่องที่ 2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) 66

เรื่องที่ 2.7 การสอบถาม/การสัมภาษณ์/การสังเกต 69

เรื่องที่ 2.8 การประเมิน CIPP Model 77

เรื่องที่ 2.9 การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA) 80

เรื่องที่ 2.10 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) 82

เรื่องที่ 2.11 การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม 84

เรื่องที่ 2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) 87

เรื่องที่ 2.13 การระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control : AIC) 92

เรื่องที่ 2.14 เกมและกิจกรรมต่างๆ 97

บทที่ 3 กรณีศึกษาเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร **104**

บทที่ 4 สรุปและเชื่อมโยงกลไกการทำงานส่งเสริมการเกษตร กับชุมชน **115**

บทที่ 1
แนวคิด หลักการ และกระบวนการส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 1
แนวคิด หลักการ และกระบวนการส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตรดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรโดยตรงต่อเกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่การเกษตรทั่วประเทศ ดังนั้น นักส่งเสริมการเกษตรจึงจำเป็นต้องมีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ การส่งเสริมการเกษตร หลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร และกระบวนการทำงานส่งเสริม การเกษตรกับชุมชน เพื่อสร้างหลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรฐานที่มั่นคงทางความคิดและ ความมั่นใจในตนเอง ก่อนที่จะนำความรู้ความสามารถในเชิงวิชาการไปจัดการเรียนรู้ให้แก่ กลุ่มเป้าหมายได้

ตอนที่ 1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตร
- เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิด ปรัชญา และความหมาย
- เรื่องที่1.1.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร

ตอนที่ 1.2 หลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร
- เรื่องที่ 1.2.1 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร
- เรื่องที่ 1.2.2 ความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักส่งเสริมการเกษตร

ตอนที่ 1.3 กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน
- เรื่องที่ 1.3.1 การเรียนรู้ชุมชน
- เรื่องที่ 1.3.2 การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา
- เรื่องที่ 1.3.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร
- เรื่องที่ 1.3.4 การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.3.5 การวัดผลการปฏิบัติงาน

ตอนที่ 1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตร

งานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานที่ส่งผลโดยตรงต่อเกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในพื้นทีการเกษตรทั่วประเทศ การปฏิบัติงานใดๆ ต้องคำนึงถึงเป้าหมายที่เหมาะสมและผลที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย นักส่งเสริมการเกษตรจึงจำเป็นต้องเริมต้นงานด้วยความเข้าใจในแนวคิดและหลักการส่งเสริมการเกษตรกลุ่มเป้าหมาย วิธีการ และที่สำคัญต้องตระหนักถึงบทบาทของการเป็นนักส่งเสริม การเกษตรที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างฐานที่มั่นคงทางความคิดและความมั่นใจในตนเอง ก่อนที่จะนำความรู้ ความสามารถในเชิงวิชาการไปจัดการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเป้าหมายได้ ดังนั้น นักส่งเสริมการเกษตร จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการเกษตรและการบริหารจัดการ จึงจะสามารถ ทำงานส่งเสริมการเกษตรให้สัมฤทธิผลได้

เรื่องที่ 1.1.1 แนวคิด ปรัชญา และความหมาย

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ปราชญ์เกษตรของแผ่นดินได้กล่าวไว้ว่า **“การเกษตรไม่ใช่เป็นเพียง อาชีพของคนท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นวัฒนธรรมซึ่งทุกคนหวงแหนเอาไว้เสมือนเป็นชาติกำเนิด ของเราเอง”** การเกษตรเป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมานานนับแต่อดีตกาลจวบจนปัจจุบัน การส่งเสริมการเกษตรจึงเป็นการขยายผลสืบทอดความรู้วิถีการผลิตตามกระบวนการเปลี่ยนแปลง ของระบบเกษตรกรรมในสังคม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2553) สรุปแนวคิด **การส่งเสริมการเกษตรเป็นทั้งกระบวนการให้การศึกษาและการศึกษานอกระบบ** ได้แก่ การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน การศึกษา ผู้ใหญ่ และ**การศึกษาตลอดชีวิต** ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ในทุกช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตายเป็นการให้บริการความรู้ทางการเกษตรและเป็นการผสมผสานแนวคิดการใช้ความรู้ด้านการเกษตร การใช้ เทคโนโลยีที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมของเกษตรกร และความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำไปปรับใช้ในกระบวนการส่งเสริมการเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร

แนวคิดทุกเรื่องย่อมมีปรัชญาเป็นหลักนำในการคิดการปฏิบัติการส่งเสริมการเกษตรก็เช่นกัน ปรัชญาการส่งเสริมการเกษตร คือการจัดบริการความรู้การเกษตรแก่เกษตรกร ครอบครัว และกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้นโดยการช่วยเหลือตนเอง หรือกล่าวแบบง่าย ๆ คือ **การช่วยให้เกษตรกรช่วยเหลือตนเองและครอบครัวได้** ดังสุภาษิตจีนที่ว่า “ถ้าท่านให้ปลาแก่ชาวนา เขาจะกินปลาหมดภายในหนึ่งวัน แต่ถ้าท่านสอนให้เขาจับปลา เลี้ยงปลา เขาจะมีปลากินตลอดชีวิต”

ทำนอง สิงคาลวณิช (2525) อธิบดีท่านแรกของกรมส่งเสริมการเกษตร ให้ความหมายของการส่งเสริมการเกษตรว่า “คือการถ่ายทอดหรือเผยแพร่บริการความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ เกี่ยวกับ การเกษตรให้แก่เกษตรกรที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ตลอดจนให้คำปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อความ เข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ให้เกษตรกรนำไปคิด ตกลงใจ และปฏิบัติตาม อันจะยังผลให้เพิ่มประสิทธิภาพ การผลิตและเพิ่มรายได้”

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2527) ให้ความหมายว่า “การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการในการให้การศึกษานอกระบบรวมทั้งการบริการแก่บุคคลเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรและครอบครัว โดยให้บุคคลเป้าหมายเหล่านี้เรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเองและช่วยตนเอง เพื่อให้บรรลุถึงการกินดีอยู่ดีของคนในชุมชนโดยส่วนรวม ทั้งนี้ โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนการพัฒนาประชาชนในชุมชน”

กล่าวโดยสรุป **การส่งเสริมการเกษตร คือ กระบวนการให้การศึกษานอกระบบ เพื่อบริการ ความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ เกี่ยวกับการเกษตร รวมทั้งการบริการแก่บุคคลเป้าหมายที่เป็นเกษตรกร ครอบครัว ชุมชนและกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง** ให้เรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อให้เกษตรกร ช่วยเหลือตนเองได้ พัฒนาการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

หลักการส่งเสริมการเกษตร

จากแนวคิด ปรัชญา และความหมายสู่หลักการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเป็นแนวทางและ สาระสำคัญในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตร มีหลักการสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

1. การส่งเสริมการเกษตรควรมีลักษณะของระบบงานส่งเสริมการเกษตรที่เน้นกระบวนการ **ให้การศึกษา การบริการความรู้การเกษตรเพื่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และทักษะหรือ พฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายไปในทางที่ดีขึ้น โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ** (Learning by Doing)

2. ยึดหลักการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานในทุกเรื่อง ทั้งด้านเทคโนโลยีผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งเรื่องการบูรณาการความร่วมมือกับทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ หน่วยงานต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานเอกชน และภาคเกษตรกร **เพื่อความร่วมมือและการมีส่วน ร่วมในทุกระดับตั้งแต่ระดับพื้นที่ ท้องถิ่น จังหวัด จนถึงระดับชาติ**

3. บุคคลเป้าหมายควร**เน้นเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่เป้าหมายที่ด้อยโอกาสเป็นลำดับแรก** แล้วจึงขยายออกไปสู่บุคคลและพื้นที่อื่นๆ

4. บุคคลเป้าหมายควรเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจภายใต้ศรัทธาความเชื่อและประเพณีของกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชน**ที่นักส่งเสริมการเกษตรเข้าไปดำเนินการด้วยความเข้าใจ** ในวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

5. เน้นการ**ทำงานในรูปกลุ่มหรือสถาบันของกลุ่มเป้าหมาย** แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และความคิดเห็น การสร้างพลังเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือตนเองและการพึ่งพา ซึ่งกันและกันภายในชุมชน

6. เน้นการสร้างและพัฒนา**ผู้นำชุมชนด้านการเกษตร** เพื่อเป็นแกนนำในการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้กระจายสู่บุคคลเป้าหมายได้มากที่สุด เพราะนักส่งเสริมการเกษตรไม่สามารถเข้าถึงบุคคลเป้าหมายได้ครบทุกราย

7. สิ่งที่นำไปส่งเสริมต้องเริ่มที่ความจำเป็นพื้นฐานและเร่งด่วนในการ**แก้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริง (Real Needs) ของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย เริ่มจากเรื่องง่าย ๆ ไปสู่เรื่องยาก** เช่น ถ่ายทอดเทคโนโลยีที่ง่ายไม่ซับซ้อนแล้วค่อยๆ เพิ่มเติมเทคโนโลยีที่มีความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ เริ่มจากการส่งเสริมในพื้นที่เล็ก ๆ ไปสู่ขนาดใหญ่ เช่น เริ่มส่งเสริมในแปลงเรียนรู้ชุมชนต้นแบบ หมู่บ้านนำร่อง แล้วจึงขยายไปสู่พื้นที่กว้างขวางขึ้นในระดับท้องถิ่น ตำบล อำเภอ

8. ความรู้และเทคโนโลยีที่ใช้ในการส่งเสริมการเกษตรต้องเป็น**เทคโนโลยีที่เหมาะสมและปลอดภัย** การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นมิตรกับสุขภาพและสภาพแวดล้อม คุ้มค่าการลงทุน ไม่ซับซ้อน โดยยึดหลักการอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ อนุรักษ์พลังงาน ไม่ขัดแย้งวัฒนธรรม ท้องถิ่น เพื่อความยั่งยืนของสังคมและสิ่งแวดล้อม

9. **ความสำเร็จของงานส่งเสริมการเกษตรเน้นที่การทำให้บุคคลเป้าหมายช่วยเหลือตนเองได้ (Self-reliance) รวมถึงการพึ่งพากันและกันภายในกลุ่ม สถาบัน ชุมชน** ซึ่งการช่วยเหลือตนเองได้นั้น หมายถึงชุมชนเกษตรที่เป็นเป้าหมายนั้นมีความเข้มแข็ง สามารถคิด ตัดสินใจ และดำเนินการ แก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้เป็นลำดับแรก โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก หรือในกรณีประสบภัยธรรมชาติก็สามารถร่วมมือกันบรรเทาปัญหาเบื้องต้นและติดต่อประสานงาน ขอความช่วยเหลือจากภายนอกได้และสามารถฟื้นตัวได้เร็ว

การส่งเสริมการเกษตรมีวิธีการที่หลากหลาย เมื่อประมวลเป็นรูปแบบต่าง ๆ จะมีรูปแบบ สำคัญ ๆ ประมาณ 4 รูปแบบที่ ซึ่ง FAO ได้รวบรวมจากรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรในประเทศต่าง ๆ รูปแบบแต่ละรูปแบบมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสังคมเกษตรที่แตกต่างกัน FAO ได้กล่าวถึง แนวคิด เป้าหมาย วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. แนวคิดการส่งเสริมการเกษตร มีความเกี่ยวข้องกับภารกิจต่อไปนี้

- การถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer)
- การให้บริการการเกษตร (Advisory Services)
- การศึกษานอกระบบ (Nonformal Education)
- การเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ (Facilitation Extension)

2. เป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตร

- ความมั่นคงทางอาหาร
- การปรับปรุงคุณภาพชีวิตชาวชนบท
- ปรับปรุงการบริหารจัดการทรัพยากร

3. วัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร เพื่อ

- ถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
- การเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือน
- จัดระบบและเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสร้างทุนทางสังคม
- ฝึกอบรมเกษตรกรให้สามารถจัดการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

เรื่องที่ 1.1.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร

จากแนวคิด เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตรดังกล่าวข้างต้น จึงเป็น ที่มาของรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรที FAO รวบรวมมาจากหลากหลายประเทศทั้งในเขตประเทศ ยุโรป อเมริกา และเอเชีย โดยแยกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยี มีที่มาจากแนวคิดด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการให้บริการการเกษตร มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต โดยลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และได้มาตรฐานการผลิต และการปรับปรุงคุณภาพชีวิต ชาวชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิต และการเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือน รูปแบบดังกล่าวนี้ เช่น

- การส่งเสริมการเกษตรโดยภาครัฐ (Ministry-Based Agricultural Extension)
- การฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training and Visit Extension)

2. การส่งเสริมแบบมีส่วนร่วม มีทีมาจากแนวคิดด้านการศึกษานอกระบบ และการเอื้ออำนวยให้เกิดการ เรียนรู้ มีเป้าหมายเพื่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตชาวชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มรายได้ ต่อครัวเรือน และจัดระบบและเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสร้างทุนทางสังคม รูปแบบดังกล่าวนี้ เช่น

- การส่งเสริมผ่านผู้นำชุมชน (Animation Rural)
- การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการ (Integrated Rural Development)
- การส่งเสริมโดยองค์กรชุมชน (Farmer-Based Extension Organization)

3. การส่งเสริมแบบตลาดนำการผลิต มีที่มาจากแนวคิดด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี และการให้บริการการเกษตร มีเป้าหมายเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และการปรับปรุงคุณภาพชีวิตชาวชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และการเพิมรายได้ต่อ ครัวเรือน รูปแบบดังกล่าวนี้ เช่น

- การส่งเสริมรายสินค้าเกษตร (Commodity-Based Advisory System)
- การส่งเสริมโดยใช้นวัตกรรมและการตลาดนำการผลิต (Innovative, Market - Driven Extension Approaches)
- การให้บริการ/คำแนะนำแก่เกษตรกรระดับก้าวหน้าโดยภาคเอกชน (Privately Managed Out Grower Advisory Services)
- ความร่วมมือภาครัฐและเอกชน (Public-Private Partnerships)
- ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน เกษตรกร ในการทำสัญญาล่วงหน้า (Contract Farming)

4. การส่งเสริมการศึกษานอกระบบ มีที่มาจากแนวคิดด้านการศึกษานอกระบบ และการเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ มีเป้าหมายเพื่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตชาวชนบท และปรับปรุงการบริหารจัดการ ทรัพยากร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดระบบและเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสร้างทุนทางสังคม และฝึกอบรม เกษตรกรให้สามารถจัดการ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน รูปแบบดังกล่าวนี้ เช่น

- โรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School)
- ศูนย์เรียนรู้ชุมชน
- การส่งเสริมโดยใช้ฐานการศึกษา (University-Based Extension)

ความเหมาะสมของการใช้รูปแบบส่งเสริมการเกษตรแปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์หรือ เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมในขณะนั้น ดังนั้น การจัดทำ**ระบบส่งเสริมการเกษตร**ของหน่วยงานเพื่อให้ การทำงานส่งเสริมการเกษตรเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ควร**เป็นระบบที่ครอบคลุมรูปแบบกลุ่มเป้าหมาย (Target) และสามารถบรรลุเป้าหมาย (Goal) ของงานส่งเสริมการเกษตรได้**

ตอนที่ 1.2 หลักการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร

เรื่องที่ 1.2.1 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

นักส่งเสริมการเกษตรส่วนใหญ่เป็นบุคคลภายนอกที่ถูกส่งไปปฏิบัติงานในพื้นที่ ต้องทำงาน ร่วมกับเกษตรกรโดยตรง จึงจำเป็นที่นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องเข้าใจบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกรให้เกิดประสิทธิผลตามที่กำหนด เป้าหมายไว้ ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร ควรจะทำความเข้าใจร่วมกันก่อนว่า เมื่อเข้าไปในพื้นที่แล้ว มีบุคคลกลุ่มใดบ้างที่นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องทำงานด้วย ถ้าพิจารณาให้ ครอบคลุมจะพบว่า มีอยู่ 3 กลุ่มที่ต้องเกี่ยวข้อง ได้แก่

“เกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย” ซึ่งถือว่าเป็น **“ผู้เรียนรู้ร่วมกัน”**

“เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาคี” เช่น ปศุสัตว์ ประมง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ครู อำเภอ สาธารณสุข ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็น **“ผู้ร่วมงาน”**

“ผู้นำทางความคิด” เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้นำท้องถิ่น นักการเมือง ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็น **“ผู้มีอิทธิพลทางความคิด”**

ดังนั้น เมื่อมีกลุ่มบุคคลหลายกลุ่ม หลายหน่วยงานที่นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย จึงทำให้นักส่งเสริมการเกษตรต้องทำหน้าที่หลายบทบาท เพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรบรรลุเป้าหมาย เช่น เป็นวิทยากรหรือวิทยากรกระบวนการ เมื่อทำงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรผู้เรียนรู้เป็น นักประสานงาน เมื่อทำงานกับภาคีเครือข่าย หรือเป็นนักจัดการเมื่อต้องพึ่งพาหรือแก้ปัญหาจากผู้มี อิทธิพล บทบาทหลัก ๆ ที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ได้แก่

1. ครู ที่ปรึกษา หรือวิทยากร เพื่อถ่ายทอดความรู้หรือให้คำแนะนำด้านการเกษตรที่จำเป็นสำหรับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการเกษตรที่ตรงกับความจำเป็นในพื้นที่

2. วิทยากรกระบวนการ เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยการจัดเวทีชุมชน หรือสร้างโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร เจ้าหน้าที หรือผู้นำชุมชน ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดเวทีประชาคม การจัดเวทีตามระบบส่งเสริมการเกษตร

3. นักประสานงาน เพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่ รวมถึงเครือข่ายทุกระดับ เพื่อขยายโอกาสการทำงาน ให้งานส่งเสริมการเกษตรดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ได้รับการสนับสนุน จาก ทุกฝ่าย เช่น การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป้าหมายในการประสานงานที่ ได้ผลควรเป็นลักษณะได้รับประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย (Win-win)

4. นักจัดการ เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมถึงสร้างสรรค์งานการเกษตรทุกด้าน จำเป็นที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องบริหารจัดการงานให้ได้ รวมถึงสามารถบูรณาการแผนงาน โครงการ งบประมาณ หรือแม้แต่การบูรณาการทรัพยากรในความรับผิดชอบให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับ กลุ่มบุคคลเป้าหมาย เช่น เกษตรกร ในการจัดการทั้งด้านการผลิตและการตลาดด้านการเกษตร รวมถึง การแก้ไขปัญหาใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ เช่น ภัยธรรมชาติ การระบาดศัตรูพืช ฯลฯ

5. ผู้ให้บริการ ซึ่งเป็นภารกิจหลักของกรมส่งเสริมการเกษตรในการถ่ายทอดความรู้และการบริการการเกษตร เพื่อจัดบริการที่ตอบสนองการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมในพื้นที่ และเหมาะสม กับเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย เช่น หน่วยเคลื่อนที่การป้องกันกำจัดศัตรูพืช คลินิกเกษตร การขึ้น ทะเบียนเกษตรกร (ทบก.) การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกพืชเศรษฐกิจ (ทพศ.) ฯลฯ

6. นักวิเคราะห์ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ นักส่งเสริมการเกษตรต้องวิเคราะห์ข้อมูลและสถานการณ์ได้อย่างถูกต้องในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำงาน เพื่อให้มีฐานข้อมูลที่ถูกต้อง วางแผนกำหนดเป้าหมายได้ สามารถดำเนินการและประเมินผลได้อย่างเหมาะสม

7. นักวิจัยและพัฒนา เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิผล สามารถสร้างสรรค์องค์ความรู้ใหม่ หรือกระบวนการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ นักส่งเสริมการเกษตรต้องเป็นนักวิจัยและพัฒนา เพื่อค้นหาคำตอบในการแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนางาน พัฒนาพื้นที่ ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายและองค์กร

นอกเหนือจากบทบาทหลักดังกล่าวแล้วนั้น ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกหลายบทบาท เช่น นักวางแผน นักประเมินผล นักประชาสัมพันธ์ ฯลฯ ตามแต่เงื่อนไขและสถานการณ์ในการทำงาน แต่ไม่ว่าจะเป็น บทบาทใด **นักส่งเสริมการเกษตรที่ดีควรต้องแสดงบทบาทนั้นภายใต้ความเคารพในความคิดของ เกษตรกร ภาคีเครือข่าย และภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับ รวมถึงวัฒนธรรมอันดีงามและความ สมดุลของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น** เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของ เกษตรกรไปในทางที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

เรื่องที่ 1.2.2 ความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักส่งเสริมการเกษตร

เมื่อเข้าใจในบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรแล้ว ย่อมจะพิจารณาได้ว่าความรู้ใดที่จำเป็น สำหรับนักส่งเสริมการเกษตรที่ต้องรู้และเข้าใจถึงขั้นนำไปใช้งานได้ ความรู้ดังกล่าว เช่น

1. ความรู้ด้านการเกษตร เพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นที่ปรึกษา หรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ รวมถึงภาคีเครือข่าย เช่นความรู้ต่อไปนี้

- การเกษตร (การผลิต อารักขาพืช การเก็บเกี่ยว แปรรูป และจำหน่ายสินค้าเกษตร)
- การส่งเสริมการเกษตร
- ระบบส่งเสริมการเกษตร

2. ความรู้ด้านสังคม ชุมชน เกษตรกร เพื่อสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีในการทำงานกับ มวลชน และกลุ่มเป้าหมาย เช่น

- กระบวนการทำงานกับชุมชน
- กระบวนการกลุ่มและเครือข่าย
- วิสาหกิจชุมชน
- สหกรณ์

3. ความรู้ด้านการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรและผู้เกี่ยวข้อง เช่น ความรู้ต่อไปนี้

- การศึกษานอกระบบ
- จิตวิทยาการเรียนรู้
- การจัดการความรู้ (KM)
- การพัฒนางานประจำสู่การวิจัย (Routine to Research : R2R)
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

4. ความรู้ด้านการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งที่สำนักงาน ชุมชน และสภาพแวดล้อมในการทำงานกับชุมชน นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการ พัฒนาตนเองและเกษตรกรให้เป็นนักจัดการทั้งด้านการวางแผน ดำเนินการ และประเมินผลในทุกชิ้นงาน ที่ต้องดำเนินการร่วมกับผู้อื่น ความรู้ดังกล่าวเช่น

- การวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์
- การบริหารจัดการ
- ยุทธศาสตร์
- การทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ/ตำบล
- การประเมินผล

5. ความรู้ด้านการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เหมาะสมกับสถานการณ์ ให้แก่ตัวเจ้าหน้าทีเอง เกษตรกร และผู้เกี่ยวข้อง สร้างความเชื่อมั่น ภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กร เช่น

- การประชาสัมพันธ์
- การจัดทำสื่อประเภทต่าง ๆ

6. ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) เพื่อการดำเนินงานที่รวดเร็ว มี ประสิทธิภาพเข้าถึงมวลชน กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม เช่น

- การใช้งาน Application ทางด้านการเกษตรต่างๆ
- การใช้โปรแกรมสำเร็จรูปต่างๆ เพื่อการวิเคราะห์และนำเสนอผลงาน
- การประยุกต์ใช้ข้อมูลในการส่งเสริมการเกษตร.....
- อื่นๆ ฯลฯ

7. ความรู้ด้านการตลาดสินค้าเกษตร ทั้งในระดับตลาดท้องถิ่น ตลาดระดับประเทศ รวมถึงตลาดโลก เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาด้านการวางแผนการผลิตให้กับเกษตรกร เช่น

- การตลาด
- การจัดการขนส่งสินค้า ข้อมูลและทรัพยากร (Logistic)

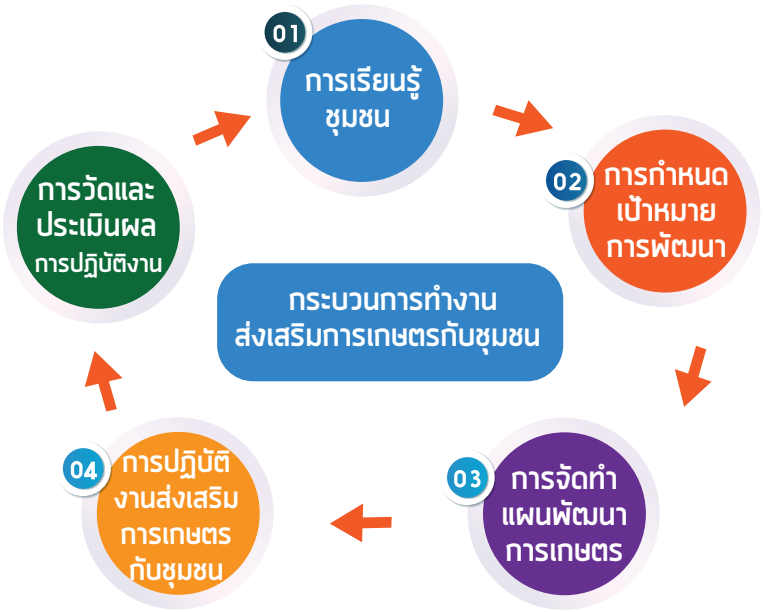
8. ความรู้ด้านกฎ ระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เช่น ระเบียบการจัดซื้อจัดจ้าง การเบิกจ่าย งบประมาณ พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิน กฎหมายที่เกียวข้องกับการนำเข้าหรือส่งออกสินค้า เกษตรทั้งในประชาคมอาเซียน ประชาคมยุโรป หรือเขตการค้าต่างๆ ฯลฯ เพื่อความปลอดภัยของ เกษตรกรและตัวเจ้าหน้าที่เองในการปฏิบัติตามระเบียบอย่างถูกต้อง

9. ความรู้ด้านวิชาการเฉพาะเรื่อง ตามทีได้รับมอบหมายภารกิจ เช่น สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ระบบรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร ระบบพิกัด GPS การจดสิทธิบัตร ประชาคมอาเซียน ฯลฯ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าหน้าที่ในการดำเนินงานตามนโยบายอย่างถูกต้อง รัดกุม

เมื่อได้เรียนรู้แนวคิดหลักการของการส่งเสริมการเกษตร รวมถึงบทบาทและความรู้ทีจำเป็น ซึงนักส่งเสริมการเกษตรต้องมี เพือให้การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรบรรลุตามเป้าหมายแล้ว ในตอน ต่อไปนักส่งเสริมการเกษตรจะได้เรียนรู้กระบวนการทำงานกับบุคคลเป้าหมาย และเครื่องเมือและ เทคนิคในการทำงานต่อไป

ตอนที่ 1.3 กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน

นักส่งเสริมการเกษตรส่วนมากเป็นบุคคลจากภายนอกชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่ในการกระตุ้น เสริมสร้างความสามารถ และเอื้ออำนวยกระบวนการจัดการของชุมชน ซึ่งการเสริมสร้างให้ชุมชนมี ขีดความสามารถที่จะดำเนินการสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยการตัดสินใจของตนเองนั้น ถือได้ว่า การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้เป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร ที่จะต้องมีอยู่ อย่างต่อเนื่องและเป็นหัวใจสำคัญในการทำงานกับชุมชน ในที่นี้ สรุปกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนได้เป็น 5 ขั้นตอนหลัก คือ

ภาพที่ 1.1 กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน

ซึ่งในส่วนนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้เข้าใจจุดมุ่งหมาย หลักการดำเนินงาน วิธีการและเทคนิคในการดำเนินงานที่นักส่งเสริมการเกษตร สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

เรื่องที่ 1.3.1 การเรียนรู้ชุมชน

การเรียนรู้ชุมชนโดยทั่วไปมีความหมายว่า การที่นักพัฒนาหรือนักส่งเสริมการเกษตรซึ่งเป็น คนนอกชุมชน เข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนปัญหา และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมร่วมกันของนักพัฒนาหรือนักส่งเสริมการเกษตร และชุมชน เพื่อที่จะได้กำหนดและวางแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยคำว่า“ชุมชน” ในที่นี้ขอจำกัด ความในเชิงของขอบเขตในการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตร ซึ่งอาจเป็นในระดับชุมชน หมู่บ้าน หรือตำบล ดังนั้น วิธีการทำงานกับชุมชนที่เป็นรายละเอียดซึ่งจะกล่าวต่อจากนี้ นักส่งเสริมการเกษตร อาจนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ

1. จุดมุ่งหมาย

การเรียนรู้ชุมชนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักส่งเสริมการเกษตรเข้าใจชุมชน และสามารถนำข้อมูล หรือความรู้ความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ของชุมชนทั้งเรื่องปัญหาและศักยภาพ ไปสู่การวางแผนพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน สรุปจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ชุมชนได้ ดังนี้

1.1 หาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการหาความรู้ใหม่หรือเป็นการ เพิ่มเติมความรู้ใหม่มากยิ่งขึ้น ซึ่งการหาข้อเท็จจริงอาจเป็นไปในลักษณะกว้าง ๆ หรือมีการวิเคราะห์ สิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้งก็ได้ ตามวัตถุประสงค์ของผู้ศึกษา

1.2 ยืนยันความรู้หรือข้อมูลเดิมให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

1.3 นำข้อมูล ข้อเท็จจริงใช้ประโยชน์ในงานพัฒนา เพราะจะได้ข้อมูลไปใช้ในการ วางแผนและนำไปวางแผนพัฒนา ถ้านักส่งเสริมการเกษตรปราศจากการเรียนรู้ให้เข้าใจชุมชนจะทำให้ ไม่เข้าใจในงานส่งเสริม การพัฒนาเกษตรกร และชุมชน

2. หลักการดำเนินงาน

การเรียนรู้ชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตรมีกรอบเนื้อหาในการเรียนรู้และการวิเคราะห์ เพื่อให้มีความเข้าใจชุมชนตามองค์ประกอบของชุมชน 3 ด้านหลัก คือ

2.1 โครงสร้างสังคม หรือส่วนประกอบต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบ นั้น ๆ อาจจะเป็นระบบเครือญาติหรือโครงสร้างสังคม ผู้นำ องค์กรชาวบ้าน การรวมตัวของคนในชุมชน และหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ

2.2 ระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรในชุมชน มุ่งเน้นในการเรียนรู้ระบบการผลิต ทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรที่มีในชุมชน รวมถึงการใช้ทรัพยากร

2.3 วัฒนธรรมหรืออุดมการณ์ ซึ่งอาจจะปรากฏในลักษณะทีเป็นรูปธรรม เช่น ศิลปะ และสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ หรือในลักษณะนามธรรม เช่น ความเชือ อุดมการณ์ ระบบคิด โดย ความสัมพันธ์ในด้านวัฒนธรรมของชุมชนจะมีผลต่อองค์ประกอบด้านอืน ๆ และองค์ประกอบทั้ง 3 จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

จากกรอบเนื้อหาหรือประเด็นที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องเรียนรู้ชุมชนตามองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว แนวทางในการเรียนรู้ชุมชนนั้น นักส่งเสริมการเกษตรต้องตระหนัก ถึงหลักปฏิบัติที่สำคัญ คือ

- การกำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ชุมชนให้ชัดเจน ว่าต้องการรู้อะไรเพื่ออะไร
- การใช้ประโยชน์จากข้อมูลทุติยภูมิ หรือข้อมูลมือสองที่มีอยู่แล้ว เพื่อการเข้าใจชุมชนเบื้องต้น
- กำหนดประเด็นคำถามที่จะนำมาซึ่งการได้คำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
- การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการที่หลากหลายในชุมชน เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การประชุม การสนทนากลุ่ม เป็นต้น และต้องเรียนรู้กับคนในชุมชนที่มีความแตกต่าง หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลหลายมิติ
- การไม่มีอคติในการเรียนรู้ชุมชนและการเก็บข้อมูล
- การใช้หลักการในการเก็บข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง
- ระหว่างเก็บข้อมูลในชุมชน นักส่งเสริมการเกษตรควรมีความใฝ่รู้และแสวงหา รวบรวมข้อมูล คือใช้ ตาดู หูฟัง ปากถาม สมองคิด มือเขียน เป็นต้น
- การเรียนรู้ชุมชนต้องใช้หลักการให้ชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความคิดและความตระหนักในการพัฒนา โดยที่องค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐ องค์กรชุมชนหรือเกษตรกรประสานความร่วมมือบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน

3. วิธีการและเทคนิค

เทคนิคในการศึกษาหรือเรียนรู้ชุมชนมีหลายชนิด ซึ่งเทคนิคส่วนใหญ่ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในงานพัฒนาการเกษตรและงานพัฒนาชนบท บางชนิดมีวิธีการที่ให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมใน การคิด วิเคราะห์และค้นหาปัญหา เพื่อสร้างเป้าหมายในการพัฒนา ตัวอย่างของเทคนิคที่สามารถใช้ ในการเรียนรู้ชุมชน และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาด้านการส่งเสริมการเกษตร เช่น

3.1 การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA)

3.2 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA)

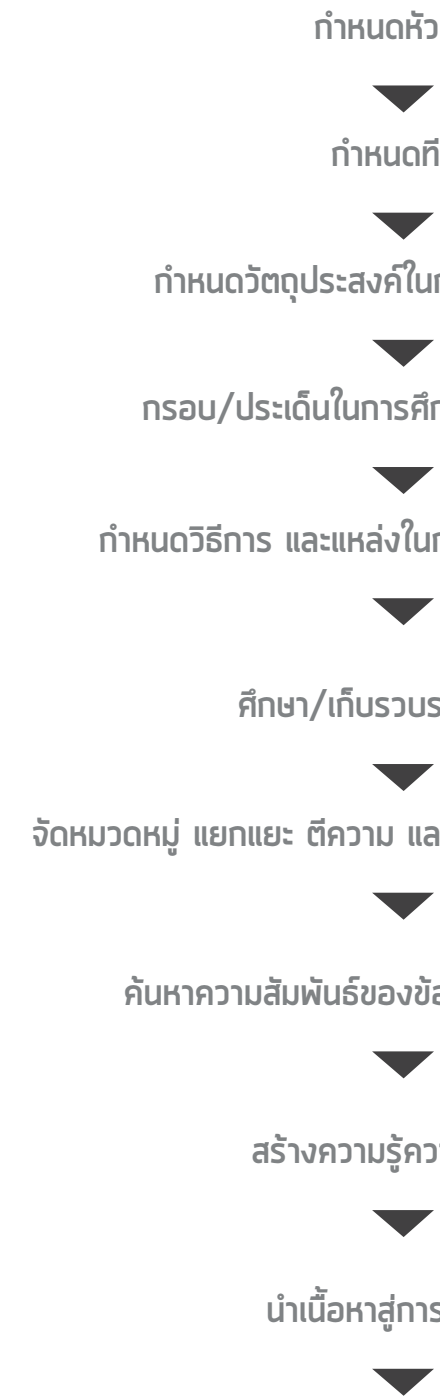
3.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

3.4 การศึกษาวิเคราะห์ชนบท (Rural System Analysis : RSA)

3.5 การวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร (Agro-Ecosystem Analysis : AA)

3.6 กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process : SLP)

จากตัวอย่างเทคนิคในการศึกษาเรียนรู้ชุมชนที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลายข้างต้น ในแต่ละ เทคนิคมีรายละเอียดของวิธีการ จุดเด่น ข้อจำกัด และการนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งสามารถสรุปให้เห็น ขั้นตอนหลักในการเรียนรู้ชุมชนโดยทั่ว ๆ ไปได้ ตามภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1.2 แสดงขั้นตอนในการเรียนรู้ชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตร

จากขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตรตามภาพ จะขอกล่าวถึงรายละเอียด ในบางขั้นตอน เพื่อให้มีความชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

1. กรอบประเด็นในการศึกษาและเก็บข้อมูล ซึ่งโดยภาพรวมของชุมชนแล้วประเด็นที่นักส่งเสริม การเกษตร ต้องเก็บข้อมูลแยกเป็น 3 หมวดใหญ่ ๆ ดังนี้

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

- สภาพภูมิประเทศและการตั้งบ้านเรือนหรือถิ่นฐานของชุมชน
- ลักษณะโครงสร้างของประชากร
- ลักษณะโครงสร้างการศึกษาและสาธารณูปโภคของชุมชน
- ประวัติและความเป็นมาของชุมชน

1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรในการผลิต การแลกเปลี่ยนและการบริโภค

- การครอบครองทรัพยากรในการผลิต : การถือครองที่ดินเป็นต้น
- การผลิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ : การใช้เทคโนโลยี ผลผลิต
- การแลกเปลี่ยนและการบริโภค
- รายได้ รายจ่าย และหนี้สิน

1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับระบบสังคมและการเมืองในชุมชน

- ครอบครัวและเครือญาติ เช่น รูปแบบครอบครัว ความสัมพันธ์เครือญาติ
- กลุ่ม/องค์กรในชุมชน
- ความสัมพันธ์ของบุคคลหรือกลุ่มคนในชุมชน
- ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม/พิธีกรรมต่างของชุมชน

2. วิธีการเก็บข้อมูล แหล่งข้อมูล และเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ชุมชน

โดยเมือนักส่งเสริมการเกษตรได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ รวมถึงการกำหนดกรอบ/ ประเด็นในการศึกษาและเก็บข้อมูลชัดเจนแล้ว การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งที่จำเป็น ซึ่งเกี่ยวข้องกับแหล่งข้อมูลและเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

2.1 แหล่งข้อมูล มีที่มาจาก 2 แหล่ง คือ

- ข้อมูลมือสองหรือข้อมูลทุติยภูมิ โดยทีข้อมูลมือสองจะทำให้เรามีความเข้าใจ

ชุมชนในเบื้องต้น ซึ่งอาจอยู่ในรายงานหรือหนังสือต่าง ๆ ที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถค้นหาได้จากสำนักงานเกษตรอำเภอ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล องค์การบริหารส่วน ตำบล (อบต.) หรือหน่วยงานต่าง ๆเป็นต้น

- ข้อมูลภาคสนาม ส่วนข้อมูลภาคสนามส่วนใหญ่จะเน้นข้อมูลมือหนึ่งหรือข้อมูล

ปฐมภูมิที่นักส่งเสริมการเกษตรต้องลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งมีเครื่องมือหลากหลายชนิดทีนักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเก็บข้อมูลให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ชุมชน ซึ่งการเก็บข้อมูลในบางเรื่องอาจต้องใช้หลายเครื่องมือประกอบกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสภาพและ ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้อย่างแท้จริง

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่

- **การสังเกต** นักส่งเสริมการเกษตรอาจสังเกตโดยการเดินทางเข้าไปในชุมชนและบันทึกเรื่องที่สังเกตเห็นหรืออาจจะร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อสังเกตถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ความเชื่อ การกระทำ เป็นต้น
- **การทำแผนที่เครือข่าย** นักส่งเสริมการเกษตรอาจจัดทำแผนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน หรือกลุ่มคน พิธีกรรม ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนง่ายขึ้น
- **การสัมภาษณ์** เป็นการหาข้อมูลที่มีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งควรมีประเด็นในการสัมภาษณ์ที่เปิดกว้างเพื่อค้นหาข้อมูลเชิงคุณภาพที่เจาะลึก
- **การทำประวัติบุคคล**เพื่อให้ได้ข้อมูลของบุคคลที่เป็นแกนนำหรือ บุคคลที่มีความสำคัญในด้านต่างๆ ของชุมชน ทำให้นักส่งเสริมการเกษตรทราบและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานได้
- **การทำประวัติพื้นที่** เป็นการแสดงให้เห็นรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากอดีตถึงปัจจุบันของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การตั้งถิ่นฐาน การอพยพแรงงาน
- **การทำเส้นเวลา (Time Line)** เพื่อแสดงให้เห็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ของชุมชน
- **การจัดทำปฏิทินกิจกรรม** โดยบันทึกข้อมูลกิจกรรมของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาใน รอบปี ทำให้นักส่งเสริมการเกษตรมีความเข้าใจการประกอบอาชีพของเกษตรกรในชุมชนชัดเจนขึ้น

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออื่น ๆ อีก แต่นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีความเข้าใจในประโยชน์ และข้อจำกัดของเครื่องมือแต่ละชนิดเพื่อให้สามารถเลือกเครื่องมือได้อย่างเหมาะสม

3. การวิเคราะห์ชุมชน

หลังจากนักส่งเสริมการเกษตรได้เก็บข้อมูลแล้ว ต้องนำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกแยะจัดหมวดหมู่ หาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้มีความเข้าใจชุมชนที่จะลงไปทำงานด้วยชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วในการวิเคราะห์ชุมชนจะมีเนื้อหาหลัก ๆ 3 ด้าน คือ

3.1 เนื้อหาเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของชีวิตชุมชน ชีวิตบุคคล พัฒนาการและการ เปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาปัจจุบันของชุมชน สาเหตุ และอนาคตของชุมชน

3.2 เนื้อหาเกียวกับความคิดและการกระทำของชุมชน โดยพิจารณาความเปลียนแปลง ที่เกิดขึ้น กับปฏิกิริยาของคนในชุมชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง

3.3 เนื้อหาเกี่ยวกับทุนหรือศักยภาพทีชุมชนมีอยู่สำหรับการก้าวต่อไปในข้างหน้าทั้ง ในแง่ที่เป็นรูปธรรมและไม่เป็นรูปธรรม

จากที่กล่าวมาจนถึงขั้นตอนการวิเคราะห์ชุมชนแล้ว นักส่งเสริมการเกษตรจะเกิดความเข้าใจ ชุมชนที่ลงไปปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรได้ดีขึ้น มีข้อมูลต่างๆของชุมชนทีพร้อมในขั้นตอนต่อไป นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา การวางแผน และการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนต่อไป

เรื่องที่ 1.3.2 การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา

การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของนักส่งเสริมการเกษตรนั้น ต้องกำหนดทิศทางการพัฒนา การเกษตรของชุมชนให้ชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งกระบวนการพัฒนาปัจจุบันเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกียวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผลตอบแทน โดยเฉพาะอย่างยิงชุมชนเองซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาและวิถีชีวิตของ ตนเอง ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้น

1. จุดมุ่งหมาย

การกำหนดเป้าหมายการพัฒนามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ตนเอง เข้าใจสภาพปัญหา ศักยภาพทีมีอยู่ความต้องการของตนเอง แล้วนำมาคิด วิเคราะห์และเห็นภาพใหญ่ หรือสิงทีต้องการ ให้เกิดขึ้นในอนาคตซึ่งเรียกว่าเป้าหมายในการพัฒนา โดยทั่วไปแล้วเป้าหมายการพัฒนาที่ชุมชนกำหนดนั้น จะต้องมีลักษณะ SMART คือ ต้องมีความชัดเจน (Specific) วัดผลได้ (Measurable) สามารถทำให้ ประสบความสำเร็จได้ (Achievable) เกียวข้องกับวิถีการดำรงชีพของชุมชนเอง (Relevant) สามารถ ระบุเวลาในการบรรลุผลได้อย่างชัดเจน (Time-Bound)

การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรวบรวม จัดเก็บ และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน และเป็นวิธีการดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทีเกี่ยวข้อง สิ่งสำคัญ คือ ต้องสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในส่วนที่เกี่ยวกับหลักการ กระบวนการ และวิธีในการ กำหนดเป้าหมาย ซึ่งจะนำไปสู่การจัดทำยุทธศาสตร์และแผนต่อไป ซึ่งเป็นรากฐานของการคิดวิเคราะห์ เชื่อมโยงเหตุและผล และการคาดการณ์แนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

2. หลักการดำเนินงาน

การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งนักส่งเสริม การเกษตร ชุมชน ภาคีและองค์กรต่าง ๆ ซึงในกระบวนการมีส่วนร่วม สิงทีสำคัญ คือการเปิดโอกาส ให้เกษตรกรเป็นผู้ตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจในเกษตรกร ระดม ขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าทีจะเป็น ฝ่ายตั้งรับการพัฒนาเพียงฝ่ายเดียว โดยหลักการการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาโดยกระบวนการมี ส่วนร่วมของเกษตรกรมีประเด็นหลัก คือ

2.1 เน้นคุณค่าในการวางแผนของชุมชนเอง
2.2 ใช้เทคโนโลยีและทรัพยากรที่จะหามาได้ในชุมชนเป็นหลัก
2.3 ให้ความรู้หรือการฝึกอบรม เน้นให้เกษตรกรสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง
2.4 แก้ปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
2.5 ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน
2.6 ใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกันการพัฒนา

3. วิธีการและเทคนิค

ตามที่กล่าวมาตั้งแต่ขั้นตอนแรกของกระบวนการทำงานชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตรว่า นักส่งเสริมการเกษตรต้องเรียนรู้ชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ชุมชนร่วมเรียนรู้สภาพ ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ และปัญหาต่างๆ ของชุมชน ในขั้นตอนถัดมา เป็นการกำหนดเป้าหมายของชุมชน เพื่อให้ชุมชนกำหนดจุดหรือภาพที่ชุมชนต้องการเห็นหรือให้เกิดขึ้น ในอนาคต ซึ่งอาจเป็นไปเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่หรือการพัฒนาให้การดำเนินงานที เป็นอยู่ดีขึ้น **โดยการประชุมหรือเวทีการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและตัวแทนภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง** ซึ่งวิธีการในการดำเนินงานอาจสรุปได้เป็นขั้น ดังนี้

3.1 นำข้อมูลจากการเรียนรู้ชุมชนที่มีอยู่มาทบทวนและวิเคราะห์ข้อมูลให้มีความ ถูกต้องชัดเจน ทั้งในแง่ของปัญหาและสาเหตุ รวมถึงสิ่งที่เป็นของดีที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตร อาจใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เช่น SWOT Analysis ,Problem Tree, Mind Map เป็นต้น เพื่อให้ ชุมชนเห็นสถานการณ์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.2 สร้างภาพอนาคตของชุมชนว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาไปในทิศทางใด ซึ่งนักส่งเสริม การเกษตร อาจใช้เครื่องมือ เช่น Appreciation Influence Control (AIC) เพื่อเป็นการรวมพลังปัญญา และพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนหรือสมาชิกชุมชนมาเป็นพลังงานในการพัฒนา การดำเนินงานของนักส่งเสริมการเกษตร เป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งข้อมูลพื้นฐาน ปัญหา สาเหตุ และศักยภาพหรือของดีที่ชุมชนมีอยู่ และนำข้อมูลเหล่านี้มากำหนดภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งชุมชนอยากเห็นในอนาคต หรืออาจเรียกว่า เป้าหมายการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดแผน หรือวางแผนในการพัฒนาชุมชนหรือแผนพัฒนาการเกษตรต่อไป

เรื่องที่ 1.3.3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร

จากทีชุมชนได้มีเป้าหมายการพัฒนาทีชัดเจนแล้ว ในขั้นตอนต่อไปนักส่งเสริมการเกษตรต้อง ร่วมกับชุมชนในการนำเป้าหมายที่กำหนดสู่การวางแผนหรือกำหนดแนวทางในการไปสู่เป้าหมายหรือ การวางแผนพัฒนาเพื่อให้สิ่งที่ชุมชนต้องการเห็นประสบผลสำเร็จ

1. จุดมุ่งหมาย

การวางแผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนาชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนร่วมกัน เรียนรู้และกำหนดแนวทางหรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุ เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการหรือขับเคลื่อนโดยชุมชน และกลุ่มเองเป็นลำดับแรก และสามารถใช้แผนในการประสานเพื่อขอรับการสนับสนุนเติมเต็มในด้าน ต่างๆ ในส่วนที่ชุมชนมีความจำเป็นแต่ไม่สามารถดำเนินการได้เอง เช่นการขอรับการสนับสนุนจาก องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และภาคีหรือหน่วยงานต่าง ๆ

2. หลักการดำเนินงาน

การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนาชุมชนมีหลักในการดำเนินงานที่สำคัญคือ

2.1 แผนพัฒนาการเกษตร เป็นเครื่องมือสำหรับบ่งบอกว่าเกษตรกร หรือกลุ่มของเกษตรกร หรือชุมชนเกษตรกรมีความจำเป็นหรือต้องการพัฒนาการเกษตรของตนเองไปในทิศทางใด

2.2 การวางแผนพัฒนาการเกษตรใช้แนวคิดของแผนกลยุทธ์และแนวทางการจัดทำ แผนแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักในการจัดทำ

2.3 องค์ประกอบของแผนกลยุทธ์ ได้แก

- มีสิ่งที่มุ่งหวัง
- มีการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม
- มีกลยุทธ์
- มีแนวทางขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิบัติ

2.4 วิธีการในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนาชุมชน ใช้การจัดเวที หรือการประชุมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง โดยการนำข้อมูลจาก การเรียนรู้ชุมชนมาประกอบในการพิจารณาความเป็นไปได้ของแนวทางในการขับเคลือน โดยใช้ เทคนิคการตั้งคำถามเพื่อช่วยกันหาคำตอบ แล้วนำคำตอบทีได้มาประมวลและเรียบเรียงให้อยู่ใน รูปแบบของแผนและโครงการตามที่กำหนด

2.5 แผนพัฒนาการเกษตรจะต้องจัดทำให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาท้องถินของ อปท. ทีมีลักษณะเป็นแผน 3 ปี และมีการทบทวนทุกปี และต้องกำหนดรูปแบบและช่วงเวลาการจัดทำ แผนให้สอดคล้องและสามารถบูรณาการกับแผนของ อปท. ได้

3. วิธีการและเทคนิค

ในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนาชุมชนอาจจะสรุปให้เห็นวิธีการ ในการดำเนินงานตามลำดับขั้น คือ

3.1 การเตรียมการจัดทำแผน

3.1.1 กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ว่าต้องการ จัดทำแผนระดับใด (ชุมชน หมู่บ้าน หรือตำบล) และจัดทำในพื้นที่ใด ซึ่งจะสอดคล้องกับการกำหนด เป้าหมายของชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชนและการกำหนดเป้าหมายของชุมชน

3.1.2 พิจารณาผู้ร่วมดำเนินการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงแกนนำชุมชน

3.1.3 จัดเวทีพูดคุย หารือกับผู้ร่วมดำเนินการ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และแกนนำ ชุมชน เพื่อ

- ชี้แจงทำความเข้าใจให้เห็นความสำคัญ และโน้มน้าวให้ร่วมดำเนินการ
- หารือแนวทางที่จะดำเนินการร่วมกัน และจัดทำแผนปฏิบัติงาน
- หารือถึงข้อมูลที่จะต้องนำมาใช้ประกอบในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรทั้งข้อมูลที่มีอยู่แล้วและข้อมูลที่จะต้องเก็บรวบรวมเพิ่มเติม
- แบ่งงานและมอบหมายงานในการเตรียมการและดำเนินการ

3.1.4 จัดเตรียมเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ ทีเกียวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิงข้อมูล ในระดับพื้นที่และชุมชน ซึ่งมีทั้งข้อมูลที่มีอยู่แล้วและข้อมูลที่อาจจะต้องเก็บรวบรวมและวิเคราะห เพิ่มเติม ข้อมูลหลัก ๆ ที่จะต้องจัดเตรียมได้แก่

- ข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ชุมชน
- ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาของชุมชน ได้แก่

1) ข้อมูลเชิงนโยบาย ได้แก่ ยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ และนโยบาย ระดับต่าง ๆ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายรัฐบาล แผนพัฒนาการเกษตร นโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แผนพัฒนาจังหวัดหรือกลุ่มจังหวัด นโยบายผู้ว่าราชการจังหวัด หรือนายอำเภอ รวมถึงแนวโน้มและสถานการณ์ในอนาคต เช่น การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ภาวะโลก ร้อน ความมั่นคงอาหาร ซึ่งข้อมูลเชิงนโยบายนี้มีเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ต้องพิจารณาเลือก เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องหรือส่งผลต่อชุมชน

2) ข้อมูลด้านการเกษตร ได้แก่ สถิติข้อมูลและสถานการณ์การเกษตรที่เกี่ยวข้อง เช่น พื้นที่ปลูก ผลผลิตเฉลี่ย ราคาสินค้าเกษตรของโลก ประเทศ และจังหวัด เป็นต้น

3.1.5 จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สถานที่ งบประมาณ การประชาสัมพันธ์ และเรื่องอืน ๆ ที่จำเป็นหรือช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินการ รวมถึงการประสานงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.2 การดำเนินการจัดทำแผน

3.2.1 ผลสำเร็จ (Output) ที่ต้องการ คือ แผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนา ชุมชนที่มีรายละเอียดโครงการต่าง ๆ ภายใต้แผนพัฒนาการเกษตร

3.2.2 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรหรือแผนพัฒนาชุมชน เป็นการนำเป้าหมาย การพัฒนาที่กำหนดไว้มาดำเนินการต่อด้วยการกำหนดกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งอาจจะประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ดังนี้

- การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม
- การกำหนดกลยุทธ์
- การจัดทำโครงการสู่การปฏิบัติ
- การเรียบเรียงเป็นเอกสารแผนพัฒนาการเกษตร

3.2.3 วิธีการ ใช้การจัดเวทีระดมความคิดในแต่ละขั้นตอนย่อย โดยตั้งคำถามและ ร่วมกันหาคำตอบ แล้วนำข้อมูลที่ได้ประมวลเรียบเรียงให้อยู่ในประเด็นเนื้อหาสาระที่ต้องการ ซึ่งการ จัดเวทีในแต่ละขั้นตอนย่อยอาจต้องจัดเวทีมากกว่า 1 ครั้งก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าได้บรรลุข้อสรุปหรือข้อยุติ ตามที่ต้องการ

3.2.4 จัดเวทีวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เพื่อวิเคราะห์เจาะลึกและแยกแยะให้เห็น สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่กำหนดไว้ ทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ เครื่องมือที่นิยมใช้คือ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ผลการจัดเวทีเพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า

- จุดแข็งของชุมชนมีอะไรบ้าง
- จุดอ่อนของชุมชนมีอะไรบ้าง
- โอกาสของชุมชนมีอะไรบ้าง
- อุปสรรคของชุมชนมีอะไรบ้าง

3.2.5 จัดเวทีกำหนดกลยุทธ์ เพื่อเลือกวิธีการที่เหมาะสมและส่งผลต่อความสำเร็จ มากที่สุดในการบรรลุสิ่งที่มุ่งหวังหรือกำหนดเป้าหมายการพัฒนาภายใต้สภาพแวดล้อมตามที่ได้วิเคราะห์ไว้ หลักการวิเคราะห์เพื่อกำหนดกลยุทธ์โดยทั่ว ๆ ไป มีดังนี้

- กลยุทธ์ที่ใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมเชิงบวก เป็นกลยุทธ์เชิงรุกและ ก้าวกระโดด
- กลยุทธ์ที่รองรับสภาพแวดล้อมเชิงลบ เป็นกลยุทธ์เชิงรับและปกป้อง
- กลยุทธ์ที่เกื้อกูลกันของสภาพแวดล้อมเชิงบวกกับเชิงลบ เป็นกลยุทธ์ที่ใช้ สภาวะเชิงบวกเพื่อลดทอนหรือแก้ปัญหาเชิงลบ

ผลการจัดเวทีเพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า จะเลือกใช้กลยุทธ์ใดบ้างในการบรรลุสิ่งที่มุ่งหวัง

3.2.6 จัดเวทีจัดทำโครงการสู่การปฏิบัติ เพื่อแปลงกลยุทธ์ที่เลือกไว้ให้อยู่ในรูป ของกิจกรรม และจัดทำเป็นโครงการที่มีรายละเอียดประกอบต่าง ๆ ครบถ้วน มีความเชื่อมโยงเป็น เหตุเป็นผลกัน ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อสิ่งที่มุ่งหวังให้เกิดผลสำเร็จตามแผน และพร้อมที่จะนำไปสู่ การปฏิบัติต่อไป ซึ่งอาจใช้ข้อมูลทางเลือกโครงการสำหรับทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลใน เว็บไซต์ www.cproj.doae.go.th เข้ามาประกอบในการจัดทำโครงการด้วย ผลการจัดเวทีเพื่อให้ได้ ข้อสรุปร่วมกันว่า

- จะต้องมีโครงการอะไรบ้าง

- ในแต่ละโครงการมีรายละเอียดในการดำเนินการอย่างไร โดยต้องตอบคำถาม

5W 1H คือ What When Where Why Who How ได้ รวมถึงทรัพยากรและงบประมาณที่ต้องใช้

3.2.7 จัดเวทีเรียบเรียงเอกสารแผนพัฒนาการเกษตร เพื่อเติมเต็มข้อมูลต่าง ๆ ให้ครบถ้วนเพียงพอ และประมวลเรียบเรียงเนื้อหาสาระที่ได้มาจากเวทีในขั้นตอนข้างต้นให้อยู่ในรูปแบบ (Format) ของแผนและโครงการพัฒนาการเกษตรตามที่กำหนด ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

- บทนำ ได้แก่ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ ผลที่คาดว่าจะได้รับ พื้นที่เป้าหมาย ระยะเวลาดำเนินการ งบประมาณที่ใช้และแหล่งที่มา

- สภาพพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม

- สถานการณ์ของชุมชน ได้แก่การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สภาพปัญหาของชุมชน ศักยภาพของชุมชน รวมถึงวิสัยทัศน์ของชุมชน

- สังเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ประวัติการประกอบอาชีพของชุมชน ลักษณะ การผลิต ผลตอบแทนที่ได้ และกลยุทธ์ทางเลือก

- แนวทางพัฒนาชุมชน ได้แก่ แผนพัฒนาการเกษตรของตำบล (แผนการ ถ่ายทอดเทคโนโลยี แผนลงทุนเชิงธุรกิจหรือแผนวิสาหกิจชุมชน และแผนปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม) และสรุปแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล (แผน 3 ปี)

- โครงการภายใต้แผนพัฒนาการเกษตรและรายละเอียดของโครงการ ประกอบด้วย 11 ประเด็น ได้แก่ ชื่อโครงการ หลักการเหตุผล วัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีดำเนินการ ระยะเวลาดำเนินการ สถานที่ดำเนินการ ผู้รับผิดชอบโครงการ งบประมาณ แผนปฏิบัติงาน และผล ที่คาดว่าจะได้รับ

อนึ่ง รูปแบบของแผนและโครงการพัฒนาการเกษตรตามที่กำหนดไว้นี้ เป็นรูปแบบของ แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดขึ้นใช้ในระดับตำบล การใช้งานใน ระดับหมู่บ้านหรือชุมชน อาจต้องประยุกต์ให้แผนและโครงการดูง่าย ไม่ซับซ้อน และเกษตรกรสามารถ เขียนและเรียบเรียงได้เอง

3.3 การบูรณาการแผนและโครงการ

3.3.1 แผนและโครงการพัฒนาการเกษตรที่ต้องการการสนับสนุนงบประมาณจาก อปท. ต้องเข้าสู่ข้อบัญญัติงบประมาณประจำปีของ อปท. เพื่อให้สภา อปท. พิจารณาอนุมัติโครงการ และงบประมาณ

3.3.2 จัดเวทีพูดคุยหารือกับเจ้าหน้าที่ของ อปท. คณะกรรมการ ศบกต. อกม. และผู้มีส่วนร่วม ในการจัดทำแผนและโครงการพัฒนาการเกษตร เพื่อ

- รับทราบกระบวนการ ขั้นตอน และช่วงเวลาในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ของ อปท.

- ร่วมกันพิจารณาแนวทางที่จะนำโครงการตามแผนพัฒนาการเกษตรเข้าสู่ แผนพัฒนาท้องถิ่นและข้อบัญญัติงบประมาณประจำปีของ อปท.

- มอบหมายให้มีผู้ดำเนินการตามแนวทางดังกล่าว และมีผู้เข้าร่วมในเวท ชุมชนระดับต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

3.3.3 ชี้แจง ทำความเข้าใจ และประชาสัมพันธ์เผยแพร่ให้ผู้บริหาร อปท. สมาชิก สภา อปท. และเจ้าหน้าที่ของ อปท. ทุกระดับเห็นความสำคัญของแผนและโครงการพัฒนาการเกษตร

เรื่องที่ 1.3.4 การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร

หากมองย้อนกลับไปที่ปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตรที่ต้องการพัฒนาเกษตรกร ครอบครัว และบุคคลเป้าหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น โดยการช่วยเหลือเกษตรกร ให้ช่วยเหลือตนเองได้จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับกระบวนการทำงานกับชุมชนตั้งแต่นักส่งเสริมการเกษตร ได้เรียนรู้ชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนกำหนดเป้าหมายและแผนพัฒนาได้แล้วนั้น ในขั้นตอนต่อไปหน้าที่ ของนักส่งเสริมการเกษตรต้องสนับสนุนให้ชุมชนหรือเกษตรกรนำแผนพัฒนาที่ได้ไปสู่การปฏิบัติ หรือ อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติตามแผนการพัฒนา เพราะในการดำเนินงานตามแผน ที่ได้กำหนดไว้นั้น ในขณะปฏิบัติงานก็จะได้เกิดการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้นแต่ละขั้นตอน ที่จะทำให้เกษตรกรและชุมชนเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะในการปฏิบัติ

1. จุดมุ่งหมาย

การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของนักส่งเสริมการเกษตรสามารถวัดความสำเร็จได้ โดยดูจาก เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายสามารถช่วยตนเองได้ รวมถึงการพึ่งพากันและกันภายในกลุ่มเครือข่าย ความสำเร็จในการพึ่งพาตนเองได้ หมายถึง เกษตรกรหรือชุมชน สามารถคิด ตัดสินใจ และดำเนินการ แก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้เป็นอันดับแรก หรือสามารถประสาน บูรณาการกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ในการสนับสนุนตามความต้องการหรือแผนพัฒนาของตนเองได้ การที่จะปฏิบัติงาน ส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุผลสำเร็จตามที่กล่าวไว้ข้างต้นได้ นักส่งเสริมการเกษตรต้องเน้นการทำงาน หรือการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรที่สนับสนุนให้เกษตรกรมีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในด้าน ความรู้ ความคิด และการปฏิบัติไปในทางที่ดีขึ้น

ฉะนั้น การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรจึงมีจุดหมายเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกร ครอบครัว และบุคคลเป้าหมายสามารถพัฒนาให้เป็นไปตามแผนที่ตนเองกำหนดไว้ โดยการสร้างการเรียนรู้ให้ บุคคลเป้าหมาย คิดเป็น ทำเป็น สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และพึ่งพากันและกันภายในกลุ่มเครือข่ายได้

2. หลักการดำเนินงาน

การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรของนักส่งเสริมการเกษตร เพื่อสร้างการเรียนรู้และสนับสนุน ให้เกษตรกรเป้าหมายเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาเกษตรกรให้มีขีดความสามารถในกระบวนการ คิด ทำ และสรุปผลเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาในระยะยาวและนำไปสู่ความสามารถในการ พึ่งพาตนเองของเกษตรกรได้ในที่สุด ดังนั้น กระบวนการส่งเสริมหรือกระบวนการเรียนรู้ต้องยึดหลัก ในการดำเนินงาน ดังนี้

2.1 เป็นกระบวนการส่งเสริมการเกษตรที่ทำให้เกิดได้ทั้งการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ วางแผนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา ดำเนินการตามแผน รวมถึงประเมินผลเพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปัญหาได้ด้วยตนเอง

2.2 เป็นกระบวนการที่เกษตรกรใช้ในการสร้างความเข้าใจ หรือสร้างความหมายของ สิ่งต่าง ๆ ให้แก่ตนเอง มิใช่เป็นเพียงการรับรู้ข้อมูลหรือประสบการณ์เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการของ การวัดและใช้ประโยชน์จากข้อมูลและประสบการณ์

2.3 เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต บริบทสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ของเกษตรกร

2.4 เป็นกระบวนการสร้างความเปลี่ยนแปลงโดยกระตุ้นให้เกษตรกรสนใจแสวงหา ความรู้ เกิดความใฝ่รู้เรียนรู้ รวมทั้งไม่ตัดสินสิ่งต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ที่เห็นก่อนที่จะคิดใคร่ครวญ ถึงสาเหตุ และปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ

2.5 เป็นกระบวนการที่เน้นการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม

2.6 เป็นกระบวนการที่ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การออกแบบการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้เพื่อตอบสนองหรือ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของเกษตรกร

3. วิธีการและเทคนิค

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าในขั้นการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตร หรืออาจเรียกว่าขั้นการเรียนรู้ และการลงมือปฏิบัติตามแผนทีกลุ่มหรือชุมชนได้พัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง เป็นความต่อเนื่องจากการ เรียนรู้สถานการณ์ตนเองของชุมชนในด้านต่าง ๆ และนำมากำหนดเป้าหมายและแผนพัฒนาการเกษตร ซึ่งถึงขั้นตอนนี้ ชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงมาพอสมควร เริ่มมีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชน การสนับสนุน ให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินงานตามแผน เน้นการใช้กลุ่มเป็นกลไกการดำเนินงานพัฒนาการ เกษตร นักส่งเสริมการเกษตรจะต้อง**ดำเนินงานโดยใช้การเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มี ความเข้มแข็ง** ซึ่งอาจสรุปกระบวนการหรือขั้นตอนในการเสริมสร้างกลุ่ม ได้เป็น 3 ขั้นตอน พร้อม วิธีการหรือเทคนิคที่ใช้ คือ

3.1 ขั้นก่อนการเกิดกลุ่ม (ขั้นเตรียมการ/ขั้นก่อร่างสร้างกลุ่ม/ขั้นปลุกจิตสำนึก) เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นการสร้างฐานในการรวมกลุ่ม ขั้นตอนนี้เป็นการกระตุ้นให้ สมาชิกตระหนักรับรู้ปัญหา เกิดความสนใจในการเข้ากลุ่ม ซึงเทคนิควิธีการที่จำเป็นในการกระตุ้นให้ สมาชิกเห็นความจำเป็นในการเข้าร่วมกลุ่ม ก็คือ “หน่วยนำ” หรือ “แนวร่วม” เพื่อเป็นแกนประสานหรือ ขับเคลือน การเรียนรู้ สำรวจข้อมูลและการวิเคราะห์ชุมชน การกำหนดเป้าหมายและแผนการพัฒนาตาม รายละเอียดทีได้กล่าวในขั้นตอนก่อนหน้านี้ในการทำงานกับชุมชน ซึ่งอาจจะสรุปให้เห็นภาพการ ทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรอีกครั้ง ดังนี้

3.1.1 การพบผู้นำหมู่บ้านหรือชุมชน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้นำทั้งทีเป็น ทางการ และไม่เป็นทางการ

3.1.2 การสร้างความไว้วางใจ โดยการเข้าไปพูดคุยกับเกษตรกรเป็นรายครัวเรือน หรือพูดคุยเป็นกลุ่มย่อย 2-3 คน ในละแวกบ้านของเกษตรกร

3.1.3 การหาปัญหาโดยการเรียนรู้ชุมชนแบบมีส่วนร่วม และนำผลจากการเรียนรู้มาศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและมาใช้เป็นฐาน กระตุ้นให้เกษตรกรตระหนักเกี่ยวกับสถานการณ์ของตนเอง

3.1.4 การหาสาเหตุของปัญหา เป็นการนำเอาปัญหาที่คาดว่าจะแก้ไขได้มาพูดคุย กับเกษตรกร

3.1.5 การหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาชุมชน เป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรอยากที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพของตนเอง โดยการพูดคุยให้เห็นว่า หากเขาแก้ไขปัญหานั้นได้จะมีผลอะไรบ้างเกิดขึ้นกับเขา

3.1.6 ใช้กลยุทธ์การแก้ไขปัญหาโดยการรวมกลุ่ม กระตุ้นให้เกษตรกรเห็นความสำคัญ และประโยชน์ของการรวมกลุ่ม

3.1.7 การจัดกลุ่มความต้องการแก้ไขปัญหาและพัฒนา เป็นการหาข้อสรุปที เกษตรกรต้องการทำ สามารถทำได้ไม่เกินกำลังและอยู่ในวิสัยของเกษตรกรทีจะทำได้ รวมถึงจัดกลุ่ม ความต้องการที่เหมือนหรือคล้ายกัน

3.2 ขั้นการสร้างกลุ่ม (การดำเนินงานกลุ่ม/ขั้นการทำกิจกรรม) เป็นขั้นตอนทีกระตุ้น ให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยอาจจะเริ่มจากการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากนั้นจึงพัฒนาสู่กลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรม เพื่อดำเนินงานตามเป้าหมายที่กลุ่มได้กำหนดไว้ ในขั้นตอนดังนี้ นักส่งเสริมการเกษตร อาจทำหน้าที่ในการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์ กระตุ้นให้เกิดการคิดค้นแนวทางแก้ไขปัญหา สนับสนุนให้กลุ่มดำเนินกิจกรรมตามแนวทางหรือแผนพัฒนาที่วางไว้ รวมถึงการสนับสนุนด้านความรู้ และการเรียนรู้ เทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการทำงานกลุ่ม ประกอบด้วยขั้นตอน ได้แก่

3.2.1 การกำหนดวัตถุประสงค์ โดยกระตุ้นให้กลุ่มปรึกษาหารือเกียวกับวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ทำให้กลุ่มมีการตัดสินใจร่วมกันที่จะทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนา

3.2.2 การวางแผนกิจกรรมเป็นการแสวงหาและระดมทรัพยากรด้านปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน เงินทุน แหล่งทุน วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น การทำงานร่วมกัน การแบ่งงานกันทำ

3.2.3 การกำหนดบทบาทและหน้าที่ เป็นการจัดสรรบทบาทและหน้าทีในกลุ่ม ของคณะกรรมการ และสมาชิก อาจกระทำได้หลายทาง เช่น การอบรม การศึกษาแบบอย่างกลุ่มอื่นๆ ที่มีการจัดสรรบทบาทชัดเจน เป็นต้น

3.2.4 การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ เมื่อมีการเลือกตั้งกรรมการกลุ่มแล้วควรค้น ให้พบว่า กรรมการแต่ละคนมีจุดเด่น จุดอ่อนอะไรบ้าง สิ่งที่เขารู้แล้วและยังไม่รู้ เพื่อนำมาจัดโครงการ เสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ ให้เหมาะสมกับความต้องการของกรรมการกลุ่ม

3.2.5 สร้างข้อตกลง และกฎ ระเบียบเพื่อให้ทุกคนในกลุ่มมีกติกาที่ยึดถือและ ปฏิบัติร่วมกัน โดยสมาชิกต้องเป็นผู้ร่วมกำหนดกฎ ระเบียบนั้น ๆ และต้องทำความเข้าใจกับสมาชิก ว่ากฎ ระเบียบนั้น สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและความเป็นจริงของสถานการณ์

3.2.6 การดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ตกลงร่วมกันในกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนา ตามแผนของเกษตรกร การดำเนินกิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และกลุ่มหรือชุมชน สามารถเรียนรู้ได้หลากหลายวิธีการ เช่น การจัดเวทีชุมชน การสาธิต การจัดทำแปลงเรียนรู้ การศึกษาดูงาน เป็นต้น

3.2.7 การสรุปงาน หลังจากทำกิจกรรมเสร็จแล้ว หรือทำไปได้ระยะหนึง ควรกระตุ้นให้กลุ่มมีการพูดคุยเพื่อสรุปบทเรียนของกลุ่มหรือประเมินผลตามวัตถุประสงค์ที่กลุ่มตั้งไว้

3.3 ขั้นการเติบโตของกลุ่ม (ขั้นขยายกลุ่ม/การบำรุงรักษากลุ่ม) ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอน การพัฒนาทั้งในระดับกลุ่ม คือ การขยายวัตถุประสงค์ ขยายกิจกรรม ขยายสมาชิกภายในกลุ่ม และ การพัฒนาจากระดับกลุ่มสู่การเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นเป็นเครือข่าย ประเด็นสำคัญที่ต้องการดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ คือ การกระตุ้นให้เห็นความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย และการพัฒนาความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น การสร้างแม่ข่ายหรือแกนกลางในการประสาน การเสริมด้านการ บริหารจัดการ การพัฒนาระบบการติดต่อสื่อสาร ประกอบด้วยขั้นตอน ได้แก่

3.3.1 การทบทวนข้อสรุป เพื่อสร้างความต่อเนืองจากขั้นตอนการสร้างกลุ่ม โดยเกษตรกรจะได้ข้อสรุปว่ากิจกรรมใดเหมาะสมหรือไม่เอื้อต่อเขา

3.3.2 การขยายมโนทัศน์ เป็นการส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรมีโอกาสขยายความคิด หูตากว้างไกลเพิ่มขึ้น โดยการจัดให้กลุ่มเกษตรกร ได้พบปะแลกเปลี่ยนกับกลุ่มของเกษตรกรอื่นๆ ที่มี กิจกรรมหรือแนวคิดใกล้เคียงกันหรือกว้างออกไป เพื่อการเชื่อมโยงเครือข่ายในการเรียนรู้และพัฒนา

3.3.3 การพัฒนาผู้นำ ควรกระทำใน 2 ลักษณะ คือการขยายจำนวนผู้นำ และ การเสริมคุณภาพผู้นำ การขยายผู้นำ จะทำให้ปริมาณงานของผู้นำกระจายตัวออก ไม่เป็นภาระของ ผู้นำคนใดคนหนึ่ง การสร้างผู้นำใหม่จะเป็นการเสริมการสืบต่องานของกลุ่ม

3.3.4 การพัฒนาและขยายสมาชิก เป็นการพัฒนาการรับรู้ ความสามารถต่างๆ ของสมาชิกให้มีคุณภาพมากขึ้น และขยายสมาชิกใหม่โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกใหม่ได้เรียนรู้ร่วม กิจกรรม ตลอดจนพัฒนาสมาชิกใหม่ให้มีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกับสมาชิกเดิม

3.3.5 การเสริมการสื่อสาร เป็นการเสริมวิธีการสื่อสารภายในกลุ่มให้มากขึ้นให้รองรับ กับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น

3.3.6 การเสริมระบบตรวจสอบ ได้แก่ การมีระบบบัญชีที่เข้าใจง่าย สมาชิกสามารถ ขอดูได้ การมีกรรมการตรวจสอบเฉพาะในบางกิจกรรมที่มีทรัพย์สินมาก มีระยะรายงานการเงินหรือ ทรัพย์สินในที่ประชุม การซักถามและติดตามกันเองในหมู่คณะ

จากที่กล่าวมาข้างต้น นักส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรต้องใช้กลุ่มเป็นกลไกการดำเนินงาน โดยจะต้องดำเนินงานโดยการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความ เข้มแข็ง และพัฒนาเครือข่ายให้มีความสัมพันธ์ช่วยเหลือกัน ด้วยการสร้างการเรียนรู้และสนับสนุน ให้เกษตรกรเป้าหมายเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีการพัฒนาเกษตรกรให้เกิดกระบวนการคิด ทำ และ สรุปผลได้ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาในระยะยาวและนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพา ตนเองของเกษตรกรได้ในที่สุด สำหรับรายละเอียดในส่วนของเทคนิควิธีการในการสร้างการเรียนรู้ สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในส่วนต่อไป

เรื่องที่ 1.3.5 การวัดผลการปฏิบัติงาน

การวัดและประเมินผลการปฏิบัติงานถือได้ว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายในวงจรการปฏิบัติงาน ส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อวัดผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมการเกษตร และนำข้อมูลจากการวัดผลการปฏิบัติงานไปใช้ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาในวงจรการปฏิบัติงาน ส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนในรอบต่อๆ ไป

1. จุดมุ่งหมาย

การวัดผลการปฏิบัติงานมีจุดมุ่งหมายในการติดตามการดำเนินงาน/โครงการส่งเสริมการเกษตร เพื่อดูความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น หรือสนับสนุนให้การดำเนิน งานราบรื่นตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ประเมินผลการดำเนินงานเมื่อมีการดำเนินงานมาได้ระยะหนึ่ง (กรณีที่มีการดำเนินการหลายปี) หรือเมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำงาน ทีผ่านมา และวัดผลสำเร็จของการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งเป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างผู้ปฏิบัติงาน เกษตรกรเป้าหมาย ผู้บริหาร รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะทำให้ทราบข้อดี จุดด้อย สิ่งทีทำให้งานประสบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ และให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นข้อมูลในการ พัฒนางานต่อไป

2. หลักการดำเนินงาน

2.1 การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทีเกียวข้อง การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรไม่สามารถทำ ได้สำเร็จเพียงลำพังคนเดียวต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย เช่น กลุ่มเป้าหมาย โครงการ ผู้นำชุมชน ผู้ปฏิบัติงาน ผู้บริหารโครงการ องค์กรอื่น ๆ การติดตามและประเมินผลจึงต้อง ทำแบบมีส่วนร่วมและการมีส่วนร่วมต้องร่วมตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์

2.2 การเรียนรู้ร่วมกัน การติดตามและประเมินผลไม่ใช่การชี้ผิดชี้ถูก ไม่ใช่การจับผิด แต่เป็น การเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อพัฒนาการทำงาน พัฒนาคน ความผิดซ้ำซากไม่ควรเกิดขึ้น ผู้บริหารโครงการ ผู้ปฏิบัติ กลุ่มบุคคลเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องตระหนักว่าการติดตามและประเมินผลเป็น ส่วนหนึ่งของการบริหารงานและต้องบรรจุไว้ในแผนการดำเนินงาน งานติดตามประเมินผลไม่ใช่งาน นอกแผนการบริหารหรืองานจร

3. วิธีการและเทคนิค

การวัดผลการปฏิบัติงาน แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ 1) ประเมินทันทีหลังเสร็จกิจกรรม 2) ประเมินการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และ 3) ประเมินผลลัพธ์จากการดำเนินงาน ซึงเน้นการประเมินผลเพือการ เรียนรู้และใช้รูปแบบการมีส่วนร่วม รายละเอียด ดังนี้

3.1 ประเมินทันทีหลังเสร็จกิจกรรม (After Action Review: AAR)

3.1.1 จุดมุ่งหมาย ในการประเมินทันทีหลังเสร็จกิจกรรม (After Action Review : AAR) เพื่อทบทวนวิธีการปฏิบัติงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นซ้ำอีก ในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งวิธีการที่ดีอยู่แล้ว โดยทีมงาน ทำหน้าที่ทบทวน เปรียบเทียบผลงานจริงกับแผนที่ได้วางไว้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน มีการ บันทึกผลการแลกเปลี่ยน แบ่งปันการเรียนรู้ ซึ่งมิใช่การจับผิดหรือกล่าวโทษ แต่เป็นการเปิดใจ สะท้อนความคิดเห็น ในการตรวจสอบเป้าหมาย กระบวนการดำเนินกิจกรรม การแก้ไข/ยกระดับให้ดี ขึ้น สร้างความร่วมมือให้มีมากขึ้น และร่วมกันวางแผนการทำงานในครั้งต่อไป ทั้งนี้ วิธีการแก้ปัญหาที่ ได้จากการทำ AAR ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย เพราะเมื่อเวลาเปลี่ยนไป บริบทเปลี่ยนไปย่อมทำให้เกิดปัญหาใหม่ได้ตลอดเวลา ดังนั้น วิธีการแก้ปัญหาย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

3.1.2 หลักการประเมิน

1) ทบทวนการดำเนินงานที่ทีมงานต้องหาคำตอบจากคำถาม 4 ข้อ ต่อไปนี้

- สิ่งที่คาดว่าจะได้รับจากการทำงานคืออะไร

- สิ่งที่เกิดขึ้นจริงคืออะไร

- ทำไมจึงแตกต่างกัน

- สิ่งที่ได้เรียนรู้และวิธีการลด/แก้ความแตกต่างคืออะไร

2) สร้างวัฒนธรรมการทำงานเป็นทีม เพื่อพัฒนาคนและงานไปพร้อมๆ กัน ด้วยการยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันแก้ไขปัญหา

3) ฝึกการรับฟังและยอมรับความคิดเห็นหรือคำแนะนำของผู้ร่วมงาน

3.1.3 วิธีการประเมิน วิธีการประเมินทันทีหลังเสร็จกิจกรรม (AAR) มีประเด็น ที่คำนึงถึง 7 ข้อ ดังนี้

1) ทำ AAR ทันที หรืออย่างเร็วที่สุดหลังจากจบการดำเนินงาน

2) มี “วิทยากรกระบวนการ” ช่วยกระตุ้น ตั้งคำถามให้ทุกคนได้แสดง ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ การแสดงความคิดเห็นที่เกิดขึ้นในเวที AAR ควรเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น มิใช่มาจากความรู้สึกที่เกิดขึ้น ตลอดจนถ้าบุคคลใดที่มิได้ร่วมปฏิบัติงาน หรือร่วมกระบวนการปฏิบัติ หรืออยู่ในเหตุการณ์จริงอย่างต่อเนื่อง ก็มิควรแสดงความคิดเห็นเปรียบเสมือนกับไม่ได้ดูหนังให้จบเรื่อง ซึ่งสิ่งที่กล่าวออกมาก็จะเป็นความรู้สึกหรือประสบการณ์เดิมเป็นหลัก มิใช่ประสบการณ์ในครั้งนั้น ๆ

3) สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ควรจัดที่นั่งในลักษณะที่ผ่อนคลาย ความรู้สึก ให้ความเป็นกันเอง มองเห็นหน้าทุกคนได้ชัดเจน และสามารถสนทนาพูดคุยกันได้ชัดเจน ได้แก่ จัดที่นั่งในรูปแบบครึ่งวงกลม รูปตัวยู และอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

4) ทบทวนวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ทีมงานเข้าใจตรงกันว่า สิ่งที่คาดหวัง คืออะไร

5) เปรียบเทียบแผนกับความเป็นจริง

6) การบันทึกผลการประชุม AAR ในประเด็นที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้ ของทีม ขณะที่กำลังสนทนาพูดคุยกันควรมีผู้บันทึกข้อมูลลงในกระดาษฟาง หรือสื่ออื่น ๆ ที่สามารถ แสดงข้อเท็จจริงให้กับทีมงานได้เห็นชัดเจนด้วย สิ่งดังกล่าวจะช่วยในการกระตุ้นความคิดเห็น การให้ความสำคัญ/ความร่วมมือของทีมงานได้ค่อนข้างดี

7) การแบ่งปันการเรียนรู้ ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการทำ AAR สามารถนำไปใช้ ประกอบการเขียนรายงานสรุปผลงานที่เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะ “ข้อเสนอแนะ” ที่เกิดขึ้นจากการระดม ความคิดเห็นจากการปฏิบัติของทีมงาน ที่มาจากการใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญมากกับผลงานที่เกิดขึ้นของทีมงาน

3.2 ประเมินการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

3.2.1 จุดมุ่งหมาย การประเมินการเปลียนแปลงทีเกิดขึ้นเป็นการติดตามประเมินผล กิจกรรมทีดำเนินการในชุมชนว่ามีการเปลียนแปลงอย่างไรบ้าง ซึงอาจจะถือได้ว่าเป็นการประเมินใน ระหว่างการดำเนินงานโครงการเพื่อการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนหรือกำหนดแผนในการดำเนินงานต่อไป

3.2.2 หลักการประเมิน

1) เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลกิจกรรม ที่ดำเนินการในชุมชน

2) ให้ชุมชนตัดสินใจว่าความพยายามและกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์ และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนของตนเอง

3) เปิดโอกาสให้ชุมชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3.2.3 วิธีการประเมิน

1) จัดเวทีและกระตุ้นให้เกษตรกรมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน ของตนเองอยู่เสมอเป็นระยะ

2) การวัดผลสำเร็จ ควรวัดจากชาวบ้านและให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม

3) การประเมินผล ควรร่วมกับชาวบ้านทำทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพและให้ชาวบ้านร่วมคิดว่าจะประเมินเรื่องอะไร วิธีไหน

4) ผลการติดตามและประเมิน ควรมีการชี้แจงสรุปทั้งในส่วนของชุมชนเองส่วนของสมาชิกกลุ่มหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์และกำหนดแผนงานต่อไป

5) เจ้าหน้าทีและหน่วยงานทีเกียวข้องต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ประเมิน ผลงานของชุมชน ความเป็นจริงและยอมรับความผิดพลาด หากงานนั้นมีการพาดพิงถึงเจ้าหน้าที่และ ต้องพร้อมปรับปรุงแก้ไข

6) ควรจัดให้มีการติดตามประเมินผลในลักษณะเป็นทีม โดยการเสวนากับ ชุมชน ซึ่งอาจจะมีตัวแทนชาวบ้านจากหมู่บ้านอืนร่วมด้วย จะเป็นการติดตามประเมินผลและให้การ เรียนรู้ร่วมกันไป ซึ่งเป็นการติดตามและประเมินผลที่เสริมพลังให้กับทุกฝ่าย

3.3 ประเมินผลลัพธ์จากการดำเนินงาน

3.3.1 จุดมุ่งหมาย การประเมินผลลัพธ์การดำเนินงาน เป็นการประเมินเพื่อดู การบรรลุผลของการดำเนินงานว่าสำเร็จตามเป้าหมายของงานหรือโครงการที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ อย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไร รวมถึงการประเมินความพึงพอใจ หรือการตอบสนองความต้องการของเกษตรกร หรือลูกค้าเพียงใด อันจะนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินงานว่าจะมีการปรับเปลียน พัฒนาอย่างไร และสรุป บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงาน สิ่งที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ หรือไม่สำเร็จ เป็นเพราะสาเหตุ

3.3.2 หลักการประเมิน การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานมีหลักการ ดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมการหรือการวางแผนการติดตามและประเมินผล ซึ่งประกอบ ด้วยการศึกษาวิเคราะห์โครงการทีจะประเมิน การกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมิน การกำหนด ประเด็นและตัวชี้วัด การสร้างเครื่องมือและวางแผนการรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 2 การดำเนินการ ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ ข้อมูล

ขั้นที่ 3 การจัดทำรายงานผลการประเมิน และการเผยแพร่ ประกอบด้วย การจัดทำรายงานผลการประเมิน การนำเสนอผลการประเมิน และการนำผลการประเมินไปใช้ ประโยชน์รวมทั้งเผยแพร่

3.3.3 วิธีการประเมิน แต่ละขั้นตอนมีแนวทางและวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมการ/การวางแผนการติดตามและประเมินผล

1) การวางแผนการประเมิน การวางแผนการติดตามและประเมินผล เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมเกี่ยวกับหลักการ แนวคิดสำคัญ ขั้นตอนการประเมิน รวมทั้งสร้างกระบวนการ ติดตามประเมินผลที่สิ้นเปลืองทรัพยากรน้อยและเกิดประโยชน์ ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

(1) ทีมประเมิน ศึกษาวิเคราะห์โครงการ/งานส่งเสริมการเกษตร

- ศึกษา วิเคราะห์โครงการ/งานส่งเสริมการเกษตรที่จะ ทำการประเมิน เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในการประเมินได้ทบทวนทำความเข้าใจโครงการที่จะประเมินร่วมกัน ให้ชัดเจน (มีบ่อยครั้งที่โครงการที่เขียนไว้กับความเข้าใจของผู้ปฏิบัติไม่ตรงกัน) ซึ่งต้องศึกษาทำความ เข้าใจโครงการทั้งหมด ทั้งเหตุผลในการจัดทำโครงการ/ทำไมต้องจัดทำโครงการนี้ วัตถุประสงค์ของ โครงการคืออะไร ชัดเจนหรือไม่ กิจกรรมแก้ไขปัญหา/การดำเนินงานเพียงพอในการบรรลุวัตถุประสงค์ หรือไม่ ผลสำเร็จของงานที่ต้องการให้เกิด (ผลผลิต ผลลัพธ์) คืออะไร กลุ่มบุคคลเป้าหมายเป็นใคร จำนวนเท่าไร ขั้นตอนการดำเนินงานเป็นอย่างไร งบประมาณเท่าไร
- กำหนดวัตถุประสงค์ของการติดตามประเมินผลว่า ในการประเมินครั้งนี้ต้องการทราบอะไรบ้าง ขอบเขตแค่ไหน เช่น ต้องการทราบผลการดำเนินการ ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ การบริหารโครงการ เป็นต้น

(2) จัดประชุมระดมความเห็นผู้เกียวข้อง ได้แก่ ทีมประเมิน กลุ่มเป้าหมาย เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ตัวแทนองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อตอบคำถามต่อไปนี้

- ทำไมต้องมีการติดตามและประเมินผล
- วัตถุประสงค์ของการติดตามและประเมินผลคืออะไร (อะไรคือโจทย์หรือคำถามที่ต้องการคำตอบ) มีประเด็นสำคัญคืออะไร
- เนื้อหา ขอบเขตของการติดตามและประเมินมีแค่ไหน อะไรบ้าง
- จะติดตามและประเมินผลในเรื่องใด
- ใครบ้างที่เกี่ยวข้อง ทีมประเมินมีใครบ้าง
- เกิดประโยชน์อย่างไร
- ใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง เท่าไร

(3) รวบรวมข้อมูลตามข้อ 2 จัดทำเป็นร่างโครงการติดตาม และประเมินผล

2) การกำหนดประเด็นการประเมินและตัวชี้วัดการประเมิน

(1) สาระสำคัญ เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการประเมินแล้ว ต้องกำหนดประเด็นในการประเมินและตัวชี้วัดในแต่ละประเด็น ซึ่งในวัตถุประสงค์แต่ละข้อสามารถ กำหนดประเด็นในการประเมินได้หลายประเด็น และหลายตัวชี้วัด แต่ต้องเป็นตัวชี้วัดหลักที่สะท้อน การปฏิบัติงานได้จริง ซึ่งการกำหนดประเด็นการประเมิน และตัวชี้วัดเป็นการคิดว่าจะประเมินอะไร หรือวัดอะไร และมีอะไรเป็นตัวบอก ประเด็นการประเมินและตัวชี้วัดต้องสอดคล้องครอบคลุม วัตถุประสงค์ของการประเมิน และที่สำคัญตัวชี้วัดต้องชัดเจน มีความจำเพาะเจาะจง ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งเชิงปริมาณและ
เชิงคุณภาพ

ตารางที่ 1.2 ตัวอย่าง ตัวชี้วัดการประเมินเชิงปริมาณ

สิ่งที่ต้องการวัด	ตัวชี้วัด
1. ประสิทธิภาพการผลิต	1.1 ผลผลิตต่อไร่ 1.2 ต้นทุนการผลิตต่อไร่
2. ประสิทธิผลการส่งเสริมการผลิตพืชฤดูแล้งที่ใช้บ่อบาดาล	2.1 จำนวนบ่อที่ขุด 2.2 ปริมาณ/คุณภาพน้ำในบ่อ 2.3 จำนวนเกษตรกรที่ปลูกพืชโดยใช้น้ำจากบ่อ 2.4 พื้นที่ปลูกพืช/ชนิดพืช 2.5 รายได้จากการจำหน่ายพืช

(2) แนวทางการดำเนินงาน

- โครงการทีได้มีการกำหนดตัวชี้วัดไว้แล้วในโครงการ ให้มีการประชุมผู้เกี่ยวข้องทำความเข้าใจกับตัวชี้วัด หากเห็นว่ายังไม่ชัดเจนหรือไม่ครอบคลุมควรปรับ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการประเมิน
- โครงการทียังไม่ได้กำหนดตัวชี้วัดให้ระดมสมองดำเนินการ ตามขั้นตอนที่ได้กล่าวไว้แล้วตามข้อ (1)

3) กำหนดกรอบข้อมูล และสร้างเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

(1) กรอบข้อมูลสำหรับการประเมินผลเป็นการดำเนินงาน ต่อเนื่องจากประเด็นการประเมินและตัวชี้วัดดังกล่าวแล้วตามข้อ 2 กรอบการประเมินช่วยให้การ รวบรวมข้อมูลชัดเจนตรงประเด็น ไม่รวบรวมข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการประเมิน ส่วนเครื่องมือเป็นการจัดทำคำถามเพื่อให้คำตอบตามประเด็นประเมิน ตัวชี้วัด และกรอบข้อมูลที่กำหนด

(2) แนวทางการดำเนินงาน

(2.1) ทีมประเมินสร้างความเข้าใจร่วมเกียวกับหลักการ และวิธีการในการกำหนดกรอบข้อมูลและจัดทำเครื่องมือ

(2.2) ระดมความคิดเห็นในการทบทวนตัวชี้วัดที่ได้จัดทำไว้แล้ว

(2.3) แบ่งกลุ่มย่อย โดยให้สมาชิกในกลุ่มคละกัน ประกอบด้วยกลุ่มเป้าหมาย เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ ทีมประเมิน และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ โจทย์ที่ต้องคิด คือ ในตัวชี้วัดแต่ละตัวต้องการจะได้คำตอบอะไร (คำถามหลัก) และมีคำถามอะไรบ้างเพื่อให้ได้คำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ (คำถามย่อ)

(2.4) ตัวแทนกลุ่มนำเสนอกรอบข้อมูลและข้อคำถาม ที่ร่วมกันกำหนดทีละกลุ่ม

(2.5) ที่ประชุมร่วมกันพิจารณาข้อมูลและข้อคำถาม โดยดูว่ากรอบข้อมูลสอดคล้องกับตัวชี้วัดหรือไม่ ข้อมูลมากไปน้อยไปหรือไม่ เพียงพอที่จะตอบโจทย์ ได้หรือไม่และเลือก/กำหนดกรอบข้อมูลที่ทุกฝ่ายเห็นว่าเหมาะสม

(2.6) จัดคำถามเป็นหมวดหมู่ตามแหล่งข้อมูล และ เรียงลำดับก่อนหลัง

(2.7) พิจารณาว่าคำถามแต่ละข้อได้ข้อมูลจากแหล่งใด ไม่จำเป็นว่าต้องมีการรวบรวมข้อมูลใหม่เสมอไป ข้อมูลบางอย่างสามารถใช้จากข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้ แล้ว (ข้อมูลมือสอง) เช่น จากการรายงานของหน่วยงาน ข้อมูลบางอย่างต้องรวบรวมจากผู้เกี่ยวข้อง โดยตรง ซึ่งต้องชัดเจนว่าใครจะเป็นผู้ให้คำตอบ กี่คน กี่กลุ่ม และรวบรวมโดยวิธีการใด

ขั้นที่ 2 การรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1) การรวบรวมข้อมูล

การวางระบบข้อมูลและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ จะเป็นวัตถุดิบและพื้นฐานเพื่อการติดตามและประเมินผล รวบรวมผลการดำเนินงานขององค์กร และเสริมสร้าง การเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

(1) ทีมประเมินเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้ประสานในการรวบรวม ข้อมูลโดย

(1.1) ข้อมูลบางเรื่องสามารถใช้ข้อมูลมือสองที่ได้รวบรวม ไว้แล้ว สามารถประสานงานและแบ่งงานเพื่อรวบรวมจากแหล่งข้อมูล

(1.2) การรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ สามารถรวบรวมได หลายวิธี เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ การเข้าร่วมในเวทีชุมชน และเข้าร่วมในเวทีการประชุมเจ้าหน้าที เป็นต้น ทั้งนี้ ก่อนลงพื้นทีควรมีการ เตรียมการ เช่น การเตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ และทำความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูล

2) การวิเคราะห์ข้อมูล

(1) การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการนำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาทำ

การแยกแยะ เพื่อค้นหาคุณลักษณะต่าง ๆ ของข้อมูล เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ งการวิเคราะห์ข้อมูลถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ร่วมประเมินและผู้เกี่ยวข้อง

(2) แนวทางการดำเนินงาน

(2.1) ทีมประเมินทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดย

- จัดประเภทและแยกแยะหมวดหมู่ข้อมูล เพื่อให้ ง่ายต่อการเชื่อมโยง ซึ่งอาจเป็นแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ โดยแยกตามวัตถุประสงค์ของการประเมิน
- แสดงข้อมูลให้เห็นภาพรวมเพื่อให้ง่ายต่อการ วิเคราะห์ เช่น ตาราง กราฟ
- เปรียบเทียบข้อมูลตามตัวชี้วัดกับเกณฑ์

(2.2) ระดมสมองให้ทุกฝ่ายทีเกี่ยวข้องช่วยกันพิจารณาข้อมูลทีได้และร่วมกันหาเหตุผลเพื่ออธิบายว่างานบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพราะเหตุใดความสำเร็จ ทีเกิดขึ้นมีอะไรบ้าง จุดอ่อน/ข้อผิดพลาดทีพบคืออะไร เพราะเหตุใดมีคิดเห็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงพัฒนางานอย่างไรบ้าง

ขั้นที่ 3 การจัดทำรายงานผลการประเมินและการเผยแพร่

1) การจัดทำรายงานและนำเสนอผลการประเมินเป็นการเปิดโอกาส ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปบทเรียนด้วยกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนางาน และพัฒนาบุคลากรต่อไป

2) แนวทางการดำเนินงาน

(1) ทีมประเมินผลจัดทำยกร่างรายงานผลการประเมิน ตามแบบฟอร์มทั่วไปของการจัดทำรายงานผลการประเมิน ซึ่งสาระสำคัญประกอบด้วย

- ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์
- บทเรียน หรือ สิ่งที่ทำให้งานประสบความสำเร็จ หรือ ไม่สำเร็จ และเพราะเหตุใด
- ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะและในการปรับปรุง/พัฒนาการ ดำเนินงาน

(2) นำเสนอผลการประเมินให้ผู้เกี่ยวข้อง พิจารณาให้ข้อคิดเห็น ทั้งในเรื่องของข้อมูลว่าถูกต้องหรือไม่ เนื้อหา/การแปรความหมายถูกต้อง ชัดเจนหรือไม่ รูปแบบการ นำเสนอเหมาะสมหรือไม่

(3) ทีมประเมินปรับปรุงรายงานผลการประเมิน และเผยแพร่

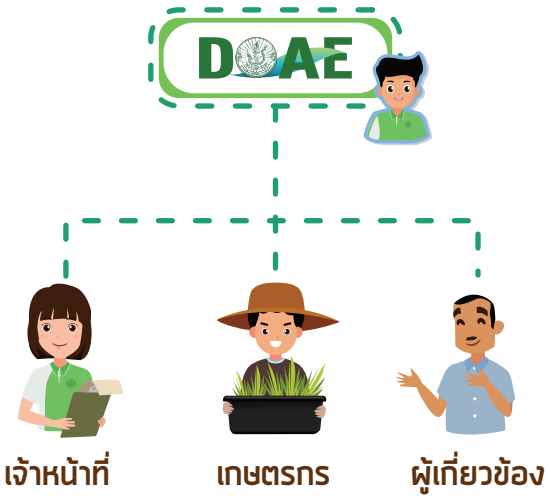
กระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนทีกล่าวมา มีขั้นตอนการดำเนินงานหลัก 5 ขั้นตอน เพื่อให้เข้าใจภาพรวมของกระบวนการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่ของนักส่งเสริมการเกษตร ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในการปฏิบัติงานแต่ละพื้นที่ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากกระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยสามารถแยกในบางขั้นตอนไปประยุกต์ใช้ เพื่อเติมเต็มการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการนำเทคนิคหรือ วิธีการทำงานกับเกษตรกรที่กล่าวถึงในเอกสารนี้ไปประยุกต์ใช้ นักส่งเสริมการเกษตรจะได้เรียนรู้และ สามารถสร้างความรู้ใหม่จากการทำงาน เพราะเทคนิคหรือวิธีการทำงานกับเกษตรกรเป็นงานด้านสังคม ไม่มีสูตรหรือเทคนิควิธีการทีตายตัว นักส่งเสริมการเกษตรสามารถประยุกต์และพัฒนาวิธีการให้มีความ เหมาะสม มีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับบริบท โดยยึดเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายรวมในการทำงานกับ ชุมชน หรือหลักการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรและจุดมุ่งหมายในการทำงานแต่ละขั้นตอนเป็นตัวตั้ง

ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในการปฏิบัติงานแต่ละพื้นที่ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากกระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยสามารถแยกในบางขั้นตอนไปประยุกต์ใช้เพื่อเติมเต็มการทำงานส่งเสริมการเกษตรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการนำเทคนิคหรือวิธีการทำงานกับเกษตรกรที่กล่าวถึงในเอกสารนี้ไปประยุกต์ใช้ นักส่งเสริมการเกษตรจะได้เรียนรู้และสามารถสร้าง ความรู้ใหม่จากการทำงาน เพราะเทคนิคหรือวิธีการทำงานกับเกษตรกรเป็นงานด้านสังคม ไม่มีสูตร หรือเทคนิควิธีการที่ตายตัว นักส่งเสริมการเกษตรสามารถประยุกต์และพัฒนาวิธีการให้มีความเหมาะสม มีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับบริบท โดยยึดเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายรวมในการทำงานกับชุมชน หรือ หลักการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรและจุดมุ่งหมายในการทำงานแต่ละขั้นตอนเป็นตัวตั้ง

การเชื่อมโยงกับระบบส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตรได้นำระบบการฝึกอบรมและการเยี่ยมเยียนเกษตรกร (Training & Visit System : T & V System) มาใช้เป็นระบบส่งเสริมการเกษตรของประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมา และได้มีการปรับปรุงและพัฒนามาโดยลำดับ จนกระทั่งในปี 2560 ได้มีการปรับปรุง ระบบส่งเสริมการเกษตรขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และข้อจำกัดของทรัพยากรที่มีอยู่ โดยยังคงยึดแนวทางของ T & V System ซึ่งประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ คือ การถ่ายทอดความรู้ การเยี่ยมเยียน การสนับสนุน การนิเทศงาน และการจัดการข้อมูล โดยได้กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรไว้ 2 ประเด็น คือ งานตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และงานตามภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตร

เมื่อพิจารณาขั้นตอนของกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนทั้ง 5 ขั้นตอน คือ การเรียนรู้ชุมชน การกำหนดเป้าหมายการพัฒนา การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การปฏิบัติงาน ส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน และการวัดและประเมินผลการปฏิบัติงาน เทียบกับระบบส่งเสริมการเกษตร T & V System แล้วจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า กระบวนการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที ของนักส่งเสริมการเกษตรนั้น ขั้นตอนการเรียนรู้ชุมชน และการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน จะสอดคล้องกับระบบเยียมเยียน (Visiting) ในขณะที่ขั้นตอนการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา การจัดทำ แผนพัฒนาการเกษตร และการวัดและประเมินผลการปฏิบัติงาน จะอยู่ในระบบการจัดการข้อมูล (Data management) หากนักส่งเสริมการเกษตรเข้าใจและเห็นความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการทำงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนกับระบบส่งเสริมการเกษตร จะสามารถเชื่อมร้อยกิจกรรมโครงการ ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และงานตามภารกิจของกรมส่งเสริม การเกษตร เข้ากับการทำงานกับชุมชน

ตารางที 1.1 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร	สาระสำคัญ	สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่เหมาะสมในการนำรูปแบบไปใช้	แนวคิด (ที่มาของรูปแบบ)	เป้าหมาย (Goal)	วัตถุประสงค์ (Objective)	กลุ่มเป้าหมาย (Target)
1. การถ่ายทอดเทคโนโลยี						
1) การส่งเสริมการเกษตรโดยภาครัฐ (Ministry-Based Agricultural Extension) 2) การฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน (Training and Visit Extension)	การถ่ายทอดความรู้ด้านการเพิ่มผลผลิต/คุณภาพของสินค้า เกษตร และผลิตภัณฑ์ เน้นเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่ม ผลผลิต/คุณภาพ	1. เป็น**พื้นที่**ดำเนินการที่เป็น**แหล่งผลิตสินค้าเกษตรประเภทอาหาร พืชเศรษฐกิจ** ที่เน้นพืช อาหาร ผลิตส่ง**ตลาดบน** ตลาดกลางภายในประเทศ หรือตลาดระดับเขต จังหวัด ท้องถิ่น เป็น**การผลิตเชิงเดี่ยว** หรือมีระบบปลูกพืชที่เน้นพืช อาหาร หรือเป็น**ไร่นาสวนผสมที่เน้นความหลากหลายของพืชอาหาร** 2. มี**เป้าหมาย**การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต **เพิ่มความปลอดภัยของการผลิต** เพิ่มคุณภาพพืช อาหาร ลดต้นทุนการผลิต หรือลดการใช้สารเคมี หรือเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนความปลอดภัยใน การแปรรูปผลผลิต ผลิตภัณฑ์ 3. **กลุ่มเป้าหมาย**เป็นผู้มี**ความชำนาญภูมิปัญญา ด้านการผลิตท้งในเชิงการค้าและการผลิตเพื่อบริโภค** 4. มี**ภาคีเครือข่าย**ด้านวิชาการ การตลาด การประชาสัมพันธ์ ท้องถิ่น ฯลฯ	1. การถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer) 2. การให้บริการการเกษตร (Advisory Services)	1. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 2. การปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตชาวชนบท	1. ถ่ายทอดเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 2. การเพิ่มรายได้ต่อ ครัวเรือน	1. ศพก. 2. กลุ่มแปลงใหญ่ 3. วสช. 4. อกม. 5. Smart Farmer 6. YSF 7. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 8. เกษตรกรเชิงพาณิชย์ 9. เกษตรกรทั่วไป

ตารางที่ 1.1 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร (ต่อ)

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร	สาระสำคัญ	สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่เหมาะสมในการนำรูปแบบไปใช้	แนวคิด (ที่มาของรูปแบบ)	เป้าหมาย (Goal)	วัตถุประสงค์ (Objective)	กลุ่มเป้าหมาย (Target)
2. การส่งเสริมแบบมีส่วนร่วม						
1) การส่งเสริมผ่านผู้นำชุมชน (Animation Rural) 2) การพัฒนาชนบทแบบบูรณาการ (Integrated Rural Development) 3) การส่งเสริมโดยองค์กรชุมชน (Farmer-Based Extension Organization)	ให้โอกาสเกษตรกรผู้มีส่วนได้เสียมีส่วน ร่วมในการคิดวางแผน ตัดสินใจ ลงมือทำ ประเมิน และรับประโยชน์ เน้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและผู้มีส่วนได้เสียเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเกษตร	1. เป็น**พื้นที่**ดำเนินการที่เป็นพื้นที่การเกษตรที่ **หลากหลายรูปแบบการผลิต** ทั้งพืชเศรษฐกิจ พืช อาหาร **เกษตรผสมผสาน** เน้น**ตลาดชุมชน ตลาดท้องถิ่น** ขึ้นไปจนถึงตลาดกลาง ตลาดส่งออก **เน้นการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม** 2. มี**เป้าหมาย**การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต **เพิ่มคุณภาพชีวิต** สิ่งแวดล้อม **และความปลอดภัยในการผลิตสินค้า**เกษตร และผลิตภัณฑ์แปรรูป รวมถึงการรักษา**ระบบนิเวศน์ของชุมชนเกษตร**นั้นๆ 3. **กลุ่มเป้าหมาย**เป็นเกษตรกรรายย่อย เกษตรกรทั่วไป ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่ม/องค์กรเกษตรกร ที่**มุ่งหวังการพัฒนาคุณภาพชีวิตในภาพรวม** พร้อมให้ความร่วมมือและสนับสนุนเข้ามามีส่วนร่วมใน กิจกรรมของการพัฒนาการเกษตรของชุมชน 4. มี**ภาคีเครือข่าย**ด้านวิชาการ ด้านสังคมท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ	1. การศึกษานอกระบบ (Non formal Education) 2. การเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ (Facilitation Extension)	การปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตชาวชนบท	1. การเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือน 2. จัดระบบและเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสร้างทุนทางสังคม	1. ศพก. 2. กลุ่มแปลงใหญ่ 3. วสช. 4. อกม. 5. Smart Farmer 6. YSF 7. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 8. เกษตรกรรายย่อย 9. เกษตรกรทั่วไป 10. ยุวเกษตรกร

ตารางที่ 1.1 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร (ต่อ)

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร	สาระสำคัญ	สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่เหมาะสมในการนำรูปแบบไปใช้	แนวคิด (ที่มาของรูปแบบ)	เป้าหมาย (Goal)	วัตถุประสงค์ (Objective)	กลุ่มเป้าหมาย (Target)
3. การส่งเสริมแบบตลาดนำการผลิต						
1) การส่งเสริมรายสินค้าเกษตร (Commodity-Based Advisory System) 2) การส่งเสริมโดยใช้นวัตกรรมและการตลาดนำการผลิต (Innovation, Market-Driver Extension Approach) 3) การให้บริการ/คำแนะนำแก่เกษตรกรระดับก้าวหน้าโดยภาคเอกชน (Privately Managed Out Grower Advisory Services) 4) ความร่วมมือภาครัฐและเอกชน (Public-Private Partnerships) 5) ความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐ เอกชน เกษตรกร ในการทำสัญญาล่วงหน้า (Contract Farming)	• การใช้นวัตกรรมขับเคลื่อนการตลาด และใช้ตลาดนำการผลิต โดยการผลิต ตามความต้องการ ของตลาด เน้นการผลิตและเสริมสร้าง นวัตกรรมตามที่ ตลาดต้องการ • ส่วนใหญ่ดำเนินการร่วมกับ ภาคเอกชน หรือเอกชนสนับสนุน • บางกรณีเอกชนดำเนินการส่งเสริมเอง	1. เป็น**พื้นที่**ดำเนินการที่เป็นแหล่งผลิตสินค้า เกษตรประเภท**สินค้าส่งออก** พืชเศรษฐกิจที่ผลิต ส่งตลาดส่งออกหรือตลาดกลาง หรือแหล่งรับซื้อระดับเขต จังหวัด (ตลาดบน) เป็นการ**ผลิตเชิงเดี่ยว** หรือมีระบบปลูกพืชที่ไม่หลากหลาย 2. **มีเป้าหมาย**การเพิ่มผลผลิต **คุณภาพสินค้า เกษตร** (มาตรฐานการส่งออก/มกอช.) ตลอดจน การเพิ่มคุณภาพผลิตภัณฑ์แปรรูป การพัฒนาการบรรจุหีบห่อ 3. **กลุ่มเป้าหมาย**เป็นผู้มีความ**ชำนาญประสบการณ์การผลิตเชิงการค้า** มีความรู้ความ เข้าใจการตลาดพอสมควร 4. มี**ภาคีเครือข่าย**ด้านวิชาการ การตลาด ฯลฯ	1. การถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer) 2. การให้บริการการเกษตร (Advisory Services)	1. ความมั่นคงทาง อาหาร 2. การปรับปรุงคุณภาพชีวิตชาวชนบท	1. ถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อความมั่นคงทางอาหาร 2. การเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือน	1. วสช. 2. กลุ่มแปลงใหญ่ 3. YSF 4. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 5. เกษตรกรเชิงพาณิชย์ 6. เกษตรกรทั่วไป

ตารางที่ 1.1 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร (ต่อ)

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร	สาระสำคัญ	สถานการณ์หรือเงื่อนไขที่เหมาะสมในการนำรูปแบบไปใช้	แนวคิด (ที่มาของรูปแบบ)	เป้าหมาย (Goal)	วัตถุประสงค์ (Objective)	กลุ่มเป้าหมาย (Target)
4. การส่งเสริมการศึกษานอกระบบ (Nonformal Education Extension Approach)						
1) โรงเรียนเกษตรกร (Farmers Field schools) 2) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน 3) การส่งเสริมโดยใช้ฐานการศึกษา (University-Based Extension)	การส่งเสริมโดยใช้ฐานการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคน ได้เรียนรู้ตามความ ต้องการทั้งหลักสูตร ช่วงเวลา สถานที นักส่งเสริมเป็นผู้สอน ที่ต้องเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกรผู้เรียน เน้นความยืดหยุ่น ในการเรียนรู้มากกว่า กฎระเบียบ โดยอาจ ประสานงานกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์เกษตร ผู้นำทางการเกษตร ฯลฯ	1. เป็นพื้นที่ดำเนินการที่เป็นพื้นที่การเกษตรที หลากหลายรูปแบบการผลิตทั้งพืชเศรษฐกิจ พืช อาหาร เกษตรเพื่อการส่งออก เกษตรผสมผสาน วนเกษตรฯ เน้นตลาดชุมชน ตลาดท้องถิ่น ขึ้นไปจนถึงตลาดกลาง ตลาดส่งออก เน้นการผลิตที่เป็น มิตรกับสิ่งแวดล้อม และเกษตรกรรมยั่งยืน 2. มีเป้าหมายการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการผลิต เพิ่มคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์การเกษตร ความปลอดภัยในการทำการเกษตร ทั้งของชุมชนและ สังคมโดยรวม 3. กลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรรายย่อยทั่วไป ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกษตรกรเชิงพาณิชย์ กลุ่ม/องค์กรเกษตรกร ที่มุ่งหวังการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนของครอบครัว ชุมชน มีความ พร้อมในการเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเกษตร 4. มีภาคีเครือข่ายด้านวิชาการ การศึกษา ด้านสังคม ท้องถิ่น การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ	1. การศึกษานอกระบบ (Nonformal Education) 2. การเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ (Facilitation Extension)	1. การปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตชาวชนบท 2. ปรับปรุงการบริหารจัดการทรัพยากร	1. เพื่อจัดระบบและเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสร้างทุนทางสังคม 2. ฝึกอบรมเกษตรกรให้สามารถจัดการและรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน	1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 2. เกษตรกรรายย่อย 3. เกษตรกรทั่วไป 4. เกษตรกรเชิงพาณิชย์ 5. ยุวเกษตรกร 6. กลุ่มแปลงใหญ่

บทที่ 2
เครื่องมือและเทคนิคการทำงานกับชุมชน

บทที่ 2
เครื่องมือและเทคนิคการทำงานกับชุมชน

กระบวนการทำงานกับชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตรจะต้องใช้เครื่องมือและเทคนิค ในการทำงานหลากหลายรูปแบบตามสถานการณ์ของการเข้าไปทำงานในชุมชน ซึ่งเครื่องมือ เทคนิค และเกมต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ใช้ร่วมกันได้ในการทำงานกับชุมชน เครื่องมือและเทคนิคที่กล่าวถึงในที่นี้เป็น เพียงบางส่วน ทั้งนี้ ยังมีเครื่องมือและเทคนิคในการทำงานกับชุมชนอื่น ๆ นอกเหนือจากที่นำเสนอ ในส่วนนี้ที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานกับชุมชนได้ รวมถึงเครื่องมือ ที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถพัฒนาและประยุกต์หาเทคนิคด้วยตนเอง โดยมีรายละเอียดที่นำเสนอ จำนวน 14 เรื่อง ดังนี้

เรื่องที่ 2.1 การจัดเวทีชุมชน
เรื่องที่ 2.2 โรงเรียนเกษตรกร
เรื่องที่ 2.3 การจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตร
เรื่องที่ 2.4 วันถ่ายทอดเทคโนโลยี
เรื่องที่ 2.5 การทัศนศึกษาดูงาน
เรื่องที่ 2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)
เรื่องที่ 2.7 การสอบถาม / การสัมภาษณ์ / การสังเกต
เรื่องที่ 2.8 การประเมิน CIPP Model
เรื่องที่ 2.9 การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA)
เรื่องที่ 2.10 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA)
เรื่องที่ 2.11 การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Assessment and Planning : PAP)
เรื่องที่ 2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)
เรื่องที่ 2.13 การระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control : AIC)
เรื่องที่ 2.14 เกมและกิจกรรมต่าง ๆ

เรื่องที่ 2.1 การจัดเวทีชุมชน

การจัดเวทีชุมชน เป็นเวทีเพื่อใช้ในการพูดคุย ทำความเข้าใจในเป้าหมาย แลกเปลี่ยนข้อมูลในเรื่องที่เกียวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร รวมถึงการแก้ไขปัญหาการเกษตรของ เกษตรกรเป็นหลัก สำหรับหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหา ซึ่งอาศัยความร่วมมือ มิตรภาพ สัมพันธภาพ ที่เท่าเทียมกันให้เกิดความกลมกลืนสมานฉันท์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง โดยใช้วิธีการสื่อสารทำความเข้าใจในเวทีชุมชนภายใต้เป้าหมาย กฎกติกา ข้อสรุป และการ บันทึกผลที่เป็นมติของชุมชน ทั้งนี้ อาจเป็นในลักษณะพูดคุย ปรึกษาหารือ ระดมความคิด ช่วยกันทำ กิจกรรม ประชุม อบรม สัมมนา หรือลักษณะอื่น ๆ ก็ได้ รูปแบบการจัดเวทีมี 2 รูปแบบ คือ เวทีแบบเป็นทางการ และเวทีแบบไม่เป็นทางการ

1. ประโยชน์ในการจัดเวทีชุมชน

ภาพที่ 2.1 การจัดเวทีชุมชน

1.1 เป็นการรวมกันของผู้คน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาเมื่อมีวิกฤตโดยใช้พลังของกลุ่มองค์กร และเครือข่ายในการเชื่อมโยงระหว่างกัน

1.2 เป็นช่องทางการสื่อสาร ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการของชุมชน และสร้างประชาสังคมให้แข็งแกร่งขึ้น

1.3 เป็นบรรยากาศทีมีมิตรภาพและสัมพันธภาพที่ทุกคนเท่าเทียมกัน โดยทุกความคิดเห็นที เหมือนหรือแตกต่างกันจะถูกบันทึกไว้เตือนความจำ ทั้งแนวคิดหลักและรายละเอียดปลีกย่อยที่เชื่อมโยง ซึ่งกันและกัน

2. ขั้นตอนการจัดเวทีชุมชน

การจัดเวทีชุมชนสำหรับเกษตรกร มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 เตรียมการ

1.1 ควรสร้างความพร้อมของชุมชน โดยประสานงานกลุ่มเป้าหมายและผู้เกียวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ในการเข้าร่วมเวทีชุมชน

1.2 จัดทำแผนในการจัดเวทีโดยกำหนดวัน เวลา สถานที่ และประสานงานกับ กลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าร่วมเวทีชุมชน

1.3 แจ้งแผนการจัดเวทีให้หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ เพื่อเตรียมข้อมูลได้ถูกต้อง

1.4 จัดเตรียมความพร้อมในการออกไปจัดเวทีชุมชนตามแผนที่กำหนดไว้ ได้แก่ วัสดุ/อุปกรณ์ สถานที่ และอื่น ๆ

ขั้นที่ 2 ดำเนินการ

2.1 ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีตามแผนที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งให้ข้อมูล รายละเอียด เพื่อประกอบการตัดสินใจของผู้เข้าร่วมเวที แลกเปลี่ยน/อภิปรายความคิดเห็น ข้อเท็จจริง และประสบการณ์ โดยใช้เทคนิควิธีการระดมสมอง แบ่งกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 บันทึกข้อมูลที่เป็น “ข้อตกลงร่วมในเวที” โดยใช้เครื่องมือ Mind Map และอื่น ๆ

2.3 มอบหมายงานและคัดเลือกผู้รับผิดชอบ หรือทีมงานที่จะดำเนินการ

2.4 ประเมินผลการจัดเวที

ขั้นที่ 3 สรุป/รายงานผล

3.1 จัดทำเอกสาร “สรุปและรวบรวมข้อมูลทีเกิดขึ้นจากการจัดเวที” พร้อมทั้งรายงาน ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ

3.2 นำเสนอ/นำส่งข้อมูลให้กับผู้เกี่ยวข้องเพื่อประสานการดำเนินงานโดยเร็ว

3. ข้อแนะนำในการจัดเวทีชุมชน

3.1 กิจกรรมการสร้างความคุ้นเคย ควรมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้จัดเวทีกับ ผู้เข้าร่วมเวทีเพื่อทำความรู้จักระหว่างกันก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการจัดเวที เช่น การแนะนำตัวโดย ให้ผู้เข้าร่วมเวทีเป็นผู้แนะนำชื่อ ที่อยู่ หรือสิ่งที่ตนเองชอบ หรือการใช้กิจกรรมที่สนุกสนานในการ นำเข้าสู่เวที

3.2 สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง การพูดคุยสนทนาร่วมกัน เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศให้ เกิดความสนุกสนาน กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น ได้แก่ เล่านิทาน เกม กรณีตัวอย่าง และอื่นๆ โดยเฉพาะการเชิญบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการหรือเป็นผู้กระตุ้นกลุ่ม

3.3 เทคนิคหรือวิธีการตั้งคำถาม โดยผู้จัดเวทีต้องพูดน้อย มีเทคนิคในการควบคุมเวทีและ ตั้งคำถามให้เวทีเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3.4 การบันทึกข้อมูล ในระหว่างการจัดเวทีที่มีการสนทนาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่าง ๆ ควรมีคน บันทึกข้อมูลทุกประเด็นให้ครบถ้วน โดยมีการแสดงข้อมูลให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เห็นชัดเจน เช่น การบันทึกข้อมูลลงใน Mind map ซึ่งช่วยสร้างความสนใจให้กับผู้เข้าร่วมเวที ซึ่งจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมเวทีคนอื่น ๆ นำมาคิดได้ต่อเนื่องกัน และเป็นการขยายเครือข่ายความคิดได้ด้วย สิ่งสำคัญ คือ ข้อมูลไม่หายและช่วยให้การสนทนาพูดคุยจบลงได้โดยใช้เวลาไม่มากนัก

3.5 การมีส่วนร่วม ในระหว่างการจัดเวทีควรสร้างการมีส่วนร่วมให้กับผู้เข้าร่วมเวทีเพื่อให้ ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ให้ความสำคัญกับผู้ร่วมเวทีทุกคน ได้แก่ หมุนเวียนกันพูดทุกคน ใช้ เครื่องมือเพื่อระดมข้อมูล เช่น บัตรคำ ทั้งนี้ เพื่อจะได้หลีกเลียงการผูกยึดเวทีของผู้เข้าร่วมเวทีคนใดคน หนึ่ง และทำให้เวทีไม่น่าเบื่อ โดยผู้นำเวทีจะต้องมีเทคนิควิธีการในการปรับเปลียนการจัดเวทีทีสอดรับ กับสถานการณ์ได้ดี

3.6 การสรุปข้อมูล ก่อนที่จะปิดเวทีควรมีการสะท้อนข้อมูล หรือสรุปข้อมูลทีเกิดขึ้นทั้งหมด ให้กับผู้เข้าร่วมเวทีได้รับทราบเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูล และเป็นการคืนข้อมูลให้กับเจ้าของข้อมูลทุกคนได้รับทราบผลการพูดคุยด้วย

4. ข้อควรคำนึงในการจัดเวทีชุมชน

4.1 ทีมงานทุกคนมีความพร้อมในการจัดเวทีชุมชน

4.2 มีการกำหนดกฎกติกา ระเบียบ โดยขอความร่วมมือจากผู้เข้าร่วมเวที ทุกคนให้ปฏิบัติตาม เพื่อใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เกิดความคุ้มค่า

4.3 “ผู้นำเวทีหลักหรือวิทยากรกระบวนการ” มีความเข้าใจในการจัดเวทีอย่างชัดเจน ได้แก่ การเปิดเวที การบันทึกข้อมูล การสะท้อนข้อมูล สรุปความ และการปิดเวทีชุมชน

4.4 ให้ความสำคัญกับทุกความคิดเห็นที่เกิดขึ้นในเวทีไม่ตัดสินว่าความคิดเห็นนั้นถูกหรือผิด สามารถอธิบายเหตุผล ความรู้สึกต่อความคิดเห็นโดยไม่มีการโต้เถียง เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีช่วยกัน พิจารณาและสรุปเป็นความคิดเห็นร่วมกันของกลุ่ม

4.5 กลุ่มบุคคลเป้าหมายที่เข้าร่วมเวที จะต้องมีความหลากหลายทั้งเพศ อายุ อาชีพ และครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรเกษตรกร และอื่น ๆ

4.6 ควบคุมเวทีให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

4.7 ข้อควรพิจารณาในการแบ่งกลุ่ม คือ วัตถุประสงค์ของเวที เวลา จำนวนผู้เข้าร่วม อาชีพ อายุ และภูมิลำเนา

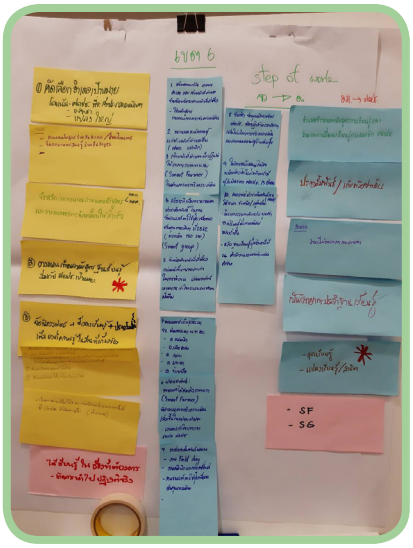
5. กฎกติกาเบื้องต้นของผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน

5.1 มีการบริหารจัดการเวลาในการทำงานให้เป็นไปตามประเด็นข้อมูลที่กำหนดไว้ในทุก ขั้นตอนของการทำงานร่วมกันในเวที

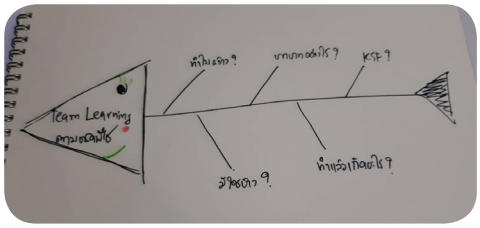
5.2 ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมเวทีมีความคิดเห็นแตกต่างกัน สิ่งที่ไม่เห็นพ้องต้องกันจะถูกบันทึกและนำมาพิจารณาใหม่ได้อีก ถ้าหากมีเวลาเหลือ หรือนำมาพิจารณาร่วมกันใหม่ในโอกาสต่อไป

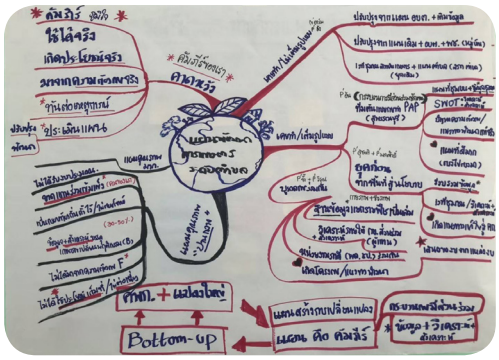
5.3 ผู้เข้าร่วมเวทีควรเข้าร่วมตั้งแต่เริ่มต้นอย่างต่อเนื่องจนสิ้นสุดเวที

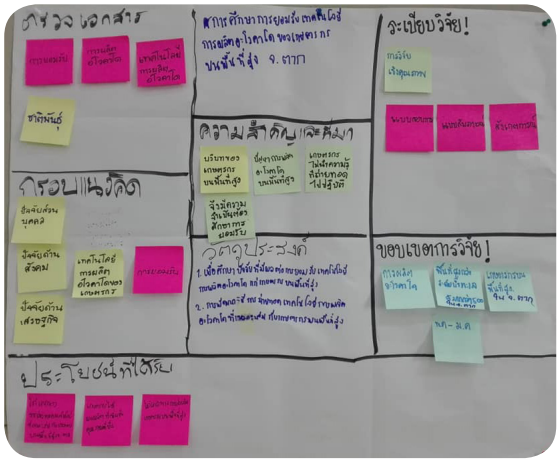
6. เครื่องมือที่ใช้ในการจัดเวทีชุมชน

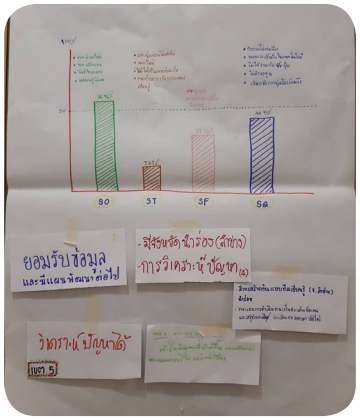

6.1 บัตรคำ (Card Technique) ใช้ในการรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น และเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมเวทีทุกคนสามารถนำเสนอข้อมูลของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยกระตุ้นให้คนที่ไม่กล้าแสดงออก หรือพูดไม่เก่ง ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ในขณะเดียวกันยังช่วยควบคุมบางคนที่พูดมากหรือพูดไม่หยุดให้เลือกนำเสนอเฉพาะประเด็นหลักสำคัญเท่านั้น

6.2 แผนผังก้างปลา (Fish Bone) ใช้ในการวิเคราะห์หาสาเหตุและผลของปัญหา โดย สามารถแยกแยะสาเหตุของปัญหาเป็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง และสาเหตุย่อย ได้

6.3 แผนผังต้นไม้ (Problem Tree) ใช้ในการค้นหาสาเหตุรากเหง้าของปัญหาและแสดง ส่วนของปัญหาหลัก ตลอดจนแสดงเหตุผลที่เกิดขึ้น

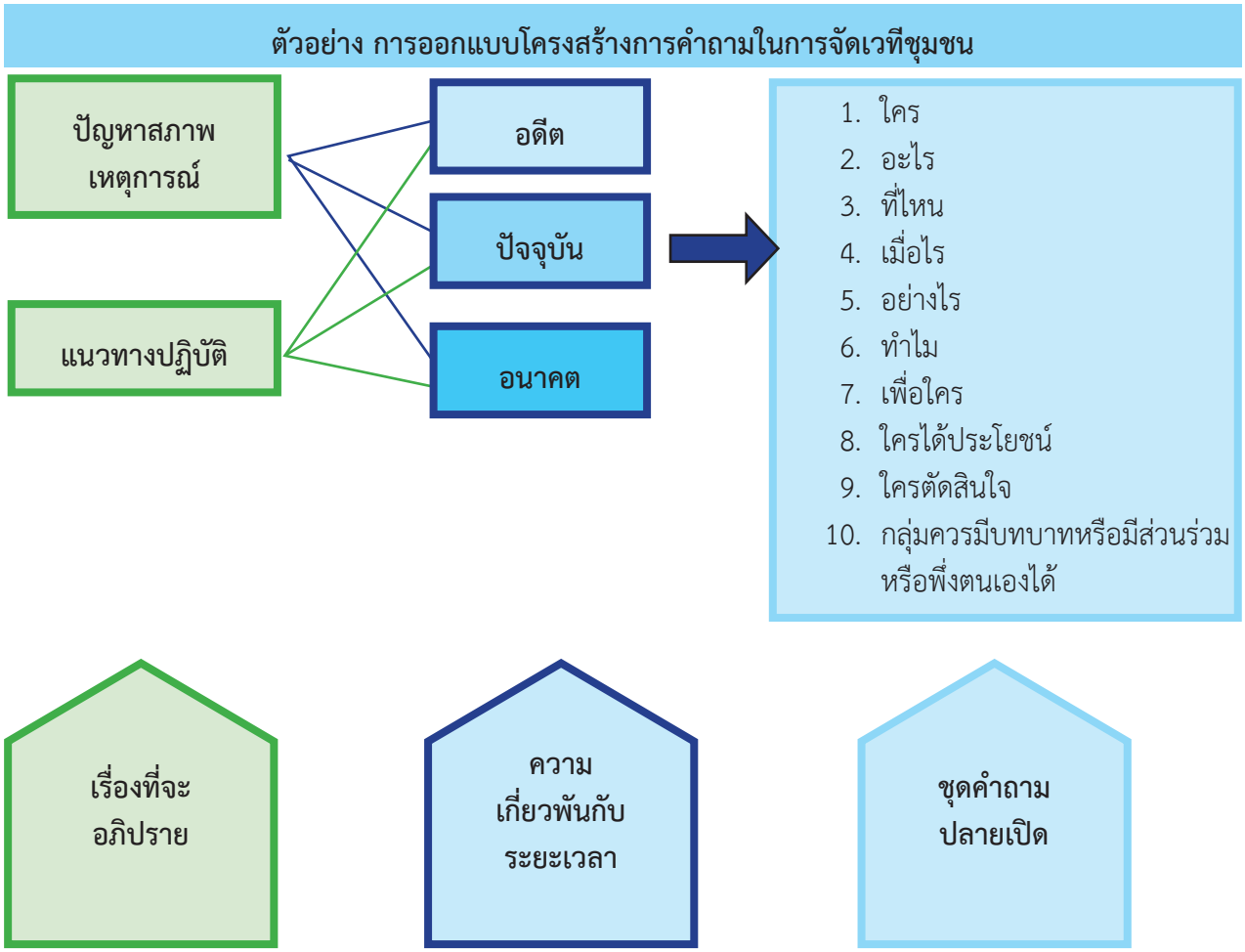
6.4 แผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการจัดระเบียบความคิดที่มีประสิทธิภาพ สามารถ แสดงความเชื่อมโยงของประเด็นความคิดต่างๆ ได้อย่างดี และช่วยให้ผู้ร่วมเวทีสามารถจดจำเรื่องราว และปะติดปะต่อรายละเอียดในการจัดเวทีได้ง่ายขึ้น

6.5 SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและ อุปสรรค ซึ่งเป็นปัจจัยภายในและภายนอก โดยผลการวิเคราะห์ SWOT นี้สามารถนำมากำหนดเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนและพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม

6.6 Timeline เป็นการรวบรวมการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เข้าใจ ที่มาของปัจจุบันจากอดีตได้อย่างชัดเจน เพื่อสามารถวางแผนการจัดการอนาคตได้เป็นอย่างดี

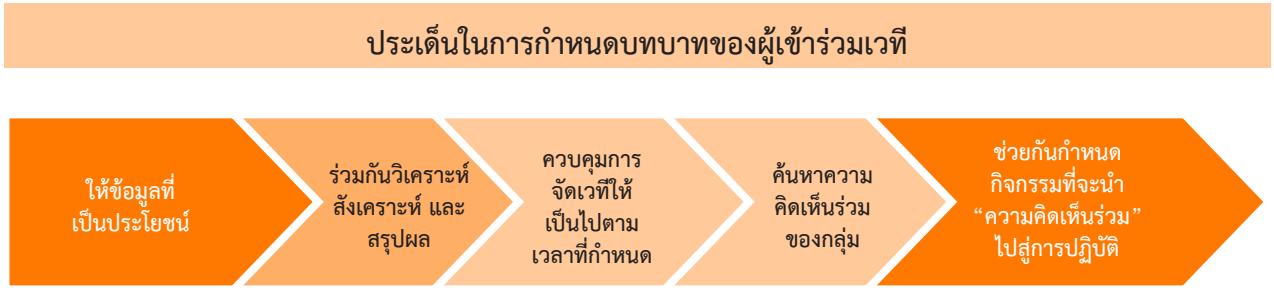
6.7 ปฏิทินการปลูกพืช (Crop Calendar) ใช้แสดงรายละเอียดของการปฏิบัติกิจกรรม ต่างๆ ทางการเกษตรในแต่ละช่วงเวลา สามารถนำข้อมูลต่างๆ มาวิเคราะห์และเป็นบทเรียน ประกอบการวางแผนพัฒนาและตัดสินใจการทำกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

ในการจัดเวทีชุมชนควรมีการตั้งคำถามเพื่อใช้ในการจัดเวทีฯ โดยให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมเวที ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งมีกรอบการตั้งคำถาม ดังนี้

ภาพที่ 2.2 ตัวอย่าง การออกแบบโครงสร้างการคำถามในการจัดเวทีชุมชน

ส่วนการกำหนดบทบาทของผู้เข้าร่วมเวทีชุมชนก็มีความสำคัญเช่นกันในการจัดเวที ให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ดังตัวอย่างประเด็นด้านล่าง

ภาพที่ 2.3 ประเด็นในการกำหนดบทบาทของผู้เข้าร่วมเวที

ตัวอย่าง “การเขียนแผนในการจัดเวทีชุมชน”

แผนการจัดเวทีชุมชน หมู่ 6 บ้านทุ่งกลาง ต.เขาล้าน อ.ทับสะแก จ.ประจวบคีรีขันธ์
ในเวทีที่ 1 เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการและการดำเนินงานร่วมกัน

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	สื่อ	ผู้รับผิดชอบ
1. ชี้แจงโครงการภาพรวม	• เพื่อให้ชุมชนเข้าใจวัตถุประสงค์โครงการร่วมกัน	1. บรรยายโครงการป้องกันกำจัดศัตรู มะพร้าวโดยชุมชน		นักวิชาการส่งเสริมฯ ระดับตำบล
2. เรื่องเล่า	• เพื่อให้ชุมชน เล่าเรื่องความสำเร็จ การกำจัดศัตรู มะพร้าวที่ผ่านมา ของชุมชน • เพื่อให้ชุมชน ค้นหาเทคโนโลยี ใน การกำจัดศัตรู มะพร้าวของชุมชน ร่วมกัน	**อดีต-ปัจจุบัน** 1. วิธีการกำจัดศัตรูมะพร้าวที่แต่ละคนดำเนินการในอดีตและปัจจุบัน ทำอย่างไรที่คิดว่าประสบความสำเร็จสูงสุด/ภาคภูมิใจมาก ที่สุด? **อนาคต** 1. วิธีการใหม่ๆ กำจัดศัตรูมะพร้าวที่ดี ขึ้นกว่าเดิมจะทำอย่างไร? 2. จัดลำดับความสำคัญ 3. รู้ได้อย่างไรว่าทำแล้วได้ผลดี ศัตรู มะพร้าวลดลง?	เรื่องเล่า บัตรคำ ฟลิปชาร์ต (Flip Chart)	นักวิชาการส่งเสริมฯ ระดับตำบล
3. การทดสอบเทคโนโลยี	• เพื่อให้ชุมชน ทราบเทคโนโลยี ใน การกำจัดศัตรู มะพร้าว และเสนอทางเลือก	1. การทดสอบเทคโนโลยีในการกำจัด ศัตรูมะพร้าว (หนอนหัวดำและแมลง ดำหนาม)	ฟลิปชาร์ต/ตัวอย่างของจริง	นักวิชาการส่งเสริมฯ ระดับตำบล
4. การจัดทำแผนงาน/กิจกรรม	• เพื่อวางแผนการทดลองในแปลง	1. การค้นหาอาสาสมัครเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรชุมชน 5 คน และแปลงทดสอบของเกษตรกร 2. การประเมินสถานการณ์ระบาด	Mind map	นักวิชาการส่งเสริมฯ ระดับตำบล
5. การสรุปเวทีและมอบการบ้าน	• เพื่อสรุปเทคโนโลยีที่ทดสอบโดยชุมชน • เพื่อสรุปผลการดำเนินงานเบื้องต้น	1. ใช้วิธีการหาข้อตกลงร่วมกับชุมชนในเวทีส่งเสริมการเกษตร 2. ให้ชุมชนกลับไปวางแผนการดำเนินงานครั้งต่อไปเพื่อดำเนินการทดสอบเทคโนโลยี	Mind map	นักวิชาการส่งเสริมฯ ระดับตำบล

เรื่องที่ 2.2 โรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School)

โรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School: FFS) เป็นกิจกรรมการฝึกอบรมตลอดฤดูกาลเพาะปลูก โดยมีการฝึกอบรมในแปลงปลูกพืช เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการตลอดฤดูกาลเพาะปลูก (Season Long Training) จึงครอบคลุมทุกระยะพัฒนาการของพืชรวมทั้งการปฏิบัติจัดการที่เกี่ยวข้อง ทั้งหมด กระบวนการโรงเรียนเกษตรกรจะมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วน ร่วมและอาศัยการเรียนรู้จากการหาประสบการณ์โดยการปฏิบัติจริง (Learing by Doing) เริ่มตั้งแต่ การวางแผน ศึกษา วิเคราะห์ ทดลอง และทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการพบปะกันระหว่างเกษตรกร กับนักส่งเสริมการเกษตร เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ตั้งแต่เริ่มปลูก เพื่อจะได้เรียนรู้ถึงความเจริญเติบโต ความสัมพันธ์และการเคลื่อนไหว ของสิ่งมีชีวิต ดิน น้ำ และพืช แล้วจึงนำข้อมูลเหล่านี้มาวิเคราะห์ เพื่อประกอบการตัดสินใจ วิธีการนี้เป็นการฝึกให้เกษตรกรได้มีโอกาสคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจด้วยตนเองโดยนำวิธีการที่ได้จากคำแนะนำของนักส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือความรู้จากแหล่งอื่น ๆ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาฝึกทดลองทำเองแบบง่าย ๆ เพื่อพิสูจน์และเปรียบเทียบผล โดยทำการแบ่งเกษตรกรออกเป็นกลุ่ม ๆ ภายใต้กระบวนการหรือหลักสูตรที่สอดคล้องกับปัญหาของ เกษตรกรแต่ละพื้นที่ เกษตรกรมีโอกาสนำผลมาอภิปรายและตัดสินใจใจกลุ่มของตนเอง ทั้งนี้โดยการช่วยเหลือ และสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากนักส่งเสริมการเกษตร ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการหรือผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator)

1. องค์ประกอบพื้นฐานของโรงเรียนเกษตรกร

1.1 ในหนึ่งโรงเรียนเกษตรกรจะประกอบไปด้วยกลุ่มเกษตรกร จำนวน 20-25 คน

1.2 โรงเรียนเกษตรกร เป็นการเรียนรู้ในแปลงปลูกพืชและมีระยะเวลาอย่างน้อยหนึ่งฤดูกาล เพาะปลูก (ตั้งแต่เพาะเมล็ดไปจนถึงเก็บเกี่ยว)

1.3 เกษตรกรสมาชิกจะพบกับเป็นประจำสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง ตลอดฤดูการเพาะปลูก

1.4 ในโรงเรียนเกษตรกร เกษตรกรเป็นผู้ดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวิธีการจัดการ ศัตรูพืชแบบผสมผสาน (Integrated Pest Management : IPM) กับวิธีแบบเกษตรกรทั๊ว ๆ ไป เกษตรกรจะมีแปลงปฏิบัติตามทั้งสองวิธี

1.5 เกษตรกรจะมีการทำแปลงศึกษาเฉพาะเรือง ซึงหัวข้อทีศึกษาขึ้นอยู่กับปัญหาทีมีอยู่ในพื้นที่นั้น

1.6 ในโรงเรียนเกษตรกรจะมีการกำหนดหัวข้อเรียนรู้พิเศษ ซึ่งเกษตรกรเป็นผู้เลือกเรื่อง ที่ตนสนใจ

1.7 การพบปะแต่ละครั้ง อย่างน้อยที่สุดจะต้องมีกิจกรรมการวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร (Agro-Eco-System Analysis : AESA) แปลงปลูกพืช และปิดท้ายด้วยการตัดสินใจร่วมกันในการจัดการแปลงปลูก

1.8 โรงเรียนเกษตรกร 1 กลุ่ม จะต้องมีวิทยากรพี่เลี้ยงอย่างน้อยหนึ่งคนทำหน้าที่อำนวย ความสะดวกในการเรียนรู้ให้เกิดประสบการณ์ มิใช่การสอนให้ทำหรือการส่งมอบคำสั่งจากระดับบนสู่ ระดับล่าง

2. การเปิดโรงเรียนเกษตรกร

2.1 วางแผนกำหนดจุดดำเนินการ จะต้องรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับ ระบบการทำการเกษตรที่สามารถตอบได้ว่า ทำไมถึงเลือกจุดนี้หรือพืชชนิดนี้เป็นจุดดำเนินการเปิดโรงเรียนเกษตรกร

2.2 ประชุมเตรียมการ ชี้แจงวัตถุประสงค์ ทำความเข้าใจในขั้นตอนการจัดโรงเรียนเกษตรกร และการประสานความร่วมมือในการดำเนินการ

2.3 คัดเลือกเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรในโรงเรียนหนึ่ง ๆ จะมีเกษตรกรจำนวน 20-25 คนต่อกลุ่ม จึงจำเป็นต้องคัดเลือกเกษตรกรที่ปลูกพืชชนิดเดียวกัน และเป็นผู้ที่มีความพร้อมเข้าร่วม ดำเนินการได้ตลอดฤดูกาลเพาะปลูก

2.4 ประชุมเกษตรกร ครั้งที่ 1 เมื่อคัดเลือกกลุ่มเกษตรกรเพื่อเริ่มโรงเรียนเกษตรกรแล้ว จะจัดให้มีการประชุมเกษตรกร เพื่อ

2.4.1 ชี้แจงวัตถุประสงค์ อธิบายรูปแบบ วิธีการตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรรับทราบและเตรียมตัวว่าจะมีลักษณะการถ่ายทอดแบบใด

2.4.2 ใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในการละลายพฤติกรรม ให้เกษตรกรได้รู้จักและมีการ แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน

2.4.3 ให้ความรู้เรื่องการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน (IPM) 2.4.4 ทบทวนสถานการณ์ วิธีการจัดการพืชในแปลงปลูกของเกษตรกร

- จัดทำปฏิทินการเพาะปลูกพืชในพื้นที่นั้น
- รวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ เช่น ขนาดของแปลงปลูก ต้นทุนการผลิต (ปัจจัยการผลิต ค่าแรงงาน) รายได้ต่อไร่ (ปริมาณที่เคยได้รับ ราคาขาย ผลกำไรที่ได้รับ)

2.4.5 หารือเพื่อเตรียมการ วางแผนการทดลองขนาดเล็กที่มาจากปัญหาของเกษตรกร

2.4.6 ทำข้อตกลงร่วมกับเกษตรกรในการเข้าร่วมโรงเรียนเกษตรกร เงื่อนไขต่าง ๆ

3. กิจกรรมที่ปฏิบัติในโรงเรียนเกษตรกร

จากการพบกันในครั้งแรกซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ คัดเลือกจุด ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนเกษตรกร คัดเลือกเกษตรกรสมาชิก ชี้แจงทำความเข้าใจกับสมาชิกในกลุ่ม สถานที่ที่จะพบกันหรือสถานที่จัดทำแปลงเรียนรู้ร่วมกันแล้ว ในขั้นตอนต่อไปของโรงเรียนเกษตรกร คือ การมาพบปะกันตามข้อตกลง โดยในการพบปะกันแต่ละครั้งจะมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้

3.1 การลงสำรวจแปลงปลูกพืช แบ่งเกษตรกรออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ 4-5 คน ลงแปลงปลูก พืชที่ใช้เป็นแปลงเรียนรู้หรือเป็นแปลงที่ใช้ทดลองฝึกปฏิบัติ เพื่อสำรวจสภาพต่าง ๆ ในแปลงปลูก เก็บ ตัวอย่างพืช แมลง บันทึกสิ่งที่พบ เช่น ความหนาแน่นของศัตรูพืช ศัตรูธรรมชาติของศัตรูพืช ความสมบูรณ์ของพืช สภาพทั่วไปของแปลงปลูก เป็นต้น โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ให้

3.2 การวิเคราะห์ระบบนิเวศในแปลงปลูก (Eco-System Analysis) เป็นกิจกรรมหลักหรือเป็นหัวใจหลักของการพบปะกันในแต่ละครั้ง แต่ละกลุ่มจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการลงแปลงในข้อ 1 ร่วมกันแสดงออกมาเป็นภาพ ซึ่งภาพจะประกอบด้วยศัตรูพืช ศัตรูธรรมชาติ สุขภาพของพืช สภาพ อากาศ และการปฏิบัติอื่น ๆ ในช่วงนั้น นำข้อมูลมาวิเคราะห์หาข้อสรุปภายในกลุ่มเพื่อตัดสินใจ ดำเนินการ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลเปรียบเทียบกับข้อมูลวิชาการต่าง ๆ ถึงการตัดสินใจนั้น ๆ ซึ่งเป็นการพัฒนาทักษะในการวิเคราะห์ของเกษตรกร

3.3 การเสนอผลการตัดสินใจ ผลการวิเคราะห์ร่วมกันภายในกลุ่มจะถูกนำเสนอ โดยให้ทุกกลุ่มส่งผู้แทนมานำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่ เพื่อการอภิปรายและเป็นการฝึกการนำเสนอผลต่อคน จำนวนมากในระหว่างการนำเสนอจะมีการซักถาม ตอบข้อสงสัย เพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน โดยมี เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก ข้อมูลจากการตัดสินใจนี้จะใช้เป็น ข้อมูลของเจ้าของแปลงเรียนรู้นั้นดำเนินการ เพื่อให้สมาชิกได้รับทราบถึงผลของการดำเนินการตามที่ตัดสินใจกันไว้แล้วในครั้งต่อไปที่นัดมาพบปะกัน และประโยชน์อีกประการคือการได้รับทราบข้อมูลของเกษตรกรรายอื่นและพิจารณานำไปใช้ในแปลงของตนเอง ในกรณีที่มีปัญหาที่ไม่สามารถ แก้ปัญหาได้ หรือมีวิธีการในการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันหลายวิธี อาจจะใช้เป็นแปลงพิสูจน์ทราบ

3.4 หัวข้อพิเศษ เป็นองค์ความรู้ที่นำมาเพิ่มเติม โดยเป็นหัวข้อหรือประเด็นที่เป็นไปตาม ความต้องการของเกษตรกร อาจเป็นความรู้เพื่อการแก้ปัญหาที่พบในแปลง วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการ ทดลอง หรือสอดคล้องกับช่วงการเจริญเติบโตของพืช การนำเสนออาจเป็นการบรรยายเชิงอภิปรายโดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร หรือวิทยากรผู้รู้จากภายนอก อาจจะมีการฝึกปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม

3.5 กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เป็นกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเกษตรกรด้านการสื่อสารระหว่างกัน ภาวะความเป็นผู้นำ การสร้างทีม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มมีความสัมพันธ์ที่ดี กระตุ้นให้เกษตรกรเข้าใจถึงการร่วมกันแก้ปัญหา การฝึกหัดสร้างความเป็นผู้นำ จะช่วยทำ ให้มีความสนิทสนมกันมากขึ้น เสริมศักยภาพในการทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้กระบวนการโรงเรียน เกษตรกรมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.6 ทบทวนและวางแผน เป็นการสรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ผลที่เกิดขึ้นจากการ ดำเนินการ ความก้าวหน้าของช่วงระยะการเจริญเติบโตของพืช ระบบนิเวศ โดยการประชุมแต่ละครั้ง ต้องมีการสรุปทบทวน ผลการปฏิบัติของเกษตรกร วิเคราะห์ระบบนิเวศ การตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง ตลอดฤดูการผลิต พร้อมทั้งวางแผนการประชุมในครั้งต่อไป

4. สรุปภาพรวมโรงเรียนเกษตรกร

โรงเรียนเกษตรกรเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการอบรม ถ่ายทอดเทคโนโลยี ด้านการเกษตร เป็นการใช้ระบบการให้การศึกษาผู้ใหญ่ที่ผู้เรียนไม่รู้สึกตัวว่ากำลังถูกสอนหรือเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรได้ร่วมกันทำการศึกษา และปฏิบัติด้วยตนเอง (Learnong by Doing) จึงเหมาะสมกับเกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีระดับ การศึกษาไม่สูงนัก แต่มีประสบการณ์ในการทำการเกษตรเป็นระยะเวลานาน กระบวนการเรียนรู้ของ โรงเรียนเกษตรกรจะหลีกเลี่ยงการบรรยายในลักษณะห้องเรียน สร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการศึกษา

ทดลอง ให้เกษตรกรได้ร่วมกันคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แก้ไขปัญหา และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองในกระบวนการผลิตได้ทุกขั้นตอน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับกิจกรรมการปลูกพืชทุกชนิด โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี ผลผลิตคุ้มค่ากับการลงทุน กระบวนการผลิตปลอดภัย กับเกษตรกรและผู้บริโภค มีการใช้ทรัพยากรอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืนทางการเกษตร

เรื่องที่ 2.3 การจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตร

การจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตรเป็นเครื่องมือสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ใช้ในการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีด้านการเกษตรให้แก่เกษตรกร รวมทั้งทดสอบเทคโนโลยี การเกษตรที่ผ่านการวิจัยจากหน่วยงานวิชาการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรได้รับประสบการณ์ตรง จากการร่วมปฏิบัติงานในไร่นาของเกษตรกร หรือในแปลงที่มีสภาพแวดล้อมใกล้เคียงกับไร่นาของ เกษตรกร ซึ่งผลจากการดำเนินงานมุ่งหวังให้เกษตรกรเกิดการยอมรับ และนำความรู้ไปปฏิบัติ การจัดทำ แปลงในงานส่งเสริมการเกษตรจึงเปรียบเสมือนห้องเรียนของชุมชน เพื่อให้เกษตรกรได้ทดลองปฏิบัติ ให้เห็นจริง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงประเภทของแปลงส่งเสริมการเกษตรไว้ 4 ประเภท คือ แปลงทดสอบ แปลงสาธิต แปลงเรียนรู้ และแปลงส่งเสริม รายละเอียด ดังนี้

1. การจัดทำแปลงทดสอบ เป็นวิธีการส่งเสริมที่พิสูจน์ทราบโดยนำผลจากการวิจัยจากสถานีวิจัยมา ดำเนินการตรวจสอบในไร่นาของเกษตรกร เพื่อที่จะยืนยันผลว่ามีความเหมาะสมในท้องถิ่น หรือ ดำเนินการทดสอบเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะพื้นที่ ทำให้เกษตรกรได้รับประสบการณ์ตรง จากการ ลงมือปฏิบัติจริง ส่งผลให้เกษตรกรยอมรับ ความรู้และเทคโนโลยีนำไปสู่การปฏิบัติ

1.1 ประโยชน์ของแปลงทดสอบ

1.1.1 เป็นการยืนยันผลการทดลองในสถานีวิจัยว่ามีความเหมาะสมในการนำมาปฏิบัติ ในไร่นาเกษตรกร

1.1.2 เป็นเครื่องมือเปรียบเทียบการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของแต่ละแหล่งผลิต โดยผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีของเกษตรกรกับวิทยาการแผนใหม่ ภายใต้เงื่อนไขทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

1.1.3 ช่วยให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่ออกมาทำงานร่วมกับเกษตรกรได้ทราบ ปัญหาความต้องการที่แท้จริงที่เกิดในไร่นาของเกษตรกร และนำไปวิจัยค้นคว้าหาทางแก้ไขอย่างตรง จุดยิ่งขึ้น

1.2 ขั้นตอนการจัดทำแปลงทดสอบ การจัดทำแปลงทดสอบมีหลักการคือ ต้องทำงานเป็นทีมร่วมกันคิดและตั้งวัตถุประสงค์ วางแผนการทดสอบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.2.1 คัดเลือกพื้นที่และเกษตรกร คัดเลือกพื้นที่ตรงกับวัตถุประสงค์ มีแปลงที่เกษตรกร เคยปฏิบัติเดิมเปรียบเทียบ เกษตรกรที่ร่วมทำแปลงมีความเป็นผู้นำ สนใจในเทคโนโลยีที่จะทดสอบ มีเวลาดูแลแปลงและจดบันทึก และหากมีเรื่องทดสอบหลายเรื่องต้องคัดเลือกเกษตรกรหลายราย

1.2.2 วิเคราะห์พื้นที่ วิเคราะห์และจำแนกข้อจำกัด-ความเป็นไปต่าง ๆ ในกิจกรรม การเกษตรของเกษตรกร นำมาจัดลำดับเรื่องที่จะต้องทำการทดสอบ/พัฒนาเพื่อช่วยในการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกร ข้อมูลที่ควรรู้เพื่อประกอบการวิเคราะห์พื้นที่ คือ

1) ข้อมูลด้านกายภาพ เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะดิน และอุณหภูมิ เป็นต้น

2) ข้อมูลด้านชีวภาพ เช่น พื้นที่ปลูก ระบบการปลูกพืช และปฏิทินการปลูกพืช เป็นต้น

3) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ เช่น ขนาดถือครองที่ดิน แรงงาน รายได้ และต้นทุน เป็นต้น

4) ข้อมูลด้านสังคม เช่น การถือครองพื้นที่ และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

1.2.3 วางแผนการทดสอบ ให้ตอบสนองต่อความคาดหวังในการเรียนรู้ของเกษตรกร โดยวางแผนการทดสอบร่วมกับเกษตรกร

1.2.4 ดำเนินการจัดทำแปลงทดสอบ

1) แปลงทดสอบแต่ละแปลงควรทดสอบ 1-2 เรื่องเท่านั้น

2) ในระหว่างการทดสอบต้องเก็บข้อมูลทุกระยะ และควรนำสมาชิกไปสังเกตการณ และนำเป็นประเด็นการอภิปราย

3) เมื่อถึงช่วงการเก็บเกี่ยวนำข้อมูลอภิปรายร่วมกับสมาชิก โดยเจ้าหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ และเชิญนักวิชาการจากสถานีวิจัยมาให้ข้อมูลทางวิชาการด้วย

4) ประเมินผล เช่น การประเมินทางสถิติ การประเมินทางเศรษฐศาสตร์ และการ ประเมินโดยเกษตรกร

1.3 จุดเด่น เป็นการนำผลการวิจัยทางด้านการเกษตร มาทดสอบในไร่นาของเกษตรกร เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการนำไปส่งเสริมสู่เกษตรกร

1.4 ข้อจำกัด มีความยุ่งยากในการจัดทำแปลง เพราะต้องทำตามหลักวิชาการ

2. การจัดทำแปลงสาธิต เป็นแปลงเกษตรที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงผลที่เกิดขึ้นจากการนำเทคโนโลยีที่ผ่านการทดสอบในงานวิจัยมาทดลองในแปลงปลูกพืชระดับไร่นาของเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรได้เห็นขั้นตอนการดำเนินการในสภาพความเป็นจริงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การวางแผน การคัดเลือกพื้นที่ การปลูก การปฏิบัติ
ดูแลรักษาไปจนถึงการติดตามประเมินผล การดำเนินงานส่วน ใหญ่จะเปรียบเทียบกับแปลงที่เกษตรกรมีการปฏิบัติแบบเดิมด้วย เช่น แปลงสาธิตการปลูกข้าวแบบ โยนกล้า ซึ่งรูปแบบของแปลงสาธิตในงานส่งเสริมการเกษตรมีหลายประเภท ได้แก่ แปลงสาธิตพันธุ์พืช และผลผลิต แปลงสาธิตขั้นตอนการผลิต แปลงสาธิตปัจจัยการผลิตทั้งดิน ปุ๋ย หรือการให้น้ำ เป็นต้น

2.1 ประโยชน์ของแปลงสาธิต

2.1.1 เป็นการพิสูจน์ให้เห็นผลว่าวิธีการที่แนะนำสามารถดำเนินการได้ในท้องถิ่น หรือ ทำให้เห็นผลดีของเทคนิคใหม่ ๆ

2.1.2 สร้างความน่าเชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่และงานส่งเสริมการเกษตร ทำให้เกษตรกร สนใจ และกระตุ้นให้มีการค้นคว้าความรู้เพิ่มเติม

2.1.3 เกษตรกรได้รับประสบการณ์ตรงจากการร่วมปฏิบัติงาน ทำให้เกิดความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติตาม

2.2 ขั้นตอนการจัดทำแปลงสาธิต

2.2.1 การจัดทำโครงการ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร พิจารณาจัดทำโครงการโดยยึดพื้นที่เป็นหลัก เริ่มจากการวิเคราะห์สภาพพื้นที่ เพื่อกำหนดประเด็นหลักในการจัดทำแปลงสาธิตตามความต้องการของเกษตรกรหรือปัญหาเร่งด่วน จากนั้นจึงจัดทำโครงการแปลงสาธิต

2.2.2 การคัดเลือกพื้นที่ พิจารณาความเหมาะสม ดังนี้

1) เป็นพื้นที่ตัวแทนสภาพปัญหาที่แท้จริง

2) การคมนาคมสะดวกเหมาะสมต่อการเข้าไปดำเนินการและการทัศนศึกษาดูงาน

3) ขนาดพื้นที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2.2.3 การคัดเลือกเกษตรกร ควรพิจารณาเกษตรกรที่มีความสนใจเข้าใจสภาพปัญหา ที่เกิดขึ้นมีความขยันขันแข็ง มีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ มีความรับผิดชอบ สามารถถ่ายทอดความรู้ให้เก่เกษตรกรได้ดี สิ่งสำคัญคือเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการ วางแผนและดำเนินการจัดทำแปลงสาธิตด้วยตนเองตั้งแต่เริ่มต้น รวมถึงมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ

2.2.4 การดำเนินการ

1) ประชุมเกษตรกรขั้นตอนนี้เริ่มหลังจากมีการเตรียมแผนการทำแปลงสาธิตเรียบร้อยแล้ว จึงจัดประชุมร่วมกับเกษตรกรผู้ร่วมโครงการ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ และรายละเอียดการจัดทำแปลงสาธิต

2) การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ พันธุ์พืช ป้ายแปลง เป็นต้น

3) การเตรียมพื้นที ควรวัดขนาดพื้นที่ทำแปลงสาธิต กำหนดระยะเวลาการเตรียมดินที่แน่นอนพร้อมที่จะทำการปลูกได้ทันที เมื่อฝนเริมตกหรือดินมีสภาพความชื้นที่เหมาะสม ในพื้นที่ทำแปลงสาธิตอาจทำรั้วล้อมรอบ และเขียนป้ายพร้อมรายละเอียดทั้งหมดของแปลงสาธิต

4) การปลูกพืช ก่อนปลูกพืชควรตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติ เช่น เตรียมเมล็ดพันธุ์ หรือพันธุ์พืช ระยะปลูก อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์หรือพันธุ์พืช วิธีการปลูก เป็นต้น

5) การดูแลรักษา ดำเนินการตามวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ในระยะแรกควรตรวจสอบ เรื่องการงอกของเมล็ด หรือการเจริญเติบโตของต้นพันธุ์ ควรปลูกซ่อมหรือถอนแยกตามความเหมาะสม การให้น้ำเพื่อการเจริญเติบโต การดูแลรักษาในระยะต่อมา เช่น การใส่ปุ๋ยตามวิธีการและปริมาณที่เหมาะสม การป้องกันกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

6) การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว ควรดำเนินการตามหลัก วิชาการที่ถูกต้องและเหมาะสม

7) การบันทึกข้อมูล ควรมีการจดบันทึกทุกช่วงของการเจริญเติบโต หรือการ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมถึงข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง

8) การวิเคราะห์สรุปผลเบื้องต้น หลังจากการเก็บเกียวผลผลิตพืชแล้ว ควรนำ ข้อมูลที่เก็บบันทึกทั้งหมดมาวิเคราะห์ผลเบื้องต้นว่าการทำแปลงสาธิตที่ผ่านมาได้ผลอย่างไร สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่

2.2.5 การประเมินผล โดยวิเคราะห์ผลการจัดทำแปลงสาธิต ปัญหาอุปสรรคในการ ดำเนินงาน ทัศนคติของเกษตรกร และการยอมรับเทคโนโลยี เป็นต้น

2.2.6 การทัศนศึกษาดูงาน ในการจัดทำแปลงสาธิตสามารถนำเกษตรกรมาดูงานเพื่อ ถ่ายทอดความรู้ได้ตลอดทุกขั้นตอนการผลิต

2.3 จุดเด่น

2.3.1 มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อผู้เรียนสามารถนำไปปฏิบัติได้

2.3.2 ดำเนินการในระดับไร่นา และเกษตรกรมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

2.4 ข้อจำกัด การดำเนินงานส่วนใหญ่เกษตรกรยังมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย

3. การจัดทำแปลงเรียนรู้ เป็นแปลงเกษตรที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ มุ่งเน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามขั้นตอนการผลิตจนครบวงจรการผลิตพืช โดยใช้แปลงเรียนรู้เป็น ต้นแบบสำหรับการศึกษาค้นคว้า ทดลอง ทดสอบ หรือวิจัยประยุกต์แบบง่ายๆ ด้วยการปฏิบัติจริงร่วมกัน ตามแผนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจและยอมรับเทคโนโลยีไป ปฏิบัติในแปลงปลูกพืชของตนเองง่ายขึ้น

3.1 ประโยชน์ของการจัดทำแปลงเรียนรู้

3.1.1 เป็นการพัฒนาเกษตรกรด้านการวิเคราะห์ การวางแผน การทำงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน

3.1.2 สามารถนำประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาทดลองเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริง

3.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน

3.2.1 ประชุมชี้แจงแก่เกษตรกร เพื่อให้ทราบรายละเอียดการดำเนินงาน

3.2.2 จัดทำแผน การจัดทำแปลงเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแก่กลุ่มผู้สนใจเรียนรู้ เพื่อจัดทำแผน/หลักสูตรการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1) การวิเคราะห์พื้นที่ สภาพการผลิต เพื่อจำแนกและกำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องการเรียนรู้
2) คัดเลือกพื้นทีจัดทำแปลงเรียนรู้ จากเกษตรกรทีสมัครใจให้ทำเป็นแปลง เรียนรู้
3) กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการจัดทำแปลงเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้
4) จัดทำแผนปฏิบัติงานในการจัดทำแปลงเรียนรู้
5) กำหนดพันธกิจที่ร่วมกันคิดและร่วมกันทำ ในการจัดทำแปลงเรียนรู้ และ กระบวนการเรียนรู้
6) สรุปการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม

3.2.3 ดำเนินการ การจัดทำแปลงเรียนรู้และจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ณ แปลงเรียนรู้อย่างน้อย 4 - 6 ครั้ง ต่อฤดูกาลเพาะปลูก โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม เพื่อเรียนรู้จากแปลงทีดำเนินการในไร่นาด้วยตนเอง ร่วมกันจัดทำ แก้ไขปัญหา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และตัดสินใจด้วยตนเองในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน

3.2.4 สรุปผล การจัดทำแปลงเรียนรู้

3.3 จุดเด่น เกษตรกรมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการดำเนินงาน

3.4 ข้อจำกัด ใช้เวลาในการดำเนินงานนาน

4. การจัดทำแปลงส่งเสริม เป็นแปลงเกษตรที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตตามวัตถุประสงค์ และหลักสูตรที่กำหนดภายใต้การดำเนินงานในรูปแบบของโครงการ ส่งเสริมการเกษตร เช่น โครงการส่งเสริมการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ

4.1 ประโยชน์ของการจัดทำแปลงส่งเสริม

4.1.1 ส่งเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกรจากการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับการถ่ายทอด ความรู้ด้านการผลิต ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่สำคัญของโครงการ

4.1.2 สามารถดำเนินการให้เกิดผลในเชิงปริมาณของพื้นที่ปลูกพืชที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

4.2 ขั้นตอนการดำเนินงาน

4.2.1 การจัดทำโครงการ โดยวิเคราะห์สภาพพื้นที่ เพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมตามความสำคัญของความต้องการของเกษตรกรหรือปัญหาเร่งด่วนประกอบด้วยหลักการและเหตุผลวัตถุประสงค์ ระยะเวลาดำเนินการ สถานที่ดำเนินการ กิจกรรมและงบประมาณ วิธีการดำเนินการ การประเมินผล

4.2.2 การคัดเลือกเกษตรกร ควรพิจารณาเกษตรกรที่มีความสนใจ เข้าใจถึงสภาพปัญหา ที่เกิดขึ้น มีความขยันขันแข็ง

4.2.3 จัดตั้งกลุ่มการผลิตเพื่อการถ่ายทอดความรู้และดำเนินกิจกรรมการผลิต เน้นให้มี การวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

4.2.4 นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบโครงการระดับตำบลจัดทำหลักสูตร และจัดทำแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านกระบวนการผลิตที่ดีและเหมาะสม

4.2.5 ดำเนินการถ่ายความรู้ให้สอดคล้องกับกิจกรรมการจัดทำแปลงส่งเสริม โดยการ สนับสนุนปัจจัยการผลิตและวัสดุการเกษตร ที่จำเป็นตามแผนการผลิตของเกษตรกร

4.2.6 เกษตรกรจัดทำแปลงส่งเสริมตามขั้นตอนที่ได้รับจากการถ่ายทอดความรู้

4.2.7 เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการติดตามนิเทศงาน และรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน

4.2.8 ประเมินผล และจัดทำรายงานผล ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดเทคโนโลยี เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานให้จังหวัดทราบ เพื่อสรุปผลและปรับปรุงการดำเนินงานในครั้งต่อไป

4.3 จุดเด่น เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้รับการถ่ายทอดความรู้และการสนับสนุนปัจจัยการผลิต

4.4 ข้อจำกัด การดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นไปตามข้อกำหนดของโครงการ

4.5 ข้อแนะนำการจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตร

4.5.1 การจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตร ต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของ เกษตรกร เช่น ต้องการรู้เรื่องอะไร เกษตรกรสามารถทำแปลงทดลองได้ตามความต้องการ โดยให้ภาครัฐเป็นที่ปรึกษาและสนับสนุน

4.5.2 การจัดทำแปลงในงานส่งเสริมการเกษตร ต้องดำเนินการให้เกษตรกรมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความยั่งยืน และสร้างความเข้มแข็ง

การเปรียบเทียบการจัดทำแปลงเกษตรในงานส่งเสริมการเกษตร

ประเด็น	แปลงทดสอบ	แปลงสาธิต	แปลงเรียนรู้	แปลงส่งเสริม
1. วัตถุประสงค์	1. นำเทคโนโลยีจากงานวิจัยมาทดลองในแปลงปลูกพืชระดับไร่นาของเกษตรกร 2. เพื่อเป็นการยืนยันผลการวิจัยว่ามีความเหมาะสมในแปลงเกษตรกร	1. แสดงผลที่เกิดขึ้นจากการนำเทคโนโลยีมาใช้ 2. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเพื่อเกิดการยอมรับ	1. พัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยเกษตรกรมีส่วนร่วม 2. เป็นต้นแบบในการถ่ายทอดเทคโนโลยีครบวงจรการผลิต	1. ถ่ายทอดเทคโนโลยีตามหลักสูตรที่กำหนด 2. เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 3. ส่งเสริมให้มีพื้นที่การผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น
2. การกำหนดรูปแบบการดำเนินงาน	1. หน่วยงานเป็นผู้กำหนดรูปแบบขั้นตอน และวิธีการดำเนินงานทั้งหมด	1. หน่วยงานเป็นผู้กำหนดรูปแบบขั้นตอน และวิธีการดำเนินงานทั้งหมด	1. กำหนดประเด็นการเรียนรู้จากการวิเคราะห์ความต้องการหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่	1. ดำเนินการตามข้อกำหนดของโครงการ
3. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร	1. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดทำแปลงตามขั้นตอนที่กำหนด	1. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดทำแปลงและฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนด	1. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการการกำหนดหลักสูตรจนถึงขั้นตอนการประเมินผล	1. เกษตรกรจัดทำแปลงตามขั้นตอนที่กำหนดในโครงการ

ตารางที่ 2.1 การเปรียบเทียบการจัดทำแปลงเกษตรในงานส่งเสริมการเกษตร

เรื่องที่ 2.4 วันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day)

ในอดีตกรมส่งเสริมการเกษตรได้นำการจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) มาใช้เป็นเครื่องมือในงานส่งเสริมการเกษตร และนำกลับมาใช้อีกครั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ.2559 โดยดำเนินการ ผ่านกลไกงานส่งเสริมการเกษตรอย่างศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ซึ่งมี 882 ศูนย์ทั่วประเทศ การจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) เป็นเครื่องมือในงานส่งเสริม การเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นและเตรียมความพร้อมให้เกษตรกรก่อนที่จะเริ่มต้นฤดูกาลผลิต ในปีการเพาะปลูกใหม่ โดยใช้เทคโนโลยีและภูมิปัญญาที่มีความเหมาะสมกับพื้นที ซึ่งในการจัดงาน วันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) จะมีหน่วยงานต่าง ๆ ให้บริการด้านการเกษตรตามภารกิจ โดยการดำเนินการในแต่ละปีจะต้องมีการวิเคราะห์**สินค้าเน้นหลัก**ของพื้นที่ที่ต้องการจะส่งเสริมและจัดงานใน**ช่วงเวลาที่เหมาะสม**กับสินค้านั้น ๆ ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรได้มีการปรับปรุง การดำเนินการจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) ให้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และ เจ้าหน้าที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เกษตรกร

สิ่งที่ต้องคำนึงในการจัดงาน คือ **เกษตรกรจะได้อะไร** หลังจากที่ได้มาเรียนรู้ในงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) และอีกหนึ่งสิ่งทีมีความสำคัญในการจัดงาน ก็คือ **การดูแลเกษตรกรหลังการจัด Field Day** เพราะการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดการปรับเปลียนการผลิตได้นั้น นอกจากการ กระตุ้นให้เกษตรกรได้คิด ได้เห็น และได้ลองทำแล้ว การสนับสนุนและการติดตามอย่างต่อเนื่องทั้งจาก เจ้าหน้าที่และจากเกษตรกรด้วยกันเอง จะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรเดินต่อไปได้จนประสบความสำเร็จ โดยการจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) มีหลักคิดทีสำคัญ คือ การถ่ายทอดความรู้แบบเห็น ของจริง และมีสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญ 4 ประการ คือ

๑. การกำหนดประเด็นในการถ่ายทอดความรู้ จะต้องวางเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ ของประเด็นในการถ่ายทอดความรู้ (เกษตรกรดูแล้วได้อะไร) และผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากการเรียนรู้
๒. การกำหนดสถานีเรียนรู้ (Station) จะต้องสอดคล้องกับประเด็นในการถ่ายทอด ความรู้ จำนวนสถานีเรียนรู้ ขึ้นกับประเด็นย่อยในการถ่ายทอดความรู้
๓. การกำหนดวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ประจำสถานี อาจจะเป็นนักวิชาการ ผู้ชำนาญการ หรือเกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ
๔. การจัดกระบวนการเรียนรู้ ต้องมีการจัดการกลุ่มคนดูให้หมุนเวียนให้ครบทุกสถานี เรียนรู้

การจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) ในการจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) จะมี 3 ขั้นตอนหลัก คือ

1. ขั้นตอนการเตรียมการก่อนจัด จะมีการเตรียมการต่าง ๆ ดังนี

1.1 สถานที่ / วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ / พิธีการ (ถ้ามี)

1.2 สถานีเรียนรู้ ประกอบด้วย

- ฐานเรียนรู้ โดยพัฒนาฐานเรียนรู้ให้สอดคล้องกับประเด็นและองค์ความรู้ในแต่ละสถานี
- องค์ความรู้ / อุปกรณ์ประกอบการเรียนรู้
- วิทยากรประจำฐานเรียนรู้
- กำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละสถานี (เท่ากันทุกสถานี)

1.3 เกษตรกรที่มาเรียนรู้

1.4 นิทรรศการที่เกี่ยวข้อง

1.5 ประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ / เอกชน / ชุมชน

1.6 ประชาสัมพันธ์การจัดงาน

2. ขั้นตอนการจัด ในการจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) จะประกอบไปด้วย 3 กิจกรรม คือ

2.1 กิจกรรมหลัก คือ สถานีเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งแต่ละสถานี จะมีเนื้อหาที่สอดคล้องกันเพื่อให้ บรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมายของการจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยแต่ละสถานี จะต้องมีเนื้อหาที่เบ็ดเสร็จในตัวเอง

2.2 กิจกรรมรอง จะเป็นการให้บริการด้านการเกษตรของหน่วยงานต่าง ๆ นิทรรศการ ประกอบที่เกี่ยวข้อง (เช่น นิทรรศการของหน่วยราชการ/รัฐวิสาหกิจ กลุ่ม/สถาบันเกษตรกร ภาคเอกชนที่ให้การสนับสนุน ฯลฯ) เป็นนิทรรศการที่ให้ความรู้ ซึ่งเนื้อหาควรเกี่ยวเนื่องกับประเด็นในการถ่ายทอด ความรู้

2.3 กิจกรรมเสริม เช่น การแสดงและจำหน่ายสินค้าของกลุ่ม/สถาบันเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชน การจัดมุมน้ำดื่ม ฯลฯ โดยมีขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในสถานีเรียนรู้ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.3.1 กำหนดจำนวนสถานีเรียนรู้ตามความเหมาะสมให้ครบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ / ตั้งชื่อสถานีเรียนรู้

2.3.2 กำหนดขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ในแต่ละสถานี (เนื้อหา วิธีการ ระยะเวลา วิทยากร วัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ)

2.3.3 ต้องมีการชี้แจงทุกคนพร้อมกันก่อนการเรียนรู้

2.3.4 แบ่งกลุ่มคนที่จะเรียนรู้ ประมาณกลุ่มละ 30-40 คน และจัดเจ้าหน้าที่ประจำกลุ่ม

2.3.5 แต่ละกลุ่มเข้าเรียนรู้ในสถานีเรียนรู้ และเมื่อครบกำหนดเวลา ก็จะเวียนไปยังสถานีถัดไปครบทุกสถาน

2.3.6 ทุกกลุ่มกลับมารวมกันเพื่อสรุปผลการเรียนรู้ กำหนดแนวทางการสนับสนุน เกษตรกรของหน่วยงานต่าง ๆ ภายหลังการจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day)

3. ขั้นตอนหลังการจัด หลังการจัดวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day) จะมีการดำเนินการ ดังนี้

3.1 การดูแลเกษตรกรหลังการจัด Field Day

3.1.1 เกษตรกรเสนอแนวทางที่ได้จากการสรุปผลการเรียนรู้ภายหลังการจัด Field Day เพื่อขอรับการสนับสนุน

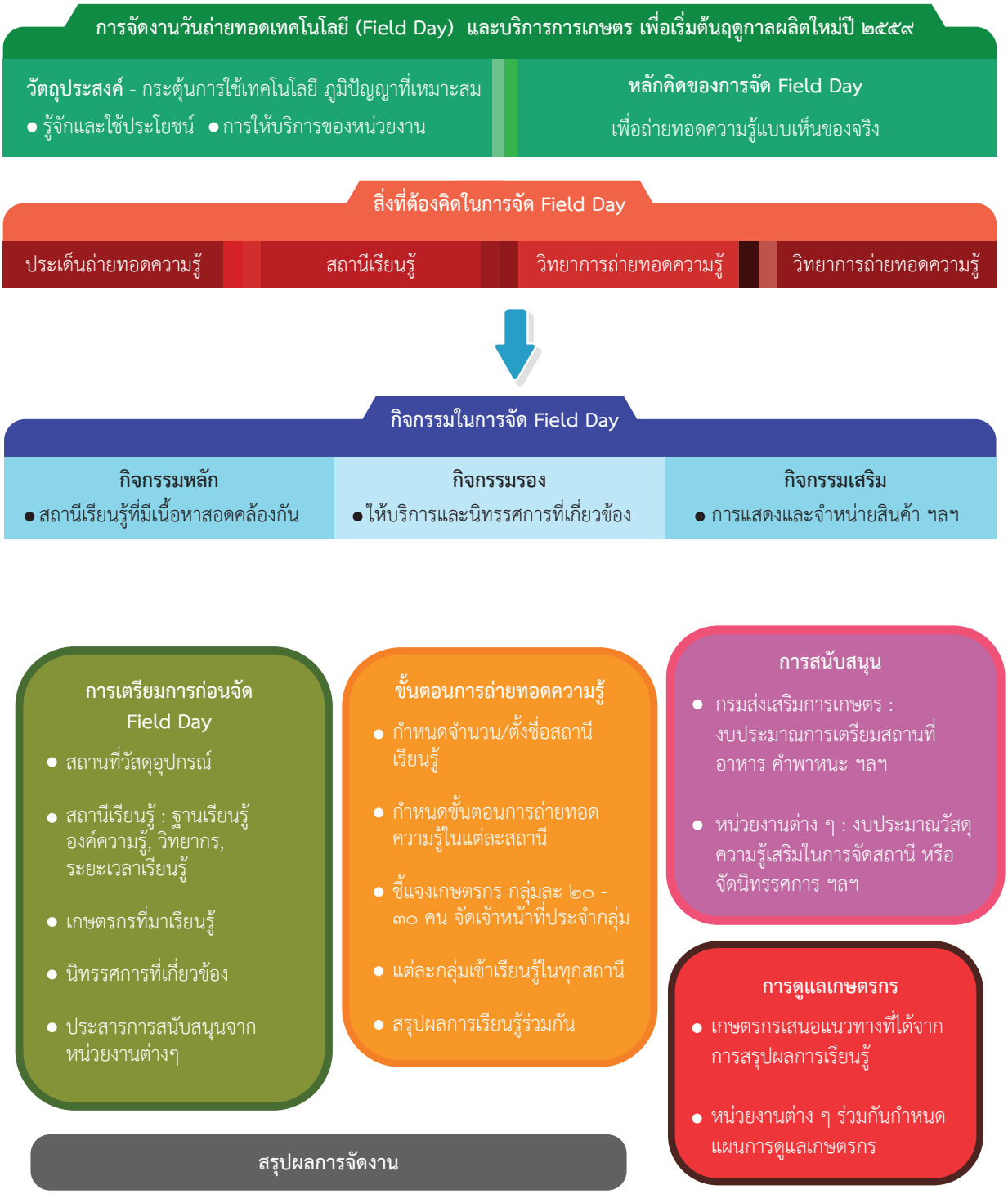
3.1.2 หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันกำหนดแผนการดูแลเกษตรกร (ตามข้อเสนอของเกษตรกร) โดยดูแลตามภารกิจของแต่ละหน่วยงาน ภายหลังการจัด Field Day

3.2 สรุปผลการจัดงาน Field Day

3.2.1 เพื่อให้ทราบถึงผลของการเรียนรู้ของเกษตรกร รวมทั้งปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ที่เกิดขึ้นจากการจัด Field Day

3.2.2 สรุปเป็นเอกสารพร้อมภาพถ่าย และวีดิทัศน์

แผนภาพสรุปการจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day)

ภาพที่ 2.5 แผนภาพสรุปการจัดงานวันถ่ายทอดเทคโนโลยี (Field Day)

เรื่องที่ 2.5 การทัศนศึกษาดูงาน

การทัศนศึกษาดูงานเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ทีเปิดโอกาสให้เกษตรกรหรือผู้ต้องการ เรียนรู้ได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ด้วยตาตนเองจากแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ต่างสถานที่ออกไป ส่วนหัวข้อเรื่อง ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของเจ้าหน้าทีส่งเสริมการเกษตร และความต้องการของเกษตรกร จึงต้องมีการ วางแผนและสรุปผลการเรียนรู้ร่วมกัน

1. ประโยชน์ของการทัศนศึกษาดูงาน

1.1 เพิมประสบการณ์รูปธรรมให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน โดยทีเกษตรกรได้เรียนรู้จากของจริงด้วยตา ตนเอง ซึ่งจะทำให้ศึกษาเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว

1.2 ช่วยสร้างความสนใจและความตื่นตัว กระตุ้นให้เกษตรกรปรับปรุงตัวเอง การได้ไปพบเห็น ของจริง ทำให้เกษตรกรได้เปรียบเทียบและมองเห็นสิงทีตนเองสามารถจะนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาฟาร์มของตนเองได้

1.3 เสริมสร้างความสามัคคี จากการร่วมมือและการได้พบปะสังสรรค์ในกลุ่มที่ทัศนศึกษาดูงาน รวมทั้งเกิดเครือข่ายกรณีผู้ร่วมทัศนศึกษาดูงานมาจากต่างสถานที่

1.4 เสริมสร้างและพัฒนาทักษะของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรหรือเกษตรกร ทั้งทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การสร้างมนุษยสัมพันธ์ การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และกาลเทศะ การรู้จักสังเกต ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การตรงต่อเวลา ความมีระเบียบวินัย ตลอดจนทักษะการแก้ปัญหา

2. ขั้นตอนการทัศนศึกษาดูงาน

2.1 ขั้นตอนก่อนการทัศนศึกษาดูงาน

2.1.1 กำหนดจุดประสงค์ ในการทัศนศึกษาดูงานว่าจะให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เห็น อะไร ต้องการให้มีการเปลียนแปลงอย่างไร สิงสำคัญ คือควรให้เกษตรกรที่ไปทัศนศึกษาดูงานและเจ้าของ พื้นที่ได้เข้ามา มีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้

2.1.2 การเลือกพื้นที่ เมื่อได้หัวข้อเรื่องแล้วควรเลือกพื้นที่ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาทีตรงประเด็นที่จะทัศนศึกษาดูงาน นอกจากนี้ควรเลือกพื้นที่ที่มีสังคมและวัฒนธรรมใกล้เคียงกับชุมชนตนเอง

2.1.3 การวางแผนทัศนศึกษาดูงาน กำหนดกิจกรรมและประเด็นในการศึกษาเรียนรู้ จากจุดที่ทัศนศึกษาดูงานเช่น ประวัติความเป็นมา วิธีการจัดการ วิธีการดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ผลประโยชน์ต่อส่วนรวมและชุมชน เป็นต้น กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลและผู้บันทึกข้อมูล เช่น ผู้ซักถาม ผู้จดบันทึก ผู้บันทึกภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว เป็นต้น

2.2 ขั้นตอนระหว่างการทัศนศึกษาดูงาน

2.2.1 การตรึงความสนใจให้กับกลุ่ม ในการจัดทัศนศึกษาดูงาน ถ้าเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ และไม่มีระบบเครื่องกระจายเสียงทีดีจะควบคุมกลุ่มยากและทำให้กลุ่มมีความสนใจลดลง วิธีทีดี คือ แบ่งกลุ่มออกเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8 – 12 คน โดยให้แต่ละกลุ่มมีผู้นำกลุ่มคอยดูแลและนำทัศนศึกษาดูงาน

2.2.2 การคงไว้ซึ่งการมีส่วนร่วมของผู้ทัศนศึกษาดูงาน เป็นวิธีการที่จะช่วยให้ผู้ทัศน ศึกษา ดูงาน สนใจ เช่น การเชิญชวนให้ช่วยกันถามคำถาม หรือถกปัญหาที่พบเห็น

2.3 ขั้นตอนหลังการทัศนศึกษาดูงาน

2.3.1 การสรุปและประเมินผล การสรุปผลการทัศนศึกษาดูงาน เป็นการสรุปในประเด็น หลัก ๆ คือ ได้เห็นอะไรบ้าง สิ่งที่เห็นนั้นเป็นอย่างไร และจะนำไปปรับใช้ได้อย่างไร โดยการสรุป เลือกทำได้สองช่วงเวลา คือ สรุปผลการเรียนรู้ทันทีหรือหลังจากการเดินทางกลับแล้ว ดังนี้

1) การสรุปผลการเรียนรู้ทันทีหลังจากเสร็จสิ้นการดูงาน ณ จุดทัศนศึกษาดูงาน ในกรณีที่สามารถจัดสรรเวลาได้ ไม่ควรเร่งรีบเดินทางกลับ ควรสรุปผลการเรียนรู้ทันที ณ จุดทัศนศึกษาดูงาน จะทำให้ได้ผลดีมาก เพราะยังจำความคิด ประสบการณ์ ข้อมูล และความรู้สึกต่าง ๆ ได้ดี รวมทั้งควรมีการ หารือแนวทางการนำผลการทัศนศึกษาดูงานไปใช้ประโยชน์ โดยกำหนดว่า เมื่อกลับจากทัศนศึกษาดู งานแล้วจะนำผลที่ได้ไปทำอะไร

2) วิธีการสรุปผลการทัศนศึกษาดูงานทำได้หลายวิธี เช่น ให้แต่ละคนนำเสนอ ประสบการณ์และข้อมูลที่ตนได้รับ เพื่อจะได้อภิปรายร่วมกันในประเด็นหรือหัวข้อที่สำคัญ มีการสรุปให้ครอบคลุมตามประเด็นที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์ หรือตามกรอบความต้องการเรียนรู้ที่ได้ร่วมกัน กำหนดไว้ และสุดท้ายจัดทำเอกสารสรุปผลการเรียนรู้จากการทัศนศึกษาดูงาน

2.3.2 การประเมินผลการทัศนศึกษาดูงาน ควรเป็นการประเมินแบบมีส่วนร่วม ระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรร่วมกับเกษตรกรที่ไปทัศนศึกษาดูงาน โดยมีประเด็นที่ควรจะประเมิน คือ

1) การไปทัศนศึกษาดูงานบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่

2) เกษตรกรที่ไปทัศนศึกษาดูงานได้รับประโยชน์อะไรบ้าง

3) ความคิดเห็นของผู้ร่วมทัศนศึกษาดูงานต่อการจัดการเป็นอย่างไร

4) สิ่งที่ไปพบมาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างไร

5) ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้รับจากคณะผู้ร่วมทัศนศึกษาดูงาน

2.3.3 การประยุกต์ใช้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำความรู้ที่ได้จากการทัศนศึกษาดูงาน มาใช้ในการพัฒนางานของชุมชนและจัดเวทีระดับตำบลเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ให้ชุมชนได้รับทราบว่าสิ่งที่ได้จากการทัศนศึกษาดูงานมีอะไรบ้างที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

3 ข้อแนะนำในการทัศนศึกษาดูงาน

3.1 การจัดการด้านความสะดวกสบายให้กับผู้ทัศนศึกษาดูงาน เช่น ควรเลือกช่วงเวลา ที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ ฤดูกาล เช่น การไปทัศนศึกษาดูงานในฟาร์มควรไปในช่วงฤดูแล้ง เพื่อความ สะดวกในการเดินดูงาน

3.2 เจ้าหน้าทีส่งเสริมการเกษตรทีเป็นผู้จัดต้องพยายามรักษาเวลาในการทัศนศึกษาดูงาน ให้ตรงตามกำหนดการ ควรมีเวลาไว้เพือการสรุปประเด็นสำคัญที่พบเห็น และให้ตัวแทนของผู้ทัศนศึกษาดูงานได้กล่าวแสดงขอบคุณผู้นำทางและเจ้าของสถานที่

4. จุดเด่น การจัดทัศนศึกษาดูงาน เป็นเทคนิคส่งเสริมการเกษตรแบบกลุ่มทีมีบรรยากาศน่าสนใจ กล่าวคือ เป็นการได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงซึ่งประจักษ์ด้วยตาของตนเอง นอกจากนี้ผู้จัดการ ทัศนศึกษาดูงาน สามารถจัดเตรียมสอดแทรกเนื้อหาได้ตลอดการเดินทาง

5. ข้อจำกัด

5.1 การจัดทัศนศึกษาดูงานต้องอาศัยการเตรียมการที่ดี ได้แก่ การติดต่อแหล่งทัศนศึกษาดูงาน การเดินทางไปสำรวจ วิทยากรจุดดูงาน การเตรียมสือวัสดุอุปกรณ์ ยานพาหนะทีมีความพร้อม และการเตรียมการที่ดี

5.2 จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากสถานที่ที่จะรับการทัศนศึกษาดูงาน หากขาดความ ร่วมมือจะประสบผลสำเร็จได้ยาก

5.3 การจัดทัศนศึกษาดูงานมีค่าใช้จ่ายสูง

ตัวอย่าง ใบงานในการทัศนศึกษาดูงาน

ประเด็น การสร้างแนวคิดและปัจจัยความสำเร็จในอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวของเกษตรกรจังหวัดสมุทรสงคราม ระหว่างวันที่ 26 – 29 ตุลาคม 2549

1. สภาพภูมินิเวศน์ของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

.....

.....

2. วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

.....

.....

3. อาชีพการทำสวนมะพร้าวของชาวสวนจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่อะไรบ้าง

.....

.....

4. แนวคิดในการประกอบอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวของชาวจังหวัดสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

.....

.....

5. วิธีการคัดพันธุ์มะพร้าวมีหลักในการคัดเลือกอย่างไร และขั้นตอนผลิตน้ำตาลมะพร้าวทำอย่างไร

.....

.....

6. ปัจจัยที่มีผลทำให้การทำสวนมะพร้าวผลิตน้ำตาลมะพร้าวประสบความสำเร็จมีอะไรบ้าง

.....

.....

7. ปัจจัยที่ทำให้การผลิตน้ำตาลมะพร้าวมีคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการผู้บริโภคมีอะไรบ้าง

.....

.....

8. กลุ่มอาชีพที่เป็นเครือข่ายทำให้อาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวมีความยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มอาชีพอะไรบ้าง

.....

.....

9. ความรู้และแนวคิดที่จะนำไปปรับใช้กับการพัฒนาอาชีพตนเองมีอะไรบ้าง

.....

.....

10. ท่านมีความพึงพอใจหรือมีข้อเสนอแนะในการร่วมเดินทางทัศนศึกษาดูงานในครั้งนี้อย่างไร

.....

.....

ตัวอย่าง การบันทึกผลการทัศนศึกษาดูงาน

เก็บมาฝากโดย **ทีมจัดการความรู้เมืองน่าน** พยอม วุฒิสวัสดิ์ และคณะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรชุมชน

****

การสร้างแนวคิดและปัจจัยความสำเร็จในอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวของเกษตรกรจังหวัดสมุทรสงคราม แก่ผู้นำกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จังหวัดน่าน จำนวน ๓๐ คน ระหว่างวันที่ ๒๖ -๒๙ ตุลาคม ๒๕๔๙ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทัศนศึกษาดูงานการสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพการเกษตรที่ประสบความสำเร็จพร้อมนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่จังหวัดน่านต่อไป

การทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่นอกจากจะได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งถือว่าเป็นการลงทุนที่สูงนับว่าเป็นการสร้างโอกาสให้ผู้ปฏิบัติการภาคสนามในฐานะผู้รับผิดชอบโครงการฯ คิดว่าทำอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์จากการทัศนศึกษาดูงานครั้งนี้ให้มากที่สุด พวกเราจะไปดู “วิธีคิด” และปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวของชาวจังหวัดสมุทรสงคราม และถอดความรู้ แนวคิดและปัจจัยความสำเร็จในการผลิตน้ำตาลมะพร้าว เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับจังหวัดน่านต่อไป

พี่สรณพงษ์ บัวโรย ได้เป็นผู้นำเข้าเยี่ยมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดาวโด่ง ตำบลคลองเขิน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม และได้แนะนำให้รู้จัก ป้าเปรื่อง มรรคทรัพย์ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดาวโด่ง และแนะนำคณะกรรมการกลุ่มซึ่งมาต้อนรับคณะผู้ทัศนศึกษาดูงานจากจังหวัดน่าน

ประเด็นการทัศนศึกษาดูงาน

๑. สภาพภูมินิเวศน์ของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

พี่สรณพงษ์ บัวโรยได้เล่าให้ฟังถึงสภาพพื้นที่ภูมิประเทศของจังหวัดสมุทรสงครามว่า จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นเมือง ๓ น้ำ ๓ นา ๓ ศาสนา คือ มีน้ำเค็มอยู่บริเวณอำเภอเมือง มีน้ำกร่อยอยู่บริเวณอำเภออัมพวา และมีน้ำจืดอยู่บริเวณอำเภอบางคนที มีอาชีพทำนาเกลือ อยู่ที่อำเภอเมือง อาชีพทำนากุ้ง อยู่ที่อำเภอเมืองและอำเภออัมพวา มีอาชีพทำนาข้าว อยู่ที่อำเภออัมพวา บริเวณที่ติดต่อกับจังหวัดราชบุรี ชาวจังหวัดสมุทรสงครามมีการนับถือ ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม อยู่กันอย่างสงบ ไม่มีความขัดแย้งเรื่องศาสนา

๒. วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวสมุทรสงคราม มีการประกอบอาชีพ ได้แก่ การทำประมงชายฝั่ง การเลี้ยงสัตว์น้ำ ได้แก่ กุ้งทะเล ปูทะเล ปลาสลิด ปลากระชัง (ปลากะพง และปลานิลแดง) การทำสวน มีการยกร่องสวนปลูกพืชสวนทางการเกษตรเนื่องจากสภาพดินเป็นดินเหนียว ดินจะระบายน้ำได้ยาก จึงยกร่องสวนปลูกผัก มะพร้าว ส้มโอ กล้วย ลิ้นจี่ ส้มแก้ว ฯลฯ

๓. อาชีพการทำสวนมะพร้าวของชาวสวนจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่อะไรบ้าง

สำหรับอาชีพการทำสวนมะพร้าว ซึ่งถือว่าเป็นพืชหลัก เพราะเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเจริญเติบโตได้ดีและให้ผลผลิตที่ดี และมีวิถีการปลูกมะพร้าวที่ใช้ประโยชน์ในการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ เป็น ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) การปลูกมะพร้าวผลใหญ่ ๒) การปลูกมะพร้าวผลอ่อน(น้ำหอม) ๓) การปลูกมะพร้าวสำหรับผลิตน้ำตาลมะพร้าว ๔) การปลูกมะพร้าวเพื่อขายยอดอ่อนของมะพร้าว

๔. แนวคิดในการประกอบอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวของชาวจังหวัดสมุทรสงครามเป็นอย่างไร

พี่สรณพงษ์ ย้ำให้เห็นแนวคิดของการเลือกทำสวนมะพร้าวแต่ละชนิดตามวิถีชีวิตและสร้างรายได้ของชาวสมุทรสงคราม คือ

๔.๑ เกษตรกรที่ต้องการมีรายได้ทุกวันเขาจะปลูกมะพร้าวเพื่อผลิตน้ำตาลมะพร้าว เพราะการทำน้ำตาลมะพร้าวเกษตรกรต้องตัดชิ้น ปาดเอาน้ำตาลทุกวัน และต้องเคี่ยวน้ำตาลขายได้ทุกวัน

๔.๒ เกษตรกรที่ต้องการมีรายได้เป็นรายเดือน เหมือนอาชีพรับราชการให้ปลูกมะพร้าวอ่อน เพราะมะพร้าวอ่อนจะตัดลูกขายได้ทุกเดือน เดือนละ ๑ – ๒ ทะลายต่อต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์ของมะพร้าว

๔.๓ เกษตรกรที่ปลูกมะพร้าวผลใหญ่ก็จะเก็บเกี่ยวผลมะพร้าวได้ทุกๆ ๑ -๒ เดือน/ครั้ง เพราะมะพร้าวใหญ่ต้นสูง ต้องจ้างคนขึ้นไปเก็บ ถ้าผลมีน้อยค่าขึ้นมะพร้าวคิดเป็นต้นๆ ละ ๕ – ๑๐ บาท ถ้ามีผล ๓ – ๔ ผล/ต้น ก็แทบจะไม่คุ้มกับค่าเก็บและค่าขนส่ง ผลผลิตมาขายเกษตรกรก็จะเก็บ ๒ ครั้ง/เดือน

๔.๔ สำหรับการปลูกมะพร้าวขายยอดเกษตรกรก็จะปลูกแซมกับมะพร้าวบนร่องหรือเวลาปลูกแซมกับมะพร้าวให้ถี่ ระยะ ๑ -๑.๕ เมตร/ต้น โดยจะปลูกไว้ ๒ ปี ก็จะตัดต้นแรก ผลผลิตเป็นยอดมะพร้าวอ่อน

๕. วิธีการคัดพันธุ์มะพร้าวมีหลักในการคัดเลือกอย่างไร และขั้นตอนผลิตน้ำตาลมะพร้าวทำอย่างไร

การคัดเลือกพันธุ์มะพร้าวจากต้นที่เคยผลิตน้ำตาลแล้วให้น้ำตาลปริมาณที่มากต้นละ ๕ – ๗ ลิตร/วัน เกษตรกรจะคัดไว้ทำเพาะพันธุ์ไว้ปลูกเพื่อผลิตน้ำตาลมะพร้าวต่อไป

ข้อสังเกต ในการคัดเลือกพันธุ์มะพร้าวผลสด น้ำตาลมะพร้าว คือ

๕.๑ ทางมะพร้าวจะนุ่ม ใช้มือจับดูจะรู้สึกได้ว่านุ่ม

๕.๒ ใบมะพร้าวจะเขียวเป็นมันใช้มือจับดู

๕.๓ รกมะพร้าวที่อยู่บริเวณคอมะพร้าว จะนุ่มใช้มือจับดู

๕.๔ จั่นมะพร้าวจะโน้มง่ายและไม่หักหรือพับง่าย

๕.๕ ทางมะพร้าวต้นจะสูงช้า

๕.๖ มะพร้าวพันธุ์ผลเล็ก ได้แก่ มะพร้าวหมูสี หมูสีหม้อ หรือมะพร้าวน้ำหอม ก็คัดพันธุ์มาทำพันธุ์ผลิตน้ำตาลมะพร้าวได้แต่จั่นจะเล็กให้ผลผลิต ๓ – ๕ ลิตร แต่ข้อดี คือ ต้นไม่สูงและตกจั่นเล็กไม่เกิน ๒ ปีครึ่ง ก็สามารถผลิตน้ำตาลมะพร้าวได้แล้ว

ส่วน**ขั้นตอนการผลิตน้ำตาลมะพร้าว** ป้าเปรื่อง มรรคทรัพย์ ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดาวโด่ง เล่าให้ฟังว่าการทำน้ำตาลมะพร้าว ต้องเริ่มจาก จั่นหรือดอกมะพร้าว โดยเกษตรกรจะสังเกตจากสีหุ้มเปลือกจั่น หากเริ่มมีสีเหลืองอ่อนๆ จับดูนุ่มมือก็จะจับจั่นผูกไว้ด้วยเชือกแล้วทิ้งไว้ ๓ วัน แล้วจึงเริ่มใช้มีดปาดที่ปลายจั่นทุกวัน ๑ – ๓ วัน แล้วเริ่มปอกเปลือกจั่นออก แล้วนำเชือกที่มัดออกจากนั้นปาดบางๆ ที่ปลายจั่น และรองน้ำตาลสดได้ทุกวัน วันละ ๒ เวลา จนกระทั่งปาดเอาน้ำตาลจนน้ำตาลหมดจั่นก็จะเริ่มทำที่จั่นต่อไป ได้น้ำตาลทุกวันและทำน้ำตาลสดไปเคี่ยวเป็นน้ำตาลมะพร้าวขายได้ทุกวัน

การปาดจั่นตาลและรองน้ำตาลสดเดิมใช้กระบอกไม้ไผ่ ปัจจุบันไม้ไผ่หายากใช้กระบอกพลาสติกรองน้ำตาลสดแทน แต่ก่อนจะทำกระบอกไปรองน้ำตาลสดต้องล้างทำความสะอาดกระบอกรองน้ำตาลให้สะอาดก่อนทุกครั้งและเวลาจะนำกระบอกไปรองน้ำตาลสดที่ปาดจากจั่น เกษตรกร

จะต้องเอาเปลือกไม้พะยอมซึ่งเป็นสารกันบูดใส่ไว้ที่ก้นกระบอกน้ำตาลสด เพื่อป้องกันไม่ใช้น้ำตาลสดบูดก่อนนำมากรองเอาไม้พะยอมออกแล้วจึงนำน้ำตาลสดที่ได้มาเคี่ยวให้แห้งในกระทะใบบัวใบใหญ่บนเตาเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าว

๖. ปัจจัยที่มีผลทำให้การทำสวนมะพร้าวผลิตน้ำตาลมะพร้าวประสบความสำเร็จมีอะไรบ้าง

ป้าเปรื่องเล่าถึงปัจจัยการทำสวนมะพร้าวเพื่อผลิตน้ำตาลสดที่ดี และให้ผลดีคือ

๖.๑ ต้องยกร่องก่อนขุดหลุมปลูกมะพร้าว นำต้นพันธุ์มะพร้าวระยะห่างระหว่างต้น ๖ เมตร จะให้ผลผลิตดี โดยปลูกยกร่อง ร่องละ ๑ แถวขนาดร่องกว้าง ๒ – ๒.๕ เมตร ร่องสูงกว่าระดับน้ำในร่อง ๐.๕ – ๑ เมตร

๖.๒ ใส่ปุ๋ยหมักหรือขี้เลนปีละ ๑ – ๒ ครั้ง จะทำให้ได้น้ำตาลอย่างดี

๖.๓ ตัดหญ้าในร่องมะพร้าว เก็บใบมะพร้าววางให้เรียบร้อย และทำความสะอาด ปีละ ๒ – ๓ ครั้ง เพราะใบมะพร้าวเป็นที่อยู่ของศัตรูพืชหรือแมลงศัตรูมะพร้าว

๗. ปัจจัยที่ทำให้การผลิตน้ำตาลมะพร้าวมีคุณภาพดีและเป็นที่ต้องการผู้บริโภคมีอะไรบ้าง

ป้าเปรื่องเล่าให้ฟังว่าปัจจัยที่สำคัญในการผลิตน้ำตาลให้ได้คุณภาพที่ดี คือ

๗.๑ จั่นที่ปาดเอาน้ำตาลสดๆ ต้องสะอาดไม่มีแมงหวี่ แมลงวัน เวลานำกระบอกตาลไปรองน้ำตาลต้องสวมกระบอกตาลเข้าไปในจั่นให้เลยปากกระบอกรองน้ำตาลเพื่อป้องกันแมลงหวี่ แมลงวัน และผึ้งเข้าไปได้

๗.๒ ต้องเก็บกระบอกน้ำตาลสดก่อน ๐๘.๐๐ น. หากช้ากว่านี้น้ำตาลสดจะเริ่มบูด

๗.๓ การนำน้ำตาลสดมาเคี่ยวต้องกรองด้วยผ้าขาวบางให้น้ำตาลสดสะอาด

๗.๔ เวลาเคี่ยวน้ำตาลต้องระวังอย่าให้ไฟแรงเกินไป เพราะน้ำตาลจะไหม้ สีน้ำตาลไหม้จะไม่สวย

๗.๕ น้ำตาลแท้จะมีกลิ่นหอมน่ารับประทาน และน้ำตาลจะสะอาดสีสวย

๘. กลุ่มอาชีพที่เป็นเครือข่ายทำให้อาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวมีความยั่งยืน ได้แก่ กลุ่มอาชีพอะไรบ้าง

ป้าเปรื่องเล่าให้ฟังต่ออีกว่ากลุ่มอาชีพที่เป็นเครือข่ายทำให้อาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวอยู่ได้อย่างยั่งยืนคือ กลุ่มอาชีพการทำขนมไทย กลุ่มทำผลไม้หมักเพื่อสุขภาพ กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มคนรักสุขภาพ

ปัจจุบันมีกลุ่มผู้ดื่มกาแฟก็หันมาใช้น้ำตาลมะพร้าวชงกาแฟกันมากขึ้น เพราะมีกลิ่นหอมรสกาแฟนุ่ม และน้ำตาลมะพร้าวเป็นน้ำตาลที่ไม่ผ่านกรรมวิธีการผลิตทางเคมี จึงไม่มีผลเสียต่อสุขภาพ

๙. ความรู้และแนวคิดที่จะนำไปปรับใช้กับการพัฒนาอาชีพตนเองมีอะไรบ้าง

จากการทัศนศึกษาดูงานทำให้ทราบวิธีการประกอบอาชีพของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพทำให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้ และรักษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน สามารถนำไปปรับใช้ในการส่งเสริมให้คนในชุมชนพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างรายได้ และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑๐. ท่านมีความพึงพอใจหรือมีข้อเสนอแนะในการร่วมเดินทางทัศนศึกษาดูงานในครั้งนี้อย่างไร

เรื่องที่ 2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่ม คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนาของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในประเด็นที่ต้องการศึกษาได้ โดยจัดให้มีกลุ่มสนทนาตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 6-12 คน และจะต้องมีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อ ชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง เหตุผลในการทำการสนทนากลุ่ม คือ ต้องการสังเกตพฤติกรรมภายในกลุ่มของสมาชิก สามารถเห็น ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Group Interaction) ต้องการทราบความรู้สึกและท่าทีของกลุ่มที่มีต่อ เรื่องราวหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำการศึกษา รวมทั้งเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย

1. ประโยชน์ของการสนทนากลุ่ม

1.1 ใช้ในการศึกษาความคิดเห็น ทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของเกษตรกร

1.2 ใช้ในการกำหนดคำถามต่างๆ ที่ใช้ในแบบสอบถาม

1.3 ใช้ค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือยังไม่แน่ชัดของการเก็บข้อมูล เพื่อช่วยให้งานสมบูรณ ยิ่งขึ้น

2. องค์ประกอบในการสนทนากลุ่ม

2.1 ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จดบันทึก (Note - taker) และผู้ช่วย (Assistant)

2.2 แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย การเปิดฉากสนทนาโดยการใช้คำถาม อุ่นเครื่อง และประเด็นคำถามที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล

2.3 อุปกรณ์สนาม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง กระดาษฟาง สมุด ดินสอสำหรับจดบันทึก ฯลฯ

2.4 แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

ตารางที่ 2.2 แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา

เรื่อง	คะแนน									
	น้อย									มาก
1. การสร้างสัมพันธภาพ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. การเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น (ไม่ใช่เรียกถามทีละคน)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. ไม่ออกแนวทางการสนทนาหรือประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการสนทนา	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. การถามที่กระตุ้นให้คนอยากตอบ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. การเป็นผู้ฟังที่ดี (มีการเชื่อมโยง)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6. การซักเพื่อความชัดเจน	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. ไม่ใช้อัตตาในการดำเนินการสนทนา	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. ไม่ป้อนคำตอบให้สมาชิกในกลุ่ม	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9. มีความรู้และความเข้าใจแนวคำตอบเป็นอย่างดี	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. ให้ความสนใจสมาชิกในกลุ่ม	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

3. ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม

ขั้นที่ 1 การเตรียมการ

1) คัดเลือกคนที่เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะสนทนา
2) ทาบทาม เชิญชวน และนัดหมายวัน เวลา และสถานที่
3) เตรียมประเด็นคำถามหลัก

ขั้นที่ 2 การดำเนินการ

1) ผู้ดำเนินการสนทนาแนะนำคณะแจ้งวัตถุประสงค์ในการสนทนา และขอให้ ผู้เข้าร่วมสนทนาแนะนำตัวเอง
2) ขออนุญาตบันทึกเสียงการสนทนา และเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัย
3) ผู้ดำเนินการสนทนาสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเอง
4) เริ่มการสนทนาโดยยึดแนวคำถามเป็นหลัก พิจารณาความเหมาะสมและความ ยืดหยุ่น โดยมีความครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการ
5) สรุปสิ่งทีสนทนามาทั้งหมดว่ามีประเด็นอะไรบ้าง และตรงกับวัตถุประสงค์ทีกำหนด ไว้หรือไม่
6) จบการสนทนาด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาถามข้อข้องใจอีกครั้งหนึ่ง

ขั้นที่ 3 การสรุปผล

1) สรุปข้อมูลที่เก็บมาได้จากการสนทนา แยกตามประเด็น
2) ตรวจสอบว่าได้ข้อมูลครบถ้วน และตรงตามวัตถุประสงค์

ขั้นที่ 4 การประเมินตนเองของผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ควรมีการประเมินตนเอง เพื่อใช้ในการปรับปรุง โดยใช้ตัวอย่างตามแบบประเมินที่มีประเด็นดังนี้

4. ข้อแนะนำในการสนทนากลุ่ม

4.1 ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลที่ต้องการจัดเก็บ เป็นอย่างดี และควรมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือ เข้าใจความคิดและความรู้สึกของผู้อืน มีทักษะในการ พูดทีดี เป็นผู้ฟังทีดี และมีการตอบสนองที่เหมาะสม เป็นมิตรเข้ากับคนได้ง่าย ร่าเริง สนุกสนาน สามารถใช้ภาษากายสื่อสารได้ดี จับประเด็นได้เร็วและเชื่อมโยงได้ดี ไม่ตัดสินถูกผิด ไม่ดูถูกสมาชิกในกลุ่ม มีความเป็นกลาง

4.1.1 การเลือกสถานที่สำหรับการสนทนากลุ่ม

1) ควรเป็นสถานที่ที่เป็นส่วนตัวไม่มีบุคคลภายนอกมานั่งฟังการสนทนา
2) ควรเป็นสถานที่ที่สงบเงียบสามารถได้ยินสมาชิกพูดได้อย่างชัดเจน
3) ควรเป็นที่ที่เย็นสบาย อากาศถ่ายเทดี ไม่ร้อนอบอ้าว ไม่มีลมแรงเกินไป
4) ควรเลือกสถานที่ที่สมาชิกเดินทางไปได้ง่าย

4.1.2 การจัดที่นั่งสำหรับสมาชิกภายในกลุ่ม

1) หลีกเลี่ยงการจัดที่นั่งให้สมาชิก ควรให้อิสระแก่สมาชิกเลือกที่นั่งเอง

2) รูปแบบการจัดที่นั่งควรเป็นลักษณะที่สามารถสบตากับสมาชิกได้ทุกคน

3) ระยะห่างระหว่างผู้ดำเนินการสนทนากับสมาชิกทุกคนควรเท่า ๆ กัน

4.2 การจัดการกับสมาชิกพิเศษ ได้แก่ สมาชิกที่พูดน้อย/เงียบ สมาชิกที่ผูกขาดการพูด สมาชิกที่อยากพูดแต่ไม่กล้าพูดในกลุ่ม พูดนอกเรื่อง พูดไม่ตรงกับเรื่องที่กลุ่มพูด

4.3 การซักถามโดยผู้ดำเนินการสนทนาควรกระทำเมื่อ คำตอบไม่ชัดเจน คลุมเครือ คำตอบไม่สมบูรณ์ คำตอบอาจไม่ถูกต้อง หรือคำตอบไม่ตรงคำถาม

4.4 ความสำเร็จของการจัดสนทนากลุ่ม ขึ้นกับการเตรียมการล่วงหน้า การคัดเลือกสมาชิก ในกลุ่มที่จะมาร่วมสนทนา แนวคำถาม บทบาทของผู้ดำเนินการสนทนา และปัจจัยแวดล้อม

5. จุดเด่น

5.1 ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มต้องเป็นผู้รู้เรื่องที่จะดำเนินการสนทนากลุ่มเป็นอย่างด

5.2 เป็นการพูดคุยในลักษณะกลุ่มมากกว่าการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว

5.3 ให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนโต้ตอบกันได้

6. ข้อจำกัด

6.1 ในการสนทนากลุ่มมีผู้ร่วมสนทนาเพียงไม่กีคนที่แสดงความคิดเห็นอยู่ตลอดเวลาจะทำ ให้ข้อมูลที่ได้เป็นเพียงความคิดเห็นของคนส่วนน้อยเท่านั้น ดังนั้น จึงต้องระวังไม่ให้มีการผูกขาดการ สนทนา

6.2 พฤติกรรมบางอย่างซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ยอมรับในชุมชนอาจไม่ได้รับการเปิดเผยในกลุ่ม สนทนา ในกรณีนี้ใช้การสัมภาษณ์ตัวต่อตัวจะดีกว่า

6.3 ถ้าผู้ดำเนินการสนทนาคุมสถานการณ์ไม่ได้ การสนทนากลุ่มจะไม่ราบรื่น

เรื่องที่ 2.7 การสอบถาม/การสัมภาษณ์/การสังเกต

การสอบถาม (Questionnaire Construction) การสัมภาษณ์ (Interview) และการสังเกต (Observation) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวมรวมข้อมูล ซึ่งการใช้เครื่องมือแต่ละประเภทนั้นขึ้นกับวัตถุประสงค์ บุคคลเป้าหมาย และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การสอบถาม (Questionnaire Construction)

การใช้แบบสอบถามเป็นวิธีการที่นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาใช้ในการสำรวจข้อเท็จจริงความรู้สึกหรือความคิดเห็น เจตคติ และพฤติกรรมของเกษตรกร โดยการนำประเด็นคำถามมาสร้างเป็นแบบสอบถามแล้วส่งไปสอบถาม ซึ่งจะช่วยให้มีความสะดวก ประหยัด และทำให้งานสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งการสอบถามมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การสร้างแบบสอบถาม

1.1.1 การกำหนดข้อมูลที่ต้องการ เป็นการกำหนดประเภทและเนื้อหาของข้อมูลช่วยทำให้การสร้างการสอบถามง่ายขึ้นและตรงประเด็น มีแนวทาง ดังนี้

1) พิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการใช้แบบสอบถามแต่ละข้อ เพื่อทราบว่าต้องการข้อมูลอะไร มีตัวแปรอะไรบ้างที่ต้องนำมาพิจารณา

2) แยกวัตถุประสงค์ของการใช้แบบสอบถามออกเป็นประเด็นย่อย ๆ ให้มากที่สุด เพื่อนำไปกำหนดเป็นข้อคำถาม โดยสามารถใช้เครื่องมือบางอย่างมาช่วยในการแยกประเด็นก่อนนำไปกำหนดข้อคำถามได้ เช่น แผนผังก้างปลา Mind Map ฯลฯ

ตัวอย่างของการทำแผนผังก้างปลา

ประเด็นการเก็บข้อมูล	ประเด็นย่อยที่ 1	ประเด็นย่อยที่ 2	ตัวชี้วัด
ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับเทคโนโลยี	ปัจจัยทางสังคม	เพศ	หญิงหรือชาย
		อายุ	อายุจริง
		ประสบการณ์การทำนา	ระยะเวลาในการทำนา
		การเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร	ช่วงเวลาการเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร
		การติดต่อกับ จนท. ส่งเสริมฯ	จำนวนครั้งในการติดต่อ
	ปัจจัยทางสังคม	แรงงาน	จำนวนแรงงานที่ใช้ในการทำนา
		พื้นที่ทำนา	ขนาดพื้นที่ทำนา
		ราคาผลผลิต	ราคาของเมล็ดพันธุ์ข้าว เฉลี่ย/กก.
		รายได้	รายได้จากการขายเมล็ดพันธุ์ข้าว
	ปัจจัยอื่นๆ	ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเทคโนโลยี	ความสามารถในการทดลองปฏิบัติ
			ความยุ่งยากของเทคโนโลยี
			ฯลฯ
		ทัศนคติต่อเทคโนโลยี	การช่วยให้รายได้เพิ่มขึ้น

ตารางที่ 2.7 ตัวอย่างของการทำแผนผังก้างปลา

1.1.2 การวัดโดยกำหนดตัวชี้วัดและสร้างมาตรวัด

1) การวัด เป็นการแปรสภาพแนวคิดซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม ให้เป็นตัวแปรและข้อมูลทางสถิติ อาจเป็นเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ ทั้งนี้ ในการวัดต้องกำหนดให้เด่นชัดว่า
   1.1) ข้อมูลหรือตัวแปรที่จะวัดนั้น คืออะไร
   1.2) ในการวัดใช้อะไรเป็นตัวชี้วัด และมีมาตรวัดอย่างไร
   1.3) ตัวชี้วัด และมาตรวัดนั้นจะถูกนำไปกำหนดเป็นข้อคำถาม
2) ตัวชี้วัด หมายถึง สิ่งที่บ่งบอกหรือสะท้อนลักษณะหรือประเด็นที่ต้องการวัด เช่น ประเด็นที่ต้องการวัด คือ การใส่ปุ๋ยมะม่วง ตัวชี้วัดในประเด็นดังกล่าว ได้แก่ วิธีการใส่ปุ๋ย จำนวนครั้งในการใส่ปุ๋ย และปริมาณการใส่ปุ๋ย เป็นต้น
3) มาตรวัด หมายถึง หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการวัดเป็นการกำหนดหน่วยในการวัด ซึ่งเป็นการระบุถึงระดับของตัวชี้วัดแบ่งได้ 4 ระดับ ดังนี้
4) มาตรานามบัญญัติ (Nominal Scale) เป็นการแบ่งประเภทของ ตัวแปรออกเป็นประเภทบุคคล สิ่งของ หรือสถานการณ์ออกเป็นประเภท เช่น การแบ่งประเภทตามอาชีพเป็น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นต้น
5) มาตราอันดับ (Ordinal Scale) เป็นการแบ่งประเภทของความแตกต่างของคุณลักษณะหรือตัวแปรอีกประเภทหนึ่งที่อยู่ในระดับสูงกว่ามาตรานามบัญญัติ เช่น ช่วงอายุ 15-20 ปี ช่วงอายุ 21-25 ปี และช่วงอายุ 26-3๐ ปี
6) มาตราอันตรภาค (Interval Scale) เป็นการวัดข้อมูลที่มีช่วงห่าง เท่า ๆ กันหรือแบ่งออกเท่า ๆ กัน ไม่มีศูนย์แท้ (Absolute Zero) เช่น ความคิดเห็น แยกเป็นมาก ปานกลาง น้อย
7) มาตราอัตราส่วน (Ratio Scale) เป็นมาตรวัดข้อมูลระดับสูงสุด โดยมีศูนย์แท้ เช่น รายได้
8) ขั้นตอนการกำหนดตัวชี้วัด มีดังนี้
   8.1) นำประเด็นต่าง ๆ ที่ได้มาพิจารณา
   8.2) กำหนดตัวชี้วัดในแต่ละประเด็น
   8.3) กำหนดมาตรวัดในแต่ละประเด็น
   8.4) ทำตารางสรุป ประกอบด้วย ประเด็นที่จะวัด ตัวชี้วัด มาตรวัด และแหล่งข้อมูล

ตารางที่ 3 ตัวอย่าง ตารางสรุปการกำหนดตัวชี้วัด

ประเด็น	ตัวชี้วัด		มาตรวัด
	1. ปัจจัยทางสังคม		
1.1 เพศ		หญิงหรือชาย	Nominal Scale
1.2 อายุ		อายุจริง	Ratio Scale
1.3 ประสบการณ์ทำนา		ระยะเวลาในการทำนา	Ratio Scale
1.4 การเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร		ช่วงเวลาการเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร	Orddinal Scale -น้อยกว่า 3 ปี -3-5 ปี -มากกว่า 5 ปี
1.5 การติดต่อกับ จนท. ส่งเสริมการเกษตร		จำนวนครั้งในการติดต่อ	Ratio Scale
	2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ		
2.1 แรงงาน		จำนวนแรงงานที่ใช้ในการทำนา	Ratio Scale
2.2 พื้นที่ทำนา		ขนาดพื้นที่ทำนา	Ratio Scale
2.3 ราคาผลผลิต		ราคาของเมล็ดพันธุ์ข้าว เฉลี่ย/กก.	Ratio Scale
2.4 รายได้		รายได้จากการรขายเมล็ดพันธุ์ข้าว	Ratio Scale
	3. ปัจจัยอื่นๆ		
3.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเทคโนโลยี		ความสามารถในการทดลองปฏิบัติ	Interval Scale 5 = มากที่สุด 4 = มาก 3 = ปานกลาง 2 = น้อย 1 = น้อยที่สุด
		ความยุ่งยากของเทคโนโลยี	
3.2 ทัศนคิดต่อเทคโนโลยี		การช่วยให้รายได้เพิ่มขึ้น	Interval Scale 3 = เห็นด้วย 2 = เฉยๆ 1 = ไม่เห็นด้วย

1.1.3 การสร้างข้อคำถาม โดยการนำตารางสรุปตัวชี้วัดมาพิจารณาเพื่อสร้าง ข้อคำถามให้ครบทุกประเด็นตัวชี้วัดและใช้มาตรวัดที่ได้กำหนดไว้ แล้วจึงดำเนินการยกร่างชุดของคำถาม โดยยึดหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการสร้างคำถามมาประกอบการพิจารณา ดังนี้

ประเภทของข้อคำถาม มี 2 ประเภท คือ

1) คำถามเปิด (Open-ended Question) คือ คำถามที่ผู้ตอบมีอิสระในการตอบ

2) คำถามปิด (Close-ended Question) คือ คำถามที่มีคำตอบให้ผู้ตอบเลือกตอบ แบ่งเป็น

2.1) คำถามประเภทคู่ (Dichotomous) คือ คำถามที่กำหนดให้ตอบระหว่าง 2 คำตอบ เช่น ใช่-ไม่ใช่ หรือเห็นด้วย-ไม่เห็นด้วย

2.2) คำถามที่ให้เลือกได้หลายคำตอบ (Multiple Choice) คือ คำถาม ที่ให้เลือกคำตอบที่ถูกต้องตามข้อเท็จจริงมากที่สุด

2.3) คำถามแบบมาตราส่วน (Rating Scale) คือ คำถามที่ให้เลือกคำตอบตามลำดับความสำคัญ เช่น ความพึงพอใจ ความต้องการ ความคิดเห็น เป็นต้น

1.2 การตรวจสอบและทำบรรณาธิกรเครื่องมือ ผู้ออกแบบแบบสอบถามต้องทำการตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือว่ามีความครบถ้วนและสามารถตอบวัตถุประสงค์การใช้แบบสอบถามแล้วหรือยัง รวมทั้งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและจัดพิมพ์เป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์

1.3 การทดลองใช้ โดยนำแบบสอบถามที่สร้างแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่างที่จะเก็บข้อมูลจริง เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) และความเที่ยงตรงหรือความถูกต้อง (Validity) ของเครื่องมือ

1.4 การปรับปรุง ภายหลังจากการนำแบบสอบถามที่สร้างไปทดลองใช้ แล้วจะต้องนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมก่อนนำไปใช้จริง

1.5 การเก็บข้อมูล จากแบบสอบถามกับกลุ่มบุคคลเป้าหมาย สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การส่งไปรษณีย์แล้วตอบกลับ หรือการลงพื้นที่ส่งแบบสอบถามเกษตรกรเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม ทั้งนี้การเลือกวิธีการเก็บข้อมูลขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละบริบท

1.6 การวิเคราะห์ประมวลผล เพื่อแปรผลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ สำหรับนำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

ข้อแนะนำในการทำแบบสอบถาม

1. ข้อควรคำนึงในการสร้างข้อคำถาม

1.1 ลักษณะของเกษตรกรที่จะตอบแบบสอบถาม

1.2 ลักษณะเรื่องราวที่เก็บข้อมูล

1.3 ความสั้นยาวของแบบสอบถาม ควรให้เครื่องมือนั้นสั้นที่สุดเท่าที่จะทำได้แต่ต้องได้ข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา หรือเพียงพอที่จะใช้ทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้

1.4 ลักษณะของข้อคำถาม

1.5 การลำดับคำถาม โดยหลีกเลี่ยงไม่ให้คำตอบในข้อหนึ่ง ๆ นำไปสู่คำตอบในอีก ข้อหนึ่งอย่างไม่มีทางเลือกที่จะตอบอย่างอื่น

2. ข้อควรระวังในการสร้างข้อคำถาม

2.1 คำถามนำ เป็นคำถามที่กำหนดคำตอบไว้และพยายามจะให้ผู้ตอบเห็นด้วย เช่น เกษตรกร ไม่นิยมกำจัดวัชพืชด้วยวิธีชีวภาพ ท่านเห็นด้วยหรือไม่ (ควรถามว่า : ท่านคิดว่าเกษตรกร ใช้วิธีการใดในการกำจัดวัชพืช)

2.2 คำถามที่ลำเอียง เป็นคำถามที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรต้องการให้ผู้ตอบ ให้คำตอบตามที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรต้องการ เช่น ท่านกำจัดวัชพืชตามข้อแนะนำที่กำหนดไว้หรือไม่ (ควรถามว่า : ท่านปฏิบัติอย่างไรในการกำจัดวัชพืช)

2.3 คำถามที่เป็นเชิงปฏิเสธ เป็นคำถามในรูปของการปฏิเสธ เช่น ไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการกำจัดวัชพืช ใช่หรือไม่ (ควรถามว่า : ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในการกำจัดวัชพืชด้วยเทคโนโลยีชีวภาพ)

2.4 คำถามที่มีสองคำถามซ้อนกัน เป็นคำถามที่ถาม 2 ประเด็นในคำถามเดียวกัน เช่น ท่านตรวจสอบและพ่นสารกำจัดศัตรูพืชบ่อยเพียงใด (ควรแยกเป็น 2 คำถาม คือ ท่านตรวจสอบศัตรูพืชบ่อยเพียงใด และท่านพ่นสารกำจัดศัตรูพืชบ่อยเพียงใด)

2.5 คำถามที่สร้างความอึดอัดในการตอบ เป็นคำถามที่ทำให้ผู้ตอบมีความลำบากใจที่จะตอบ เช่น ทำไมท่านไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานส่งเสริมการเกษตรจัด (ควรถามว่า : ท่านเข้าร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานส่งเสริมการเกษตรจัดหรือไม่ ถ้าไม่เข้าร่วมเพราะเหตุใด)

2.6 คำถามที่กำกวม เป็นคำถามที่ไม่ชัดเจน หรือผู้ตอบอาจเข้าใจความหมายไม่ตรงกับ ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรต้องการ เช่น ท่านมีประสบการณ์อะไรเกี่ยวกับการกำจัดศัตรูพืช (ควรถามว่า : ท่านมีวิธีการใดในการกำจัดศัตรูพืช)

3. ภาษาที่ใช้ในแบบสอบถาม

3.1 ภาษาที่ใช้ควรมีมาตรฐานของกลุ่มคำถามที่ควรคำนึงถึงการพัฒนาระบบ ซึ่งควรเป็นศัพท์ที่ใช้เฉพาะที่ เช่น ใช้คำว่าหน่วยงานแทนคำว่าแผนก

3.2 เพื่อเป็นการตรวจสอบให้มั่นใจว่าภาษาที่ใช้ในแบบสอบถามเหมาะสมต่อผู้ตอบ ผู้ออกแบบแบบสอบถามควรลองถามคำถามตัวอย่างเพื่อทดสอบกลุ่มย่อย และขอคำแนะนำในเรื่องภาษาหรือคำศัพท์ที่ใช้จากกลุ่มที่เกี่ยวข้อง

3.3 ข้อแนะนำในการเลือกภาษาที่ใช้ในแบบสอบถาม มีดังนี้

1) ใช้ภาษาที่ตอบสนองได้ดี ใช้คำที่เข้าใจง่าย

2) หลีกเลี่ยงการใช้คำถามที่เป็นคำเฉพาะให้มากที่สุด เนื่องจากอาจเป็นคำที่มีความหมายไม่ชัดเจน

3) ใช้คำถามที่สั้น กระชับ ได้ใจความ

4) ไม่ใช้คำหยาบคาย

5) หลีกเลี่ยงคำที่มีความเอนเอียงต่าง ๆ ในคำถาม

6) คำถามที่ตั้งขึ้นมานั้นต้องแน่ใจว่าเป็นเทคนิคที่ถูกต้องก่อนที่จะใช้

7) คำถามนั้นต้องมีเป้าหมายที่ตอบสนองได้ตรงกับที่ต้องการอยากรู้

1.7 จุดเด่น

1.7.1 การใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถให้ผู้ตอบมารวมกันตอบแบบสอบถามพร้อมกันในเวลาเดียวกัน ทำให้ประหยัดเวลา 1.7.2 การใช้แบบสอบถามสามารถให้ผู้ตอบแต่ละคนนำกลับไปตอบแบบสอบถามแล้วนำกลับมาคืน

1.7.3 การใช้แบบสอบถามสามารถส่งแบบสอบถามไปทางไปรษณีย์ให้แก่ผู้ตอบแบบสอบถามแล้วกำหนดวันให้ส่งคืน วิธีหนึ่งที่ช่วยให้แบบสอบถามถูกส่งกลับมา คือ การจัดทำกล่องรับคืนแบบสอบถาม หรือการกำหนดให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้ประสานงานเก็บรวบรวมแบบสอบถามเหล่านั้น

1.8 ข้อจำกัด

1.8.1 มีความยืดหยุ่นน้อย ถ้าผู้ตอบไม่เข้าใจก็อาจไม่ตอบหรือตอบไม่ตรงประเด็น

1.8.2 ใช้ได้กับคนที่มีการศึกษา หรืออ่านออกเขียนได้เท่านั้น

1.8.3 มักได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาน้อย ในกรณีที่ส่งทางไปรษณีย์

1.8.4 แบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมานั้น ผู้วิเคราะห์ไม่สามารถทราบได้ว่า เขาตอบตามความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าให้คนอื่นตอบ

2. การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์มีจุดมุ่งหมายเดียวกับการใช้แบบสอบถาม จึงมีผู้เรียกการสัมภาษณ์ว่าเป็นแบบสอบถามปากเปล่า (Oral Questionnaire) แต่มีความแตกต่างกันตรงวิธีการใช้แบบสอบถาม คือ การสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นฝ่ายซักถาม เกษตรกรก็ตอบโดยการพูดแล้วเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นฝ่ายบันทึกคำตอบ ส่วนการใช้แบบสอบถาม เกษตรกรตอบโดยการเขียนตอบลงในแบบสอบถาม

2.1 ประเภทของการสัมภาษณ์ มี 2 ประเภท คือ

2.1.1 คำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)

1) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดประเด็นคุยโดยที่ไม่มีการกำหนดประเด็นคำถามที่แน่นอนตายตัว หรือหากมีการกำหนดไว้บ้างก็เป็นคำถามประเด็นหลัก

2) ในการสัมภาษณ์ก็ไม่จำเป็นต้องใช้คำถามเหมือนกันการเรียงลำดับคำถามก็ไม่ต้องเหมือนกัน ผู้สัมภาษณ์มีอิสระในการถามเพื่อให้ได้คำตอบตามจุดมุ่งหมายของการเก็บรวบรวมข้อมูล

3) เป็นการสัมภาษณ์ที่ยืดหยุ่นและเปิดกว้าง ผู้สัมภาษณ์สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และผู้ตอบ

4) ข้อมูลที่ได้รับไม่นิยมเอามาเปรียบเทียบกัน ไม่ได้มุ่งเอามาพิสูจน์สมมุติฐาน

5) คำถามที่ใช้และคำตอบที่ได้รับ อาจนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างแบบสัมภาษณ์ สำหรับใช้ในการสัมภาษณ์แบบมีคำถามที่แน่นอนในครั้งต่อ ๆ ไปได้

2.1.2 คำถามแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

1) เป็นการสัมภาษณ์ในกรณีที่มีการกำหนดหัวข้อคำถามไว้ล่วงหน้าแล้ว
2) ในการสัมภาษณ์ผู้ตอบแต่ละคนจะต้องได้รับการถามเช่นเดียวกัน และในลำดับขั้นตอนเดียวกัน
3) การสัมภาษณ์แบบนี้จำเป็นต้องใช้แบบสัมภาษณ์ที่จัดเตรียมไว้ก่อน
4) การสัมภาษณ์แบบมีคำถามแน่นอนช่วยให้ผู้สัมภาษณ์ถามได้ตรงประเด็น ที่ต้องการไม่ออกนอกเรื่อง ไม่เกินขอบเขตที่กำหนดไว้ และข้อมูลที่ได้รับสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้

ในส่วนขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์จะเหมือนกับการสร้างแบบสอบถาม

2.2 ข้อแนะนำในการสัมภาษณ์

2.2.1 ผู้สัมภาษณ์ต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้า ในกรณีที่มีทีมงานควรซักซ้อมให้เข้าใจแบบสัมภาษณ์ในแนวทางเดียวกัน

2.2.2 ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายหรือใช้ภาษาท้องถิ่น

2.2.3 กล่าวขอบคุณเมื่อเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์

2.3 จุดเด่น

2.3.1 ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสได้สังเกตและศึกษาสภาพการณ์ต่างๆ ตลอดจนปฏิกิริยาของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2.3.2 ได้คำตอบที่แน่ชัดสมบูรณ์ เพราะสามารถอธิบายข้อสงสัยต่างๆ ให้แก่ผู้ตอบได้

2.3.3 สามารถเก็บข้อมูลได้ แม้ผู้ตอบจะอ่านหนังสือไม่ได้

2.3.4 โอกาสที่จะได้ข้อมูลมีสูงมากเพราะผู้ตอบส่วนใหญ่ยินดีให้ความร่วมมือ

2.4 ข้อจำกัด

2.4.1 ต้องใช้ระยะเวลานาน

2..4.2 มีปัญหาเกี่ยวกับการฝึกให้คำแนะนำผู้ที่จะออกไปสัมภาษณ์ การติดตามและควบคุมการสัมภาษณ์

2.4.3 จะมีอคติหรือความลำเอียงของผู้สัมภาษณ์

3. การสังเกต (Observation)

การสังเกตเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อเข้าใจลักษณะธรรมชาติและขอบเขตของการเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของปรากฏการณ์ทางสังคมและพฤติกรรมของเกษตรกร โดยการใช้ประสาทสัมผัสของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร แล้วบันทึกสิ่งที่สังเกตได้หลายวิธี เช่น การจดบันทึก การอัดเสียง และการบันทึกเหตุการณ์ไว้ในวีดีโอ

3.1 ประเภทของการสังเกต แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ ผู้สังเกตเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์หรือกิจกรรมนั้น ๆ การเข้าไปมีส่วนร่วมนี้อาจเป็นลักษณะมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ (Completion Participant) คือ ผู้สังเกตจะเข้าไปเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เช่นเดียวกับผู้ถูกสังเกต การมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ผู้ถูกสังเกตจะไม่รู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต จึงมีพฤติกรรมตามปกติ หรืออาจเป็นลักษณะการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยไม่สมบูรณ์ (Incompletion Participant) คือ ผู้สังเกตจะเข้าไปร่วมกิจกรรมบ้างตามสมควร เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ถูกสังเกต โดยผู้ถูกสังเกตจะรู้ว่ากำลังถูกสังเกต

3.1.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตจะอยู่นอกวงผู้ถูกสังเกต โดยทำตนเป็นบุคคลภายนอกไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับ ผู้ถูกสังเกตเลยขณะสังเกต ผู้สังเกตอาจจะอยู่ในบริเวณเดียวกันหรืออยู่นอกบริเวณเหตุการณ์ที่สังเกตก็ได้ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมมีทั้งแบบที่ผู้สังเกตรู้ตัวและไม่รู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต

ในส่วนขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์จะเหมือนกับการสร้างแบบสอบถาม

3.2 ข้อแนะนำในการสังเกต

การสังเกตเป็นเครื่องมือที่ใช้ร่วมกับเครื่องมืออย่างอื่น เช่น การจัดเวทีส่งเสริมการเกษตร การสัมภาษณ์ ช่วยให้ได้คำตอบเรื่องใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไรได้มากขึ้น สามารถทำความเข้าใจเกษตรกรและชุมชนได้มากขึ้น

3.3 จุดเด่น

3.3.1 สามารถบันทึกเหตุการณ์ หรือพฤติกรรมในขณะที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งจะได้ข้อเท็จจริงถูกต้องกว่าการสอบถามผู้รู้ในภายหลัง เพราะอาจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์ลืมเหตุการณ์นั้นแล้ว

3.3.2 สามารถบันทึกได้ว่าทำไมจึงเกิดสถานการณ์เช่นนั้น ทำไมจึงเกิดพฤติกรรมเช่นนั้น

3.3.3 สามารถรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่ไม่สามารถให้คำตอบได้โดยเฉพาะ

3.3.4 การได้มาซึ่งข้อมูลยังขึ้นอยู่กับความเต็มใจของบุคคลที่จะให้ข้อมูลด้วย ในบางกรณีที่บุคคลไม่ยอมให้ข้อมูล หรือต่อต้านการวิจัยเพราะไม่มีเวลา หรือไม่ยอมสัมภาษณ์ ในกรณีเช่นนี้ต้องอาศัยการสังเกตโดยตรง เพราะจะช่วยลดปัญหาการขอความช่วยเหลือจากบุคคลไปได้

3.4 ข้อจำกัด

3.4.1 การสังเกตบางอย่างไม่อาจทำได้ตามที่ต้องการ จะต้องรอคอยจนกว่าเหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้น เช่น น้ำท่วม เป็นต้น

3.4.2 การสังเกตยังถูกจำกัดด้วยเงื่อนเวลา เนื่องจากระยะเวลาของเหตุการณ์ เช่น เราไม่สามารถสังเกตประวัติชีวิตของบุคคลได้โดยตรง

3.4.3 การสังเกตมีปัญหาเรื่องความเชื่อถือได้ของข้อมูล การที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสร้างความสัมพันธ์กับคนหรือกลุ่มที่ตนศึกษามากหรือน้อย อาจจะมีผลทำให้ข้อมูลที่ได้มีอคติในบางเรื่อง

เรื่องที่ 2.8 การประเมิน CIPP Model

เป็นรูปแบบการประเมินที่พัฒนาและประยุกต์ใช้รูปแบบการประเมิน CIPP Modelของสตัฟเฟิลบีม (Stuffle-beam) โดยประกอบด้วยส่วนสำคัญที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการประเมิน 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านสภาวะแวดล้อม (Context)
2. ด้านปัจจัย (Input)
3. ด้านกระบวนการ (Process)
4. ด้านผลผลิต (Product)

โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการประเมินและรายละเอียดการประเมินตามแผนภาพแสดงรูปแบบการประเมินดังต่อไปนี้

1. ประเมินสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation)	• ความต้องการจำเป็นของโครงการ • ความเป็นไปได้ของโครงการ • วัตถุของโครงการ • ความพร้อมและทรัพยากร
2. การประเมินผลด้านปัจจัย (Input Evaluation)	• บุคลากร • วัสดุอุปกรณ์ • เครื่องมือเครื่องใช้ • งบประมาณโครงการ
3. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)	• การดำเนินโครงการ • กิจกรรมการดำเนินงานตามโครงการ • การนิเทศติดตามกำกับ • การประเมินผล
5. ประเมินผลผลิต (Product Evaluation)	• ผลการดำเนินงานโครงการ

ภาพที่ 2.7 แสดงขั้นตอนการประเมินผล

รายละเอียดการประเมินในแต่ละขั้นตอน มีดังนี้

1. ปัจจัยพื้นฐานด้านสภาวะแวดล้อมของโครงการ (Context)

หมายถึง บริบทต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการทั้งปวง เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยทางกายภาพและทางด้านจิตใจ เป็นต้น การประเมินในส่วนนี้เป็นการประเมินสภาวะแวดล้อมหรือ บริบทต่าง ๆ ของโครงการที่กำหนดไว้ว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เพียงใด โดยพิจาณาถึง

1.1 **ความต้องการจำเป็นของโครงการ (Needs Assessment)** เพื่อให้ทราบถึงความจำเป็นหรือความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียต่อโครงการ บางครั้งอาจมีปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องมาก นับตั้งแต่ความต้องการของโครงการ เช่น อาจเป็นโครงการเพื่อสนองนโยบายรัฐบาล ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัด/จังหวัด หรือเพื่อสนองนโยบายของผู้บริหารหน่วยงานมากกว่าเป็นความต้องการที่แท้จริงของผู้มีส่วนได้เสีย

1.2 **ความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibilities)** เพื่อให้ทราบโอกาสในการจัดทำโครงการ ต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงปัญหาที่เป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัด ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างดำเนินโครงการ ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเสนอเป็นข้อสารสนเทศหรือข้อสังเกตซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงโครงการหรือเพื่อเสนอทางเลือกใหม่ในการดำเนินโครงการ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในส่วนที่เป็นเงื่อนไขบางประการอันจะนำไปสู่การยุติปัญหาในที่สุด

1.3 **วัตถุประสงค์ของโครงการ (Objectives)** เพื่อระบุถึงสิ่งที่ต้องการจะให้เกิดขึ้นจากโครงการ โดยพิจารณาถึงผลจากกิจกรรมของโครงการในสภาพความเป็นจริง ส่วนผู้ที่มีส่วนได้เสียกับโครงการไม่ทราบวัตถุประสงค์ที่แน่นอน จึงจำเป็นต้องแจ้งหรือชี้แจงให้ผู้มีส่วนได้เสียได้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้ความสำคัญกับโครงการ และเพื่อให้เกิดความสะดวก รวมทั้งการได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่

1.4 **ความพร้อมและทรัพยากร (Readiness and Resources)** ในด้านต่าง ๆ เช่น เงินทุนหรืองบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร เป็นต้น ปัญหาเรื่องงบประมาณอาจส่งผลถึงวัสดุอุปกรณ์และและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผลกระทบที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของความเป็นไปได้ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้การดำเนินโครงการล่าช้าและมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นได้

2. ด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)

หมายถึง การประเมินเพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของโครงการ ความเหมาะสม และความพอเพียงของทรัพยากรที่จะใช้ในการดำเนินโครงการ เช่น งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ เวลา ฯลฯ รวมทั้งเทคโนโลยีและแผนการดำเนินงาน

3. กระบวนการปฏิบัติระหว่างดำเนินโครงการ (Process)

หมายถึง ขั้นตอนหรือกรรมวิธีที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับก่อนหลังอย่างเป็นระบบและครบวงจร ในระหว่างดำเนินโครงการกระบวนการดังกล่าวอาจแตกต่างกันไปตามเป้าหมายเชิงปรัชญาของโครงการนั้น ๆ แต่สำหรับการประเมินโครงการโดยทั่วไปมีองค์ประกอบสำคัญที่จะต้องพิจารณาเป็นพิเศษก็คือ ความสอดคล้องของกิจกรรมและช่วงเวลา โดยพิจารณาถึง

3.1 กิจกรรม (Activity) เพื่อให้ทราบว่ากิจกรรมนั้น ๆ มีความสอดคล้องหรือตรงกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ และมีการจัดลำดับที่เหมาะสมต่อเนื่องกันมากหรือน้อยเพียงใด

3.2 ช่วงเวลา (Timing) เพื่อให้ทราบว่าช่วงเวลาที่จะดำเนินโครงการทางด้านกิจกรรมนั้น ๆ มีความเหมาะสมเพียงไร มีข้อจำกัดประการใด และช่วงเวลาที่กำหนดไว้นั้นสามารถปรับเปลี่ยนไปจากเดิมตามความจำเป็นหรือไม่ และเพราะเหตุใด

4. ด้านผลผลิตของโครงการ (Product Evaluation)

เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบผลผลิตที่เกิดขึ้นกับวัตถุประสงค์ของโครงการ หรือมาตรฐาน ที่กำหนดไว้ รวมทั้งการพิจารณาในประเด็นการยุบ เลิก ขยาย หรือปรับเปลี่ยนโครงการ นอกจากนี้ ควรคำนึงถึงผลกระทบ (Impact) เพื่อให้ทราบถึงผลที่ตามมาจากการดำเนินโครงการนั้นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งผลกระทบจากที่คาดหวังและมิได้คาดหวัง

กล่าวโดยสรุปการประเมินผลผลิตของโครงการจะทำให้ทราบข้อมูลที่แท้จริงได้อย่างครบถ้วน แม้ว่าในบางครั้งจะมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุผลทางกฎระเบียบ และเงื่อนไขบางประการทำให้การประเมินโครงการในบางครั้งไม่สามารถครอบคลุมทุกขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้ บางโครงการจึงอาจประเมินเฉพาะผลผลิตที่เป็นผลรวมหรือบางโครงการก็อาจจะประเมินเฉพาะความรู้ทั่วๆ ไปของผู้เกี่ยวข้องที่มีต่อโครงการเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การประเมินผลผลิตของโครงการจึงต้องยืดหยุ่นไปตามสภาพที่เหมาะสมและความจำเป็นของแต่ละโครงการ

แนวทางการตั้งคำถามในการประเมินทั้ง 4 ส่วนการประเมินตามรูปแบบ CIPP

ปัจจัยพื้นฐานด้านสภาวะแวดล้อมของโครงการ (Context)	• ความจำเป็นที่จะต้องดำเนินโครงการ • โครงการมีความเป็นไปได้แค่ไหน • วัตถุประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ • ความเข้าใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
2. ปัจจัยนำเข้า (Input)	• ความชัดเจนของวัตถุประสงค์โครงการ • มีความพร้อมและมีทรัพยากรสนับสนุนมากน้อยเพียงใด • ความเหมาะสมของขั้นตอนระหว่างปัญหา สาเหตุของปัญหา และกิจกรรม
3. กระบวนการปฏิบัติระหว่างดำเนินโครงการ (Process)	• กิจกรรมมีความสอดคล้องและเหมาะสมหรือไม่ • การกำหนดกิจกรรมและการปฏิบัติกับช่วงของเวลามีความเหมาะสมหรือไม่
3. ด้านผลผลิตของโครงการ (Outcome)	• ผลรวมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเป็นอย่างไร • ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการมีอะไรบ้าง • คุณค่าหรือประโยชน์ที่ได้รับจากการประเมิน

ภาพที่ 2.9 แนวทางการตั้งคำถามในการประเมิน

เรื่องที่ 2.9 การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA)

การประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน เป็นวิธีการในการหาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งข้อมูลที่จัดเก็บจากเกษตรกรโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับภาพรวมของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งอาจจะได้จากการสอบถาม การสัมภาษณ์ หรือการสำรวจ เพื่อยืนยันผลหรือการปรับข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์พื้นที่โดยอาศัยข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นข้อมูลหรือสารสนเทศที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลที่มีผู้เก็บรวบรวมไว้และผ่านการวิเคราะห์เบื้องต้นมาแล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลของชุมชนที่สมบูรณ์

ลักษณะที่สำคัญของการประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน ได้แก่

- เน้นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยจะมีการเตรียมคำถามหลัก ๆ ไว้ แต่จะไม่มีแบบสอบถาม
- เน้นการใช้เครื่องมือและเทคนิคต่าง ๆ เสริมการสัมภาษณ์ เช่น การสังเกต การใช้ภาพถ่าย
- เน้นการศึกษาหาข้อมูลจากสาขาวิชาต่าง ๆ มาทำการศึกษาร่วมกันในลักษณะสหวิทยาการ

หลักการของ RRA คือ การเรียนรู้จากเกษตรกรอย่างรวดเร็ว ก้าวหน้า และค้นหาความจริงอย่างจริงจัง โดยคำนึงถึงความยืดหยุ่นของวิธีการ ลดความผิดพลาดที่อาจเกิดจากการเรียนรู้ที่ยึดสมมติฐานของตัวเองเป็นเกณฑ์ การจัดความสมดุลระหว่างค่าใช้จ่ายกับประโยชน์ที่ได้รับ ตรวจสอบความถูกต้อง โดยใช้สิ่งต่าง ๆ ประกอบกัน และความหลากหลาย โดยยึดหลักการแสวงหาความแตกต่างมากกว่าการใช้ค่าเฉลี่ย โดยเจาะจงหาตัวอย่างที่มีความหลากหลายแทนการสุ่มตัวอย่าง

1. ขั้นตอนการประเมินสภาวะชนบทอย่างเร่งด่วน มีการดำเนินการใน 5 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1.1 การเตรียมงาน โดยการกำหนดเรื่องหรือหัวข้อที่จะศึกษา การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิหรือข้อมูลมือสอง การเลือกพื้นที่ การจัดทีมวิจัย ที่จะต้องมีบุคลากรจากหลายสาขาวิชา ทำงานในรูปสหวิทยาการ และการเตรียมงานก่อนการเดินทาง เช่น การเตรียมข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้รู้ และเตรียมข้อมูลงานธุรการ

1.2 การกำหนดประเด็นคำถาม โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมือสองมาใช้ในการกำหนดประเด็นคำถาม

1.3 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยการสัมภาษณ์พูดคุยกับเกษตรกรในหมู่บ้าน

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล จากข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ในข้อ 3 และข้อมูลทุติยภูมิ

1.5 การทำรายงาน สามารถแบ่งเป็นการทำรายงานในสนาม และการเขียนรายงาน

2. จุดเด่น

2.1 ประหยัดเวลา สรุปผลการศึกษาได้เร็ว และทันการ

2.2 ช่วยให้ทีมงานมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งในเรื่องที่เก็บข้อมูล

2.3 เสริมสร้างการทำงานร่วมกันระหว่างทีมงานสาขาต่าง ๆ

2.4 มีความคล่องตัวสูงในเรื่องของการปรับวิธีการ ตารางเวลา และสมมติฐานในระหว่างการศึกษาในสนาม

2.5 เป็นวิธีที่เสียค่าใช้จ่ายต่ำ

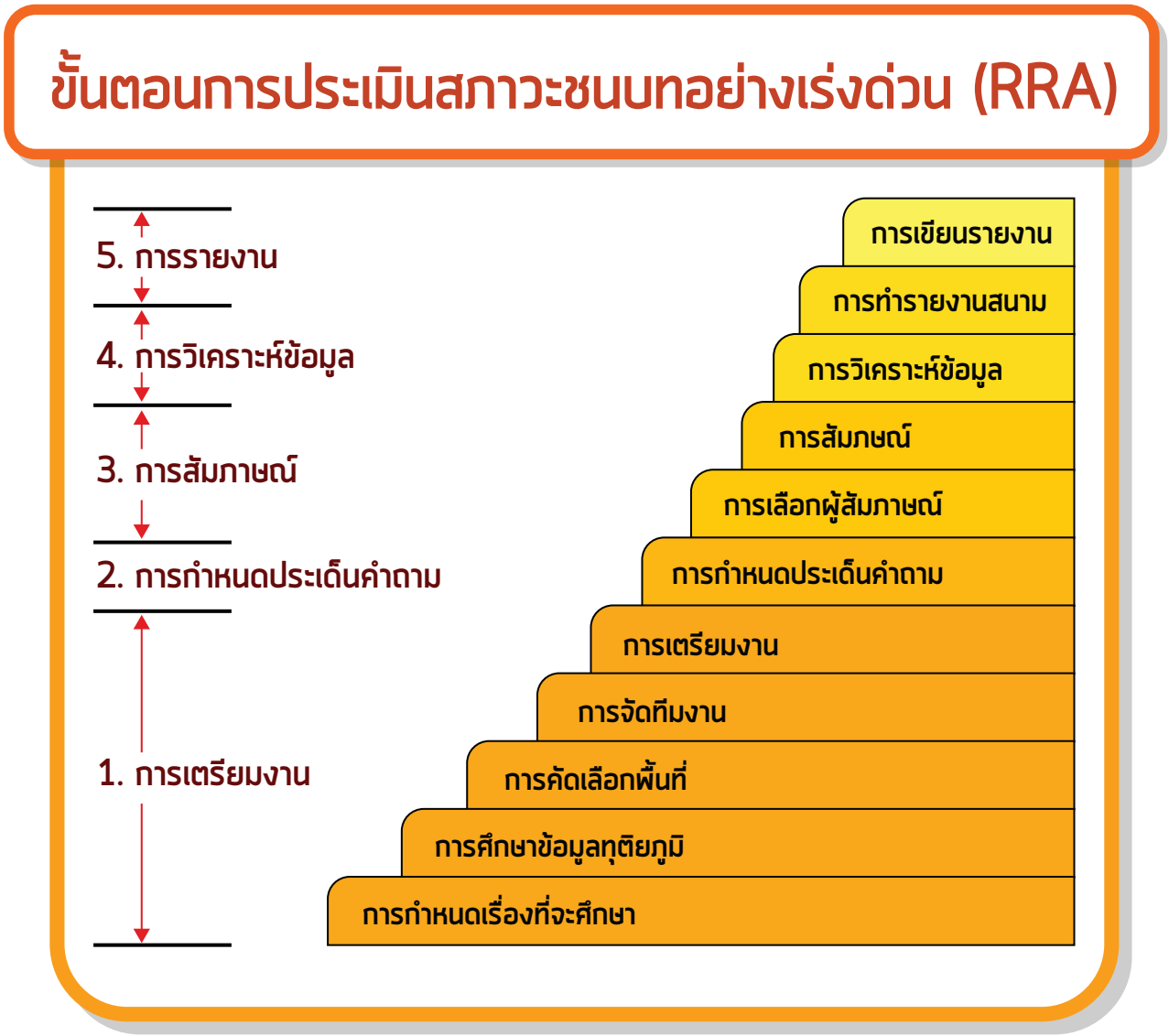
3. ข้อจำกัด

3.1 ข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลเชิงปริมาณน้อยกว่าการใช้แบบสอบถาม

3.2 เสียประโยชน์ที่จะได้ในเชิงสถิติจากข้อมูลที่ได้

3.3 ต้องมีการปฏิบัติงานเป็นทีมและใช้ผู้รู้หลายสาขา

สรุปขั้นตอนของการสำรวจข้อมูลชุมชนด้วยเทคนิค RRA

ภาพที่ 2.10 สรุปขั้นตอนของการสำรวจข้อมูลชุมชนด้วยเทคนิค RRA

ที่มา : บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2551

เรื่องที่ 2.10 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA)

การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (PRA) เป็นวิธีการที่มีพัฒนาการมาจาก RRA โดยมีหลักการของ RRA ที่กล่าวมาแล้ว แต่ PRA ยังมีหลักการที่เพิ่มเติมจาก RRA อีก 5 ประการดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการกระตุ้นและอำนวยความสะดวกให้เกษตรกรเป็นผู้ทำการประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม
2. ความตื่นตัวและความรับผิดชอบต่อการตรวจสอบข้อบกพร่องของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะตรวจสอบพฤติกรรมของตัวเองตลอดเวลาและมีความพยายามที่จะทำให้ดีมากกว่ากฎเกณฑ์ตายตัวในคู่มือ
3. การเรียนรู้จากกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและแนวคิดระหว่างเกษตรกรด้วยกันเองระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร
4. เน้นการดำเนินงานที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และผู้ร่วมกระบวนการให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ตัดสินใจ และใช้ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาชุมชน
5. การทำ PRA จะไม่ตั้งต้นที่ความรู้สาขาใดสาขาหนึ่ง แต่จะเริ่มจากสิ่งที่เกษตรกรรู้ เกษตรกรคิดรู้สึก และจัดกระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน

1. ขั้นตอนการประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม ขั้นตอนในการดำเนินการของ PRA โดยหลักแล้วส่วนใหญ่จะมีขั้นตอนคล้ายคลึงกับ RRA โดยมีเครื่องมือหลายอย่างที่สามารถเลือกใช้หรือออกแบบให้เหมาะสมกับประเด็นการศึกษาแทนการสัมภาษณ์เกษตรกร โดยการให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูล เช่น

1.1 การทำแผนที่ (Mapping) อย่างมีส่วนร่วม

1.2 การทำแผนภูมิแนวโน้ม (Trend Diagram)

1.3 การวิเคราะห์ฤดูกาล (Seasonal Analysis)

1.4 การทำตารางจัดลำดับ (Matrix Ranking) หรือการให้คะแนน (Scoring)

1.5 การเดินสำรวจชุมชน (Transect Walks)

2. จุดเด่น

2.1 เกษตรกรได้ทำการศึกษาชุมชนของตนเอง และสามารถช่วยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

2.2 มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลแนวคิดร่วมกัน และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม

2.3 สร้างบรรยากาศที่ดี ไม่น่าเบื่อ โดยมีสื่อลักษณะต่างๆ ในการดำเนินการร่วมกันได้

2.4 สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกร

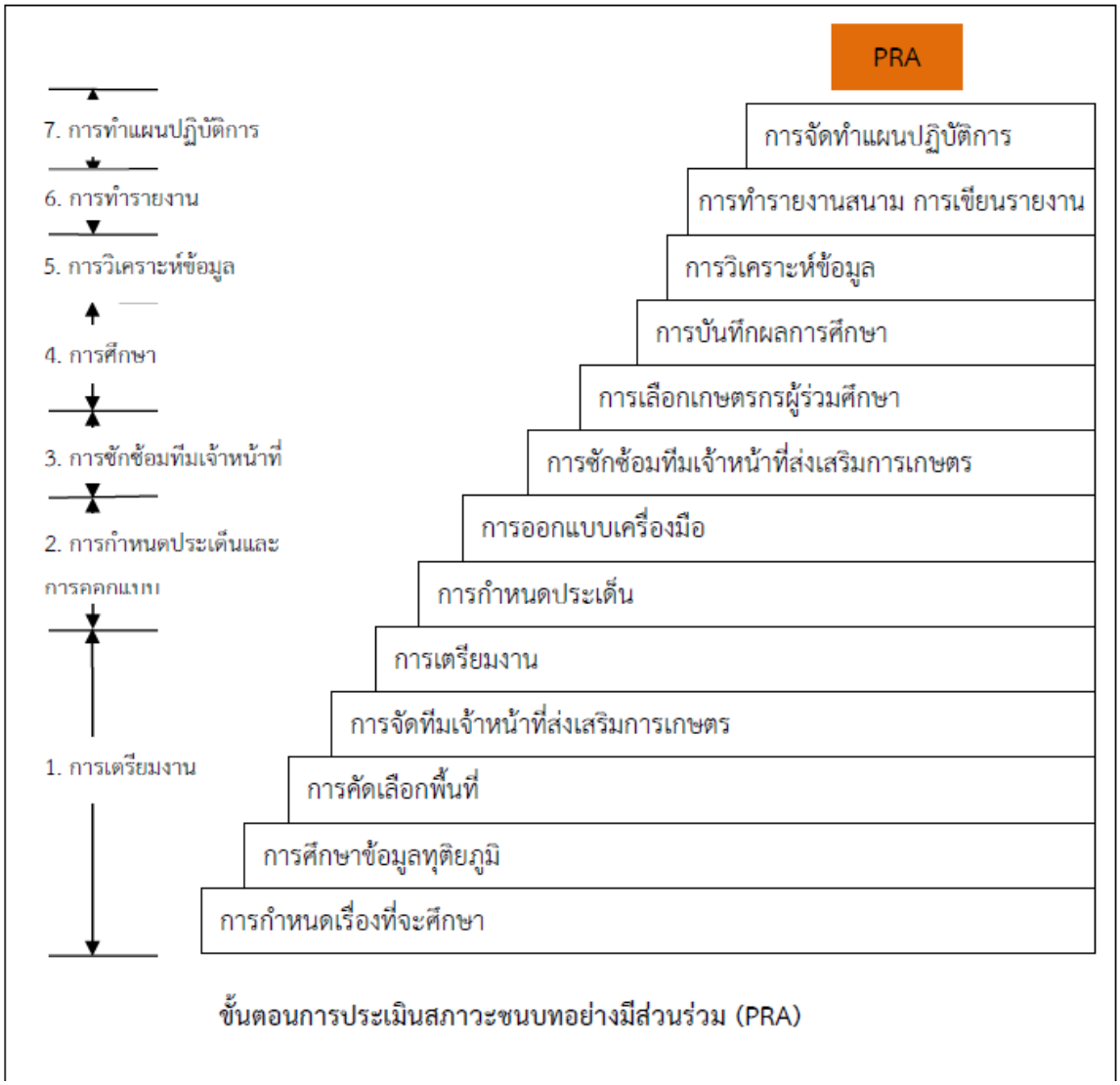
2.5 นำไปสู่การทำแผนพัฒนาการเกษตรได้ทันที เพราะสามารถวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกันได้

2.6 เป็นการเตรียมเกษตรกรเพื่อการทำงานพัฒนาร่วมกันต่อไป

3. ข้อจำกัด

1. นักส่งเสริมการเกษตรต้องมีความสามารถในการเป็นวิทยากรกระบวนการที่ดี เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเป็นผู้ตั้งคำถามที่ดี
2. ต้องมีการจดบันทึกหรือบันทึกข้อมูลที่ได้ตลอดเวลา เพราะวิธีการบางอย่างไม่สามารถนำข้อมูลกลับมาได้
3. ต้องมีการทำงานเป็นทีมและอาศัยการประสานงานที่ดีของทีมงานจึงประสบความสำเร็จได้
4. การดำเนินการต้องทำอย่างต่อเนื่องจนเสร็จสิ้นจึงจะได้ผล

สรุปขั้นตอนการประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (PRA)

ภาพที่ 2.11 สรุปขั้นตอนการประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (PRA)
ที่มา : บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2551

เรื่องที่ 2.11 การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Assessment and Planning : PAP)

การประเมินและวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Assessment and Planning: PAP) ได้พัฒนาและนำมาใช้ในประเทศไทย โดยโครงการการจัดการทรัพยากรการเกษตรที่เกษตรกรเป็นศูนย์กลาง (Farmer – centered Agricultural Resource Management Program: FARM) ซึ่งดำเนินการโดย FAO และ UNDP สรุปเทคนิค PAP มีรายละเอียดดังนี้

1. **แนวคิดของ PAP** เป็นกระบวนการที่มีพื้นฐานจากแนวทางการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น โดยการให้ครัวเรือนเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการตัดสินใจ โดยมีแนวความคิดในการดำเนินการที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ

2. **ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ PAP** ประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นเกษตรกรจำนวน 30-40 ราย โดยคละกันทั้งเพศหญิง ชาย ผู้ใหญ่ และเยาวชน ที่เป็นตัวแทนของชุมชนทุกเพศทุกวัย และทุกฐานะอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อจะได้ข้อมูลที่หลากหลายนำไปสู่ข้อตกลงที่ยอมรับกันได้ทุกฝ่าย คนส่วนใหญ่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการเตรียมการที่ดีเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ที่ดีกว่า และเป็นสิ่งที่ท้าทายของการทำงานพัฒนา

3. **ขั้นตอนและวิธีการทำ PAP** กำหนดไว้ 8 ขั้นตอน ดังนี้

   3.1 การประเมินสภาวะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA)

   3.2 การประเมินสภาพสังคมแบบมีส่วนร่วม (Participatory Social Appraisal : PSA)

   3.3 การประเมินความต้องการแบบมีส่วนร่วม (Participation Needs Assessment: PNA) ด้วยการตั้งคำถาม 3 ข้อ ต่อไปนี้ให้กับกลุ่มเพื่อหาคำตอบที่จะนำไปวิเคราะห์หาความต้องการที่แท้จริง ดังนี้

   3.3.1 ระบุปัญหาและเรียงลำดับปัญหาตามความสำคัญของชุมชน ประมาณ 5 ปัญหา
   3.3.2 ร่วมกันเสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้
   3.3.3 กำหนดว่าทำอย่างไร กลุ่มจะแก้ปัญหานั้นได้

   3.4 สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของชุมชน (Community Envisioning Exercise : CEE)

   3.5 การวางแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Community Planning : PCP)

   3.5.1 เป็นแผนที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อน โดยกำหนดหัวข้อสำคัญของแผนไว้คือ
      1) การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น
      2) การพัฒนาการผลิตทางด้านการเกษตรในชุมชน
      3) การพัฒนาสังคมในชุมชน
      4) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น

   3.5.2 ต้องอยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองเป็นอันดับแรก โดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกษตรกร บุคลากรในพื้นที่ และเพื่อให้เกิดประโยชน์กับคนส่วนใหญ่ของชุมชนเอง

   3.5.3 แนวทางการทำแผน ประกอบด้วย
      1) การวิเคราะห์สถานการณ์
      2) การวิเคราะห์ปัญหา และความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหา
      3) การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา
      4) การวิเคราะห์ศักยภาพในอนาคต เมื่อมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปหรือมีความผิดปกติเกิดขึ้น

   3.5.4 เป็นแผนที่ชัดเจนว่าใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร ทำแล้วจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

3.6 การให้คำปรึกษา และการอนุมัติโดยชุมชน

3.7 ปรับแผนและกำหนดตัวชี้วัดในการติดตามประเมินผล

3.8 การรับรองแผนโดยชุมชน

4. จุดเด่น

4.1 เป็นการศึกษาชุมชนที่ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ

4.2 มีการผสมผสานเทคนิคต่างๆ หลากหลายมาใช้ในกระบวนการ

4.3 เน้นการมีส่วนร่วมและความเท่าเทียมกันของคนทุกกลุ่มในชุมชน

4.4 มีการจัดทีมคณะทำงานในพื้นที่มาจากหลายหน่วยงาน

4.5 เป็นวิธีการที่เน้นทั้งเชิงรับ คือการแก้ปัญหา และเชิงรุก คือการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน

4.6 เป็นวิธีการที่ดำเนินการทั้งกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่การวางแผน จนถึงการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

5. ข้อจำกัด

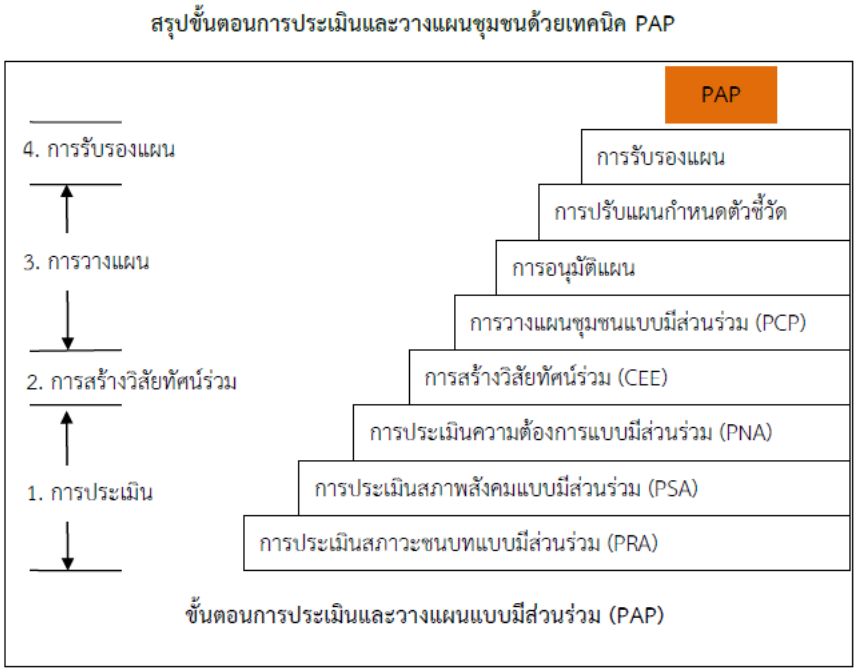
5.1 เป็นกระบวนการที่ใช้เวลาค่อนข้างมาก

5.2 ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายหน่วยงาน จึงจะประสบความสำเร็จ

5.3 ผู้ดำเนินการต้องมีทักษะในการดำเนินการประชุม เพราะมีการผสมผสานหลายเทคนิค และใช้เครื่องมือหลากหลาย

5.4 ต้องมีการซักซ้อมดำเนินการร่วมกันในทีมก่อนจึงจะดำเนินการในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

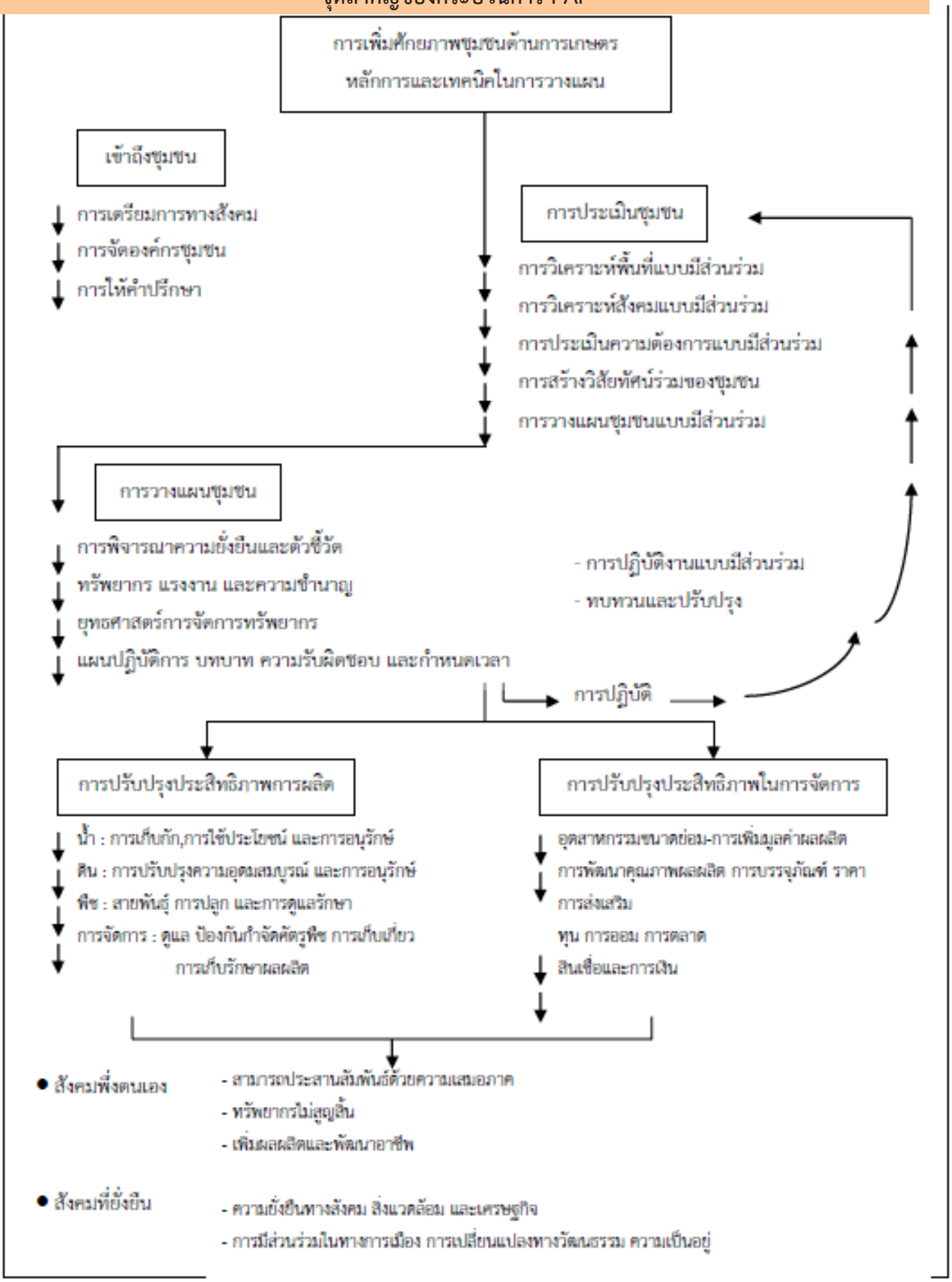
สรุปขั้นตอนการประเมินและวางแผนชุมชนด้วยเทคนิค PAP

ภาพที่ 2.12 สรุปขั้นตอนการประเมินและวางแผนชุมชนด้วยเทคนิค PAP

ที่มา : บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2551

จุดสำคัญของกระบวนการ PAP

ภาพที่ 2.13 จุดสำคัญของกระบวนการ PAP

ที่มา : บำเพ็ญ เขียวหวาน, 2551

เรื่องที่ 2.12 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

1. ความหมายและแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการผสมผสานระหว่างการมีส่วนร่วม การปฏิบัติการและการแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมกันรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปบทเรียน เพื่อหาทางพัฒนา ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือเป็นกระบวนการทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกชน เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัย ร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเองทุกขั้นตอน เน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม องค์กรศึกษาวิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น รวมทั้งเป็นกระบวนการสร้างอิสรภาพ ปลุกจิตสำนึกให้คนคลี่คลายเอาชนะปัญหา เน้นการวิพากย์สะท้อนตนเอง เป็นวงจรการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ไม่มีกรอบเจาะจงเรื่องวิธีการ ใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างทีมวิจัยตลอดเวลา และทบทวนวัตถุประสงค์ในทีมวิจัยเป็นระยะเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การ มีส่วนร่วมตรงกับความต้องการของทุกฝ่าย

การวิจัยจึงเป็นเส้นทางของการเปิดความรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลง ในหลาย ๆ ประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้ามาก่อน จึงได้ทุ่มทุนกับการสร้างนักวิจัยเพื่อนำมาซึ่งการสร้างความรู้จากการค้นหาความจริงที่คลุมเครือให้เป็นความจริงที่ชัดเจน และสร้างการตัดสินใจที่ดีกว่า รวมทั้งการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ ที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เร็วขึ้นกว่าปกติ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงมีนัยอยู่ 3 ประการคือ 1) การวิจัย เพื่อให้ได้ความรู้ 2) การปฏิบัติการ เพื่อใช้ความรู้และสะท้อนผลการปฏิบัติที่มีที่มาจากการใช้ความรู้ และ 3) การมีส่วนร่วม ที่มีความหมายของการเป็นเจ้าของการเปลี่ยนแปลง การสร้างความรัก ความผูกพัน และความหวังในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.1 เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเข้ามาร่วมศึกษาค้นคว้า หาข้อมูล รวมทั้งการหาประเด็นปัญหาเชิงพัฒนา และวรรณกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตน มิใช่รอคอยแต่นักวิจัยและนักพัฒนามาดำเนินการให้

2.2 เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม หรือมีความพอดีกับบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น

2.3 เพื่อให้มีการขับเคลื่อนมวลสาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ด้วยกันและแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

3. แนวทางการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีแนวทางในการดำเนินการซึ่งประกอบด้วยกลวิธีต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ใช้กระบวนการแก้ปัญหา (Problem Solving) ซึ่งจะเริ่มจากการมองเห็นปัญหาด้วยการระดมสมองของชาวบ้านให้แยะแยะสถานการณ์ ปัญหาของตนเอง กำหนดและเลือกประเด็นที่จะศึกษาตามลำดับความสำคัญ เลือกวิธีการที่จะแก้ปัญหาด้วยกระบวนการแก้ปัญหา (Problem Solving Process) ตามวิธีที่ชาวบ้านคิดเองผสมกับข้อมูลและหลักการที่นักวิจัยภายนอกเสนอแนะ

3.2 เน้นการลงมือปฏิบัติ (Action Oriented) ชาวบ้านจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้กระทำการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เพื่อให้รู้ว่าในการลงมือปฏิบัตินั้น ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของการเก็บข้อมูลเพื่อประมวลปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา หรือในการแก้ไข ผู้ปฏิบัติจะต้องเผชิญกับอุปสรรคข้อขัดข้องหรือต้องหาทางหนีทีไล่ ต้องเปลี่ยนแปลงและดำเนินการตามปัญหาเฉพาะหน้าอย่างไรบ้าง

3.3 มุ่งเป้าหมายที่ชุมชน (Community Oriented) การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมมีจุดเน้นที่การพัฒนาชุมชน มุ่งให้ชุมชนมีศักยภาพ มีอำนาจต่อรองสามารถช่วยตนเองได้และพึ่งตนเองได้อย่างถาวร (Sustainable Self-reliance)

3.4 ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People Centered) โดยถือว่าการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนี้เป็นกระบวนการที่ประชาชนเป็นเจ้าของหรือเป็นแกนหลักที่จะตัดสินใจเลือกกระทำและได้รับผลประโยชน์เพื่อประชาชนเอง โดยเฉพาะประชาชนกลุ่มที่ถูกกดขี่ ผู้ด้อยโอกาส และผู้ที่ยากไร้อยู่ห่างไกล

4. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือวิธีการหาความรู้จากการปฏิบัติการ ประกอบด้วยวิธีการที่หลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละขั้นตอน แต่โดยภาพรวมประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนก่อนเริ่มโครงการ ขั้นตอนการดำเนินโครงการ และขั้นตอนสิ้นสุดโครงการ ดังนี้

4.1 ขั้นตอนก่อนเริ่มโครงการ แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอนย่อย โดยมีวิธีการในแต่ละขั้นตอน ดังนี้

4.1.1 พูดคุยหารือในกลุ่มแกนนำ เป็นการรวมกลุ่มแกนนำ และผู้ที่สนใจในสถานการณ์ของชุมชนร่วมพูดคุยสร้างความเข้าใจร่วมและจุดประกายความสนใจ ความตื่นตัวที่จะร่วมกันแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน

4.1.2 ศึกษาสถานการณ์ชุมชน เป็นการร่วมศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่มีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ทำให้แกนนำมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนของตนเองมากขึ้นและสามารถนำความรู้จากข้อมูลของชุมชนมาประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสม ตรงตามความต้องการ และนำไปใช้ในการทำงานร่วมกัน

4.1.3 วิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้แกนนำมีความคิด ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือองค์กร จะมีกระบวนการพูดคุยระหว่างแกนนำ รวมทั้งชาวบ้านหรือสมาชิกชุมชนกลุ่มที่มีปัญหาร่วมกันและเจ้าหน้าที่สนับสนุน การพูดคุยจะใช้วิธีการซักถามด้วยกระบวนการซักถามที่ลงลึกไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาให้ชัดขึ้นตามลำดับ แกนนำจะเกิดความรู้เกี่ยวกับปัญหาของชุมชนที่ชัดเจนขึ้น พร้อมทั้งร่วมกันพิจารณาว่ามีปัญหาใดที่สำคัญและยังไม่ทราบว่าจะทำการแก้ปัญหาอย่างไรและเป็นประเด็นที่น่าจะหาคำตอบหรือวิจัยร่วมกันต่อไป

4.1.4 เผยแพร่แนวคิดการวิจัยแก่ชุมชน การให้หลักการและชี้แจงว่ากระบวนการวิจัย PAR จะเกิดประโยชน์อย่างไรแก่ชุมชน รวมถึงการทำความใจในแนวความคิดของการวิจัยในลักษณะ ที่เป็นภาพรวมแก่ชุมชนก่อนที่จะเริ่มการวิจัย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะเมื่อชุมชนรับรู้ภาพรวมของกระบวนการวิจัยแล้ว จะช่วยให้สามารถเข้าใจขั้นตอนและสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ ได้อย่าง มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4.1.5 พัฒนาทีมนักวิจัยชาวบ้านและวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในการทำวิจัย การวิจัยคือการแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการทำวิจัยด้วยชาวบ้านเอง ดังนั้นสิ่งจำเป็นที่ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้เป็นอันดับแรกก็คือ การเรียนรู้ทักษะในการวิจัย อาจมีการอบรมให้ชาวบ้าน ฝึกทดลองทำวิจัยแบบง่าย ๆ ฝึกทักษะการเขียนรายงานสั้น ๆ และการนำเสนอข้อมูลแก่ชุมชน รวมถึงการวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในการทำวิจัย

4.1.6 ยกร่างโครงการและกำหนดกิจกรรม นักวิจัยชาวบ้านจะร่วมกันคิดหาวิธีการแก้ปัญหา โดยใช้วิธีการพูดคุย ซักถาม โดยผู้นำกระบวนการอาจเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาเพิ่มเติมเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ ๆ เมื่อมีการยกร่างกิจกรรมแล้วก็จะมีการทบทวนว่าจะตอบปัญหาของชุมชนได้หรือไม่ จนกระทั่งได้แนวทางที่มั่นใจว่าจะสามารถแก้ปัญหาได้

4.1.7 เวทีการนำเสนอโครงการ เป็นเวทีการประชุมเพื่อให้นักวิจัยได้นำเสนอโครงการ วิจัยแก่ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้ข้อเสนอแนะแก่นักวิจัย ทำให้นักวิจัยชาวบ้านได้ทบทวนแผนการวิจัยที่ยกร่างมาอีกครั้งหนึ่ง มีมุมมองที่กว้างและลึกขึ้น

4.2 ขั้นตอนการดำเนินโครงการ แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอนย่อยโดยมีวิธีการ ดังนี้

4.2.1 ชี้แจงโครงการแก่ชาวบ้าน เป็นขั้นตอนแรกก่อนเริ่มดำเนินการวิจัย การที่ต้องชี้แจงแก่ชาวบ้านเนื่องจากการวิจัยจะมีกิจกรรมที่กระทบต่อชาวบ้านส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงต้องการความร่วมมือจากชาวบ้านซึ่งจะต้องให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นด้วยเสียก่อน ในการชี้แจงนอกจากเวทีการประชุมที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการแล้ว การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการก็มีความจำเป็นอย่างยิ่ง

4.2.2 ประสานงบประมาณและหน่วยงานสนับสนุน ก่อนที่จะดำเนินการในโครงการหรือกิจกรรมที่ระบุไว้ในแผนการวิจัย นอกจากการให้ชาวบ้านได้มีส่วนในการระดมทรัพยากรเพื่อช่วยเหลือตนเองแล้ว นักวิจัยต้องรู้จักช่วงทางแสวงหางบประมาณ บุคลากรและหน่วยงานที่มาสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ เพราะบางปัญหายังคงต้องขอความช่วยเหลือจากทางราชการหรือองค์กรพัฒนาเอกชน

4.2.3 นำแผนไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา

1) การกำหนดทีมปฏิบัติงานอาสาสมัครและพัฒนาทีมอาสาสมัคร จำเป็นที่จะต้องมอบหมายให้ทีมงานหมู่บ้านเข้ามาร่วมรับผิดชอบดำเนินการ โดยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมจะต้องกระจายไปยังสมาชิกทุกคน เพราะฉะนั้นทีมปฏิบัติงานจะต้องมีความเสียสละและมีความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

2) ระยะปฏิบัติตามแผน เป็นระยะที่ทีมวิจัยและชุมชนร่วมกันดำเนินการปฏิบัติการตามโครงการที่ได้กำหนดร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ได้กำหนดไว้ทดสอบ ทดลองและเรียนรู้ว่าการแก้ไขปัญหานั้นจะได้ผลหรือไม่อย่างไร ทีมวิจัยอาจจะร่วมกับชุมชนปรับแผน ปรับโครงการกิจกรรมให้เหมาะสมได้ หากพิจารณาร่วมกันว่าควรจะมีการปรับปรุงอะไรเพิ่มเติมเพื่อให้การปฏิบัติงานแก้ปัญหาได้ผล

4.2.4 ติดตาม ประเมินผลและวิเคราะห์องค์ความรู้ระหว่างทาง นับเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและจะขาดไม่ได้ในกระบวนการวิจัย ชาวบ้านควรจัดทีมงานติดตามและประเมินผลการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการทุกระยะว่าเป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง ที่จะต้องแก้ไข สุดท้ายจะต้องประเมินว่าโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการไปบรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด โดยรวบรวมข้อมูลจากเวทีชุมชน แบบบันทึก และรายงานความก้าวหน้าของโครงการ

4.2.5 รายงานความก้าวหน้า เป็นการรายงานผลการดำเนินงานและความก้าวหน้าแก่ชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยเชิญกลุ่มที่หลากหลายในชุมชนเข้าร่วมเวทีเพื่อรับทราบ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสนอแนะเพิ่มเติม การประชุมประจำเดือนเป็นเวทีเพื่อผู้เกี่ยวข้องได้รับทราบความคืบหน้าของการวิจัยว่ามีความคืบหน้าไปอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง นอกจากนี้การประชุมประจำเดือนยังเป็นเหมือนการวิเคราะห์ข้อมูลของทีมนักวิจัยเพราะจะนำปัญหาต่าง ๆ มาร่วมกันวิเคราะห์ ทำให้ทีมนักวิจัยได้เกิดความรู้ขึ้นอีกมากมาย

4.2.6 สำรวจการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและถอดบทเรียนองค์ความรู้จากการปฏิบัติงานวิจัย หลังจากทำกิจกรรมแล้วคณะวิจัยจะทำการสำรวจการเปลี่ยนแปลง เพื่อประเมินผลที่เกิดขึ้นซึ่งจะเก็บข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ร่วมโครงการวิจัย ในส่วนของการถอดบทเรียนนั้นเพื่อเป็นการค้นหาบทเรียน องค์ความรู้จากการทำงานที่ผ่านมาทั้งหมด และมีการบันทึกเป็นเอกสารหรือรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ทำให้เกิดความรู้ที่มีการรวบรวมไว้ สามารถเป็นความรู้ที่เป็นตัวอย่างให้แก่บุคคลอื่นและพื้นที่อื่น ๆ ได้ต่อไป

4.2.7 การจัดตั้งกองทุน ในบางกรณีคณะนักวิจัยชาวบ้านอาจจะมีการตั้งกองทุนหรือระดมทุนเพื่อใช้ในการดำเนินการพัฒนาที่ต่อเนื่องหลังจากที่โครงการวิจัยจบลงแล้ว

4.3 ขั้นตอนสิ้นสุดโครงการ

4.3.1 การจัดทำรายงานและนำเสนอผลการวิจัยสู่ชุมชน เพื่อเป็นการเผยแพร่นำเสนอผลการวิจัยสู่ชุมชน วิธีการในการนำเสนอรายงานวิจัยต่อชุมชนอาจมีในหลายลักษณะทั้งที่เป็นเอกสาร การเล่าเรื่อง การจัดเวทีชุมชน การพูดคุย การจัดสาธิต การใช้วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

4.3.2 การนำเสนอผลต่อผู้เกี่ยวข้องโดยช่องทางต่าง ๆ เพื่อเป็นการขยายผลงานวิจัยและเพื่อเป็นการสื่อสารแก่สมาชิกนอกชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการขยายผลการวิจัยต่อไป

5. จุดเด่น

5.1 เป็นวิธีการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่ประสบกับปัญหาต่าง ๆ รวมถึงระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ

5.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการกำหนดประเด็นการพัฒนาและข้อสงสัย เพื่อหาคำตอบร่วมกันอย่างชัดเจน รวมถึงการดำเนินงานเป็นไปอย่างเป็นระบบ และใช้ระเบียบ วิธี กระบวนการวิจัยในการดำเนินงาน

5.3 มีการศึกษา วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ การกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ อย่างจริงจัง

5.4 ได้องค์ความรู้ที่ชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับปัญหา ได้สร้างความรู้จากการปฏิบัติงานร่วมกัน ซึ่งเป็นการตอบคำถามที่ได้ร่วมกันกำหนด

5.5 เป็นกระบนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ พฤติกรรม ของผู้ที่เกี่ยวข้องได้

5.6 กระบวนการ PAR ทำให้เกิดการบูรณาการระหว่าง กระบวนการแก้ไขปัญหากระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการวิจัยในระหว่างการปฏิบัติการวิจัย

6. ข้อจำกัด

6.1 เนื่องจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องมีการออกแบบกระบวนการที่ชัดเจน ตั้งแต่การกำหนดโจทย์ หรือประเด็นที่ต้องการหาคำตอบ ผู้ร่วมกระบวนการจึงต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจ และออกแบบกระบวนการในลักษณะงานวิจัยที่ชัดเจน

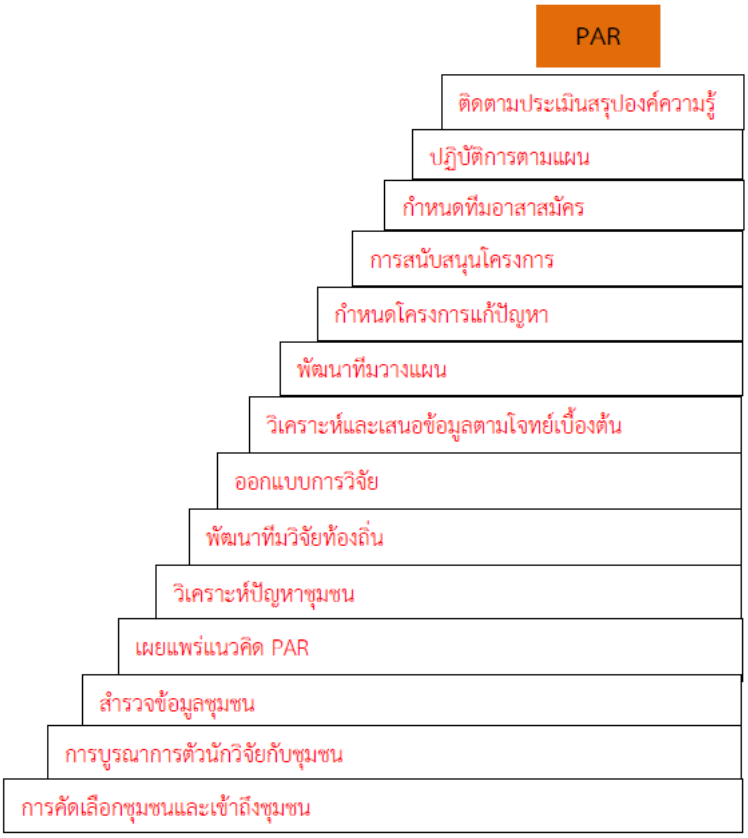
6.2 การดำเนินการต้องใช้เวลา เพราะต้องดำเนินการทั้งลักษณะการวิจัยและพัฒนาไป พร้อม ๆ กัน เพราะคำตอบหรือความรู้ที่ได้จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติการ

6.3 ต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจ ของทุกฝ่าย ทั้งในชุมชนและภายนอก ในการเสริมหนุนกระบวนการของชุมชน จึงจะทำให้งานสำเร็จ โดยชุมชนต้องมีความสนใจที่จะดำเนินการร่วมกันอย่างแท้จริง

6.4 ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้จักการบูรณาการงานวิจัยกับงานปกติของตน ทั้งในส่วนของชุมชน และเจ้าหน้าที่นักพัฒนา โดยต้องทำความเข้าใจ และไม่รู้สึกว่าเป็นภาระงานที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นจากงานวิจัย และควรมีทัศนคติที่ดีต่องานวิจัย

6.5 ผู้วิจัยต้องรู้จักการวิเคราะห์ และสกัดความรู้จากการปฏิบัติให้ได้ เพื่อตอบคำถามหรือตอบโจทย์ในการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม

สรุปขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ภาพที่ ๒.๑๔ ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ภาพที่ 2.14 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เรื่องที่ 2.13 การระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control : AIC)

AIC คือเครื่องมือเพื่อใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม กระบวนการ AIC เป็นกระบวนการบริหารซึ่งยึดถือการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยการประยุกต์ใช้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพลังทางสังคมมาเป็นปัจจัยองค์ประกอบเพื่อสร้างสรรค์และเพิ่มพูนประสิทธิภาพการทำงานร่วมกันในการสร้างนโยบาย แผนกลวิธี และแผนปฏิบัติงาน พลังสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในบุคคล กลุ่มคน องค์กรชุมชน และสังคม ที่สำคัญ คือ

1. พลังความรักและความซาบซึ้งเข้าใจ (Appreciation) คือ การมีความรัก ความเมตตา ปรารถนาดี เป็นมิตร ซาบซึ้งคุณค่า รับรู้ เข้าใจ ใส่ใจ ต่อสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเราไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มคน องค์กร ชุมชน สังคม ธรรมชาติ ทรัพยากร วัตถุ สิ่งของ ผลิตภัณฑ์ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ สถานการณ์ และอื่น ๆ
2. พลังความคิดและการมีปฏิสัมพันธ์ผสมผสาน (Influence) คือ การใช้ความคิดริเริ่ม ความคิดสร้างสรรค์ การวิเคราะห์ (แยกแยะ) การสังเคราะห์ (รวบรวม) การใช้ปัญญา การใช้ปรีชาญาณ ทั้งนี้โดยเน้นการคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์กัน ผสมผสานกัน ด้วยความเป็นมิตร ความปรารถนาดี พร้อมทั้งให้เกียรติและให้ความเคารพซึ่งกันและกัน
3. พลังความพยายามและการควบคุมจัดการ (Control) คือ การมีความมุ่งมั่นผูกพันและรับผิดชอบ ที่จะปฏิบัติภารกิจซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของตน ให้ดำเนินไปด้วยดีจนประสบความสำเร็จ รวมถึงการรู้จักวางแผน จัดระบบ จัดคน จัดทรัพยากร สร้างความเข้าใจ สร้างกำลังใจ สร้างความร่วมมือประสานงาน ควบคุมการปฏิบัติงาน ติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน และปรับปรุงพัฒนางาน หรือภารกิจอย่างต่อเนื่อง

1. ขั้นตอนและวิธีการระดมพลังสร้างสรรค์

1.1 ระยะดำเนินการ AIC

การใช้กระบวนการ AIC มาจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน หรือแผนพัฒนาองค์กรเกษตรกรนั้น โดยหลักทั่วไปจะกำหนดระยะงานไว้ 3 ระยะ คือ ก่อนการประชุมในหมู่บ้านหรือในองค์กร ระหว่างการประชุม และหลังการประชุมแล้ว โดยมีการดำเนินการในแต่ละระยะดังนี้

1.1.1 ก่อนการประชุมในหมู่บ้าน ดังนี้

1) เตรียมคณะทีมงาน เพื่อทำความเข้าใจเรื่องราวทั้งหมดร่วมกัน โดยเฉพาะสถานการณ์ของชุมชนและเป้าหมายของงาน มีการนำข้อมูลชุมชนมาเรียนรู้ร่วมกัน แล้วทีมฝึกอบรมจึงยกร่างกำหนดการและแผนงานฝึกอบรมขึ้นมา
2) เตรียมชุมชน ทีมงานต้องออกไปทำความเข้าใจกับชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา รวมถึงกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มเยาวชน คนหนุ่มสาวได้คัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมด้วย เพื่อให้เขาได้มีประสบการณ์ในการคิดอ่านพัฒนากิจกรรมต่างๆ ขึ้น อันเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างขวางออกไป และกลุ่มหนุ่มสาวยังเป็นกำลังสำคัญที่จะสืบสานงานต่อจาก พ่อ แม่ ญาติ พี่ น้อง ของเขาอีกด้วย ส่วนกลุ่มเป้าหมายสุดท้าย คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้ปกครองหมู่บ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานนี้ด้วย เพื่อร่วมผลักดันให้ชุมชนและกลุ่มได้เจริญเติบโตต่อไปภายหน้า หากเป็นการพัฒนาองค์กรบุคคลเป้าหมายก็คือ สมาชิกในองค์กร

3) เตรียมผู้รับผิดชอบ แล้วกำหนดไว้ในแผนงาน ในกรณีนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ภารกิจด้านสนับสนุนให้เกิดมีการประชุมเชิงปฏิบัติการ เช่น การเดินทาง ยานพาหนะ ที่พัก อาหาร สถานที่ประชุมอุปกรณ์เครื่องมือบางอย่าง และภารกิจในแผนงานประชุม หรือที่เรียกว่า Session Design ส่วนนี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญของการจัดประชุมเพราะจะกำหนดหัวข้อหลักที่จะประชุม กำหนดวัตถุประสงค์ของหัวข้อนั้น ๆ กำหนดขอบเขตเนื้อหา ระบุวิธีการ และวัสดุอุปกรณ์ที่จะต้องใช้ กำหนดผู้รับผิดชอบแต่ละหัวข้อ และเวลาที่ใช้

1.1.2 ระหว่างการประชุมในหมู่บ้าน ภารกิจที่สำคัญยิ่งก็คือ ช่วงการดำเนินการประชุมนี้เองเมื่อมีความพร้อมทุกด้าน ทั้งการเตรียมงาน และผู้เข้าร่วมการประชุมและทีมดำเนินงาน การดำเนินการก็จะปฏิบัติไปตามแผนงานที่กำหนดไว้แล้ว ซึ่งสรุปเป็นกิจกรรมหลัก ๆ ได้ 3 กิจกรรม คือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลหมู่บ้าน 2) การวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน และ 3) การวางแนวทางปฏิบัติ

1.1.3 หลังการประชุมในหมู่บ้าน การต่อเนื่องของกิจกรรมนี้ ภารกิจจะไม่สิ้นสุด เมื่อการประชุมเชิงปฏิบัติการเสร็จสิ้นหรือเมื่อที่ประชุมได้แผนงานออกมาแล้วเท่านั้น ตรงข้ามเพียงแต่เป็นการเริ่มต้น เพราะการพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนากลุ่มยังไม่ได้เริ่มปฏิบัติตามแผนงานนั้น ๆ โดยหลักการแล้วเมื่อจัดทำแผนได้แล้วจะต้องนำแผนงานนี้เสนอให้ที่ประชุมหมู่บ้านรับทราบ เข้าที่ประชุมองค์การบริหารส่วนตำบล หรือองค์กรชุมชน แล้วเสนอให้กับทางราชการดำเนินการต่อไป หรือแจ้งให้ทราบในกรณีที่ไม่ได้ของบประมาณจากทางราชการ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ เช่น พัฒนากร นักพัฒนา เกษตรตำบล ฯลฯ จะต้องกระตุ้นให้ปฏิบัติตามแผนงานนั้น ๆ ซึ่งกลุ่มอาชีพ หรือเกษตรกรผู้รับผิดชอบจะต้องประชุม เพื่อปรึกษาหารือในการทำงานนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

2. ขั้นตอนการจัดระดมพลังสร้างสรรค์ (AIC) จำแนกได้ 7 ขั้นตอนดังนี้

2.1 ประชุมปฏิบัติการ 1 (A-1): “สำรวจสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน” (The Reality) มีวิธีการดังนี้

2.1.1 แต่ละคนวาดภาพสะท้อนความเป็นจริงตามความคิดของตนเอง มาก-น้อยตามความต้องการ (ในกระดาษแผ่นเล็ก)

2.1.2 แบ่งกลุ่มย่อย (กลุ่ม ๆ ละประมาณ 10 คน) แลกเปลี่ยนความเห็น (อธิบายภาพ) ในกลุ่มเล็ก

2.1.3 ให้เกียรติ ความรัก ความเป็นมิตร เห็นคุณค่า (Appreciation)

2.1.4 เข้าใจ เห็นใจ กรุณา

2.1.5 ถามได้ แต่ไม่วิจารณ์

2.1.6 ให้โอกาสทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่ครอบงำ

2.1.7 ในกลุ่มย่อยช่วยกันสรุปหลอมรวมความคิดเห็นของทุกคนในกลุ่มให้เป็นภาพเดียวกัน (ในกระดาษแผ่นใหญ่)

2.1.8 มีประธาน เลขา ผู้นำเสนอตามที่เห็นควร

2.1.9 นำเสนอในกลุ่มใหญ่ (ยังคงถามได้ แต่ไม่วิจารณ์)

2.2 ประชุมปฏิบัติการ 2 (A-2) : “กำหนดสภาพที่มุ่งหวังในอนาคต” (The Ideal/Vision)” มีวิธีการดังนี้

2.2.1 แต่ละคนวาดภาพแสดงความมุ่งหวัง ตามความคิดของตนเอง มาก-น้อย ตามความต้องการในกระดาษแผ่นเล็ก

2.2.2 แบ่งกลุ่มย่อย แลกเปลี่ยนความเห็น อธิบายภาพในกลุ่มเล็ก

1) ยังคงใช้ความรัก ความเป็นมิตร ให้เกียรติ เห็นคุณค่า (Appreciation)

2) ยังคงงดเว้นการวิจารณ์ ให้โอกาส ทุกคนเท่าเทียมกัน ไม่ครอบงำ

2.2.3 ให้สมาชิกในกลุ่มย่อยช่วยกันสรุปหลอมรวมความคิดเห็นของทุกคนในกลุ่มให้เป็นภาพแห่งความมุ่งหวัง ภาพเดียว (ในกระดาษแผ่นใหญ่) นำเสนอในกลุ่มใหญ่

2.2.4 ที่ประชุมกลุ่มใหญ่อาจตั้งคณะทำงานยกร่าง

1) อุดมการณ์/ปณิธาน

2) คำขวัญ/คำประพันธ์

3) สัญลักษณ์/โลโก้

2.3 ประชุมปฏิบัติการ 3 (I-1) : คิดค้นวิธีการสำคัญ (ยุทธศาสตร์) ซึ่งจะทำให้ได้สภาพ ที่มุ่งหวัง มีวิธีการดังนี้

2.3.1 แต่ละคนคิด “ยุทธศาสตร์” (Strategies) ตามลำพัง ให้ได้ประมาณ 1-3 ข้อ

2.3.2 เขียน “ยุทธศาสตร์” ลงบนกระดาษย่อยแผ่นละ 1 ข้อ

2.3.3 อธิบายแลกเปลี่ยนความคิดในกลุ่มเล็ก

2.3.4 คัดเลือก “ยุทธศาสตร์” ที่กลุ่มเห็นว่าดีที่สุด ประมาณ 3-5 ข้อ

2.3.5 แต่ละ “ยุทธศาสตร์” อาจมี “ยุทธศาสตร์ย่อย” (มาตรการ) พ่วงไปด้วยได้ มากกว่า 1 ข้อ

2.3.6 อภิปรายถกแถลงกันได้เพื่อหาข้อยุติที่สมเหตุ สมผล และกลุ่มพอใจมากที่สุด

2.3.8 กลุ่มเล็กนำข้อสรุป (ยุทธศาสตร์ 3-5 ข้อ พร้อมมาตรการพ่วง) เสนอในกลุ่มใหญ่

2.3.9 กลุ่มใหญ่คัดเลือก “ยุทธศาสตร์” ประมาณ 5-7 ข้อ พร้อมมาตรการพ่วง โดยอาจตั้งคณะทำงานยกร่างก่อน

2.3.10 ยังคงอภิปรายถกแถลงกันได้ หรืออาจใช้วิธีอื่นใด เพื่อหาข้อยุติที่สมเหตุสมผลและกลุ่มพอใจมากที่สุด

2.3.11 แต่ไม่ลืมเรื่อง ความรัก ความเป็นมิตร และความคิดเห็นเชิงบวก (Positive Thinking)

2.4 ประชุมปฏิบัติการ 3 (I-2) : “การคิดค้นกุญแจเกื้อหนุนความสำเร็จ (บุคคล/หน่วยงาน/องค์กร)” มีวิธีการดังนี้

2.4.1 ระดมความคิด ในที่ประชุมกลุ่มใหญ่ (หรือในกลุ่มเล็กก็ได้)

2.4.2 พิจารณาว่า ยุทธศาสตร์แต่ละข้อ จะต้องมีกุญแจเกื้อหนุนความสำเร็จจากบุคคล/หน่วยงาน/องค์กรใดบ้าง อย่างไรที่เห็นว่าสำคัญและควรคำนึงถึง รวมทั้งอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นและ วิธีป้องกัน

2.4.3 ถ้าเห็นว่าสมควร ก็นำข้อคิดที่ได้ไปปรับปรุงยุทธศาสตร์และมาตรการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2.5 ประชุมปฏิบัติการ 4 (C-1) : ตอนที่ 1 “จัดกลุ่มทำงานเพื่อวางแผนดำเนินการ” มีวิธีการดังนี้

2.5.1 เขียนชื่อยุทธศาสตร์หรือโครงการบนกระดาษแผ่นเล็ก ข้อละแผ่น ติดข้างฝา หรือ วางบนโต๊ะ

2.5.2 ผู้เข้าประชุมแต่ละคน เลือกว่าจะไป คิดแผนดำเนินการ ของยุทธศาสตร์ข้อใดหรือโครงการใด แล้วลงชื่อของตนใต้ชื่อยุทธศาสตร์ข้อนั้นหรือโครงการนั้น

2.5.3 สามารถชักชวนหรือขอร้องกันได้ ให้คนใดคนหนึ่ง เลือก หรือ ไม่เลือก ยุทธศาสตร์ข้อใดข้อหนึ่งหรือโครงการใดโครงการหนึ่ง

2.5.4 เมื่อเลือกกลุ่มทำงานกันเรียบร้อยแล้ว แต่ละกลุ่มก็ไป “ทำงาน” ตามสะดวก

2.6 ประชุมปฏิบัติการ 4 (C-2) : ตอนที่ 2 “จัดทำแผนดำเนินการ” (แผนปฏิบัติการ) มีวิธีการดังนี้

2.6.1 นำ “ยุทธศาสตร์” หรือ “โครงการ” แต่ละข้อพร้อมด้วย “มาตรการพ่วง” มาทำ “แผนดำเนินการ” (Action Plan)

2.6.2 “แผนดำเนินการ” จะระบุว่า

1) ใคร (ผู้รับผิดชอบ)

2) จะทำอย่างไร (กิจกรรม)

3) เมื่อใด (กำหนดเวลา)

4) ให้ได้ผลอย่างไร (เป้าหมาย)

5) มีค่าใช้จ่ายเท่าใด (งบประมาณ)

ฯลฯ

2.6.3 นำเสนอ “แผนดำเนินการ” ในประชุมกลุ่มใหญ่ และอภิปรายให้ได้ข้อยุติ

2.7 ประชุมปฏิบัติการ 5 (C-3) : “สรุปทบทวนและกำหนดกิจกรรมภายหลังการประชุมปฏิบัติการ” (เพื่อความเข้าใจ การเรียนรู้ และการวางแผนต่อเนื่อง) มีวิธีการดังนี้

2.7.1 คิดทบทวนด้วยกัน ในที่ประชุมกลุ่มใหญ่ว่าได้ทำอะไรมาบ้าง ได้ผลอะไรที่สำคัญ

2.7.2 พิจารณาว่า ได้ข้อคิด หรือบทเรียน ที่มีประโยชน์อย่างไรบ้าง

2.7.3 พิจารณาว่าเรื่องที่ควรดำเนินการภายหลังการประชุม มีอะไรบ้าง และใครจะรับผิดชอบไปดำเนินการ รวมทั้ง กำหนดเวลาดำเนินการ (เริ่ม – เสร็จ)

เรื่อง ผู้รับผิดชอบ กำหนดเวลา

1..... ....

2..... ....

3. จุดเด่น

3.1 จำแนกขั้นตอนการทำงานเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยสอดแทรกแนวความคิด อันเป็นหลักการตลอดจนเทคนิคการทำงานร่วมกันในแต่ละขั้นตอนไว้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการประยุกต์ใช้หลักการแนวความคิดดังกล่าวให้บังเกิดประสิทธิผลได้นั้นผู้ปฏิบัติต้องฝึกฝนการใช้เทคนิคต่างๆจนมีทักษะขั้นพื้นฐานและมีความมั่นใจพอสมควร

3.2 เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทในกระบวนการชี้ชัดปัญหา จัดลำดับความสำคัญ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและครบวงจร ทำให้เชื่อมั่นว่าข้อมูลที่ได้รับน่าจะเป็นปัญหาที่แท้จริงของชุมชน มิใช่เป็นปัญหาตามสายตาและมุมมองของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรซึ่งเป็นคนนอกชุมชน ซึ่งเป็นข้อด้อยที่มักจะพบในการใช้วิธีการศึกษาชุมชนวิธีอื่นๆ

3.3 ข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลที่รอบด้าน ครอบคลุมทั้งปัญหาและศักยภาพของชุมชน กระบวนการนี้ทำให้สามารถเข้าใจและรับรู้ความเป็นจริงทั้งสองด้านของชุมชนได้ดีกว่าวิธีอื่น ๆ

3.4 วิธีการนี้ไม่เป็นการเอาเปรียบคนในชุมชน เพราะการนำ AIC ไปใช้ในชุมชนเป็นกระบวนการฝึกหัดให้เกษตรกรระดมพลังความคิดกันเอง เกี่ยวกับสภาพปัญหาและการพัฒนาชุมชนของตนเอง

4. ข้อจำกัด

4.1 การทำกระบวนการ AIC ต้องใช้เวลาทำต่อเนื่อง 2-3 วัน เพื่อให้ครบทุกขั้นตอนในกระบวนการไม่สามารถจะตัดทอนขั้นตอนใดออกไปได้ มิฉะนั้นจะได้ผลไม่เต็มที่

4.2 เนื่องจากการทำ AIC ในหมู่บ้านต้องใช้เวลาหลายวัน จึงควรมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมให้พร้อม เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปโดยราบรื่น และสร้างความประทับใจแก่เกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรม

4.3 ผู้จะดำเนินการ ต้องมีความเข้าใจกระบวนการ AIC อย่างเพียงพอ จึงสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ได้รับข้อมูลที่ต้องการ นอกจากนั้นแล้ว ผู้ดำเนินการต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีทักษะในการทำกิจกรรมกลุ่มและกิจกรรมนันทนาการ

4.4 การใช้วิธี AIC ให้ได้ผลตามความคาดหมายขึ้นอยู่กับเกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรมเป็นสำคัญการกลั่นกรองเลือกพื้นที่ดำเนินงานและเลือกเฟ้นตัวบุคคลที่จะเข้าร่วมกิจกรรมจึงต้องทำโดยรอบคอบ โดยเฉพาะการกำหนดตัวบุคคลที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ควรพยายามให้ได้ตัวแทนกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในชุมชนมาร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง เพื่อให้มีความหลากหลาย สมดุล และสามารถเป็นตัวแทนของชุมชนได้อย่างแท้จริง

เรื่องที่ 2.14 เกมและกิจกรรมต่างๆ

การจัดเกมและกิจกรรมในเวทีส่งเสริมการเกษตรนี้ เกิดขึ้นมาจากแนวคิดที่ว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมล้วนจัดได้ว่าเป็นผู้ใหญ่ทั้งสิ้น ผู้ใหญ่นั้นต่างจากเด็กตรงที่ผู้ใหญ่มีประสบการณ์ในชีวิตการทำงานมาก่อน มีความคิด มีค่านิยม มีความเชื่อค่อนข้างจะแน่วแน่และเปลี่ยนแปลงได้ยาก แต่ละคนล้วนมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกัน บางคนมองโลกในแง่ดี บางคนมองโลกในแง่ลบขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่สะสมมา เมื่อมาอยู่ในสถานการณ์ที่จัดขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงออกในช่วงแรกของการจัดเวที จึงมักจะแสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- สงวนท่าที เพื่อเป็นการป้องกันตนเอง
- ไม่ค่อยพูด ไม่ค่อยแสดงออกในการโต้ตอบ
- ประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ รอบตัว
- พบเห็นสิ่งใดที่ไม่ตรงกับความคิด หรือความเชื่อเดิม ๆ ของตนเอง จะเกิดความรู้สึกที่อึดอัดคับข้องใจ ไม่พอใจ ซึ่งอาจจะแสดงออกได้ใน 2 ลักษณะคือ เก็บเงียบไว้ หรืออาจจะแสดงออกมาในท่าทีที่ต่อต้านต่อการจัดเวทีในแต่ละครั้ง
- สนใจเฉพาะสิ่งที่แปลกใหม่ และตรงกับความต้องการ ความสนใจของตนเองเท่านั้น ฯลฯ

ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่วิทยากรกระบวนการและผู้ดำเนินการในการจัดเวทีแต่ครั้ง ต้องตระหนักดีว่าเราจะต้องเจอกับบุคคลในหลาย ๆ ลักษณะดังกล่าว จะต้องคิดหาวิธีการที่จะลดสภาวการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา และคอยกระตุ้นเสริมสร้างให้มีบรรยากาศในการเรียนรู้ ต้องมีข้อมูลภูมิหลัง รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับบุคคลเป้าหมายที่จะเข้าร่วมเวทีในแต่ละครั้ง และความคาดหวังที่มีต่อการจัดเวทีโดยให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้เปิดเผยตนเองได้มีความรู้สึกที่คุ้นเคยและเป็นกันเองให้มากที่สุด ให้มีบรรยากาศสนุกสนานมีความไว้วางใจกัน ไม่ต้องคอยระวังตัว โดยกระตุ้นให้มีอารมณ์อยากร่วมมากที่สุด หากจะพูดง่ายก็คือ การจัดเวทีแต่ละครั้งการนำเข้าสู่บทเรียนต้องกระตุ้นด้วยเกมหรือกิจกรรม ให้ได้งานและบรรยากาศควบคู่ไปด้วยกัน

1. วัตถุประสงค์ของเกมและกิจกรรมนำเข้าสู่บทเรียน

1.1 เพื่อสร้างความรู้จักคุ้นเคยกันเมื่อแรกพบ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความเป็นมิตรต่อกันในกลุ่มที่ไม่มีความคุ้นเคยกันมาก่อน

1.2 เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีได้รู้จักสนิทสนมกันเร็วขึ้นหรือมากขึ้นกว่าที่จะให้ทำความรู้จักกันเอง ซึ่งกรณีผู้เข้าร่วมเวทีมีจำนวนมาก ย่อมขาดโอกาสที่จะพบปะทำความสนิทสนมกันเองได้อย่างทั่วถึง

1.3 เพื่อให้เกิดการตื่นตัวสนุกสนาน คึกคักและสร้างความบันเทิงแก่ผู้เข้าร่วมเวที

1.4 เพื่อส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมเวทีกล้าพูด กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็นในขณะที่ดำเนินการจัดเวที

1.5 เพื่อเตรียมความพร้อมของบุคคลเป้าหมาย ก่อนจะนำเข้าสู่เนื้อหา เป็นการสร้างแรงจูงใจและปรับสภาพแวดล้อมในตัวผู้เข้าร่วมเวทีในแง่ของอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกให้พร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมากยิ่งขึ้น

1.6 เพื่อเปลี่ยนความเชื่อเดิม ๆ และสร้างความเชื่อใหม่ ๆ ให้แก่ผู้เข้าร่วมเวที รวมทั้งเสริมสร้างความริเริ่มสร้างสรรค์

2. คุณลักษณะที่สำคัญของเกมและกิจกรรมในการจัดเวที

2.1 การเล่นเกมและกิจกรรมต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน ชัดเจนว่าต้องการให้ผู้เล่นเกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือเกิดประสบการณ์ในเรื่องใด

2.2 มีกติกาที่แน่ชัด และมีกำหนดระยะเวลาในการเล่นเกมที่แน่นอน

2.3 ต้องมีเกณฑ์ตัดสิน หรือเฉลยคำตอบที่แน่นอน พร้อมทั้งมีการอธิบายเหตุผลประกอบ ให้เป็นที่ยอมรับของการตัดสินในแต่ละเกมด้วย

2.4 เนื่องจากมีกติกาที่แน่นอนแล้ว ยังต้องสามารถระบุได้ว่าบุคคลใด หรือทีมใดเป็นผู้ชนะและเป็นผู้แพ้ พร้อมทั้งมีการอธิบายผลของเกมให้เข้าใจด้วยว่า ผู้ชนะเขาชนะเพราะอะไร ผู้แพ้เขาแพ้เพราะอะไร และนำไปเชื่อมโยงกับเนื้อหาที่เราต้องการให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้

2.5 ในการเล่นเกมหรือกิจกรรม ต้องสามารถลงมือกระทำได้ อาจจะเล่นคนเดียว หรือเล่นเป็นกลุ่มก็ได้ แต่ต้องมีอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ ที่สามารถจับต้องได้

3. ประเภทของเกมหรือกิจกรรมในการจัดเวที

การจัดประเภทของเกมหรือกิจกรรม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ (1) แบบที่ยึดสถานที่ในการจัดเวทีเป็นหลัก ได้แก่ กิจกรรมในสถานที่ที่เป็นห้องเรียน ขนาดของห้อง จำนวนผู้เข้าร่วม และการจัดที่นั่ง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม กิจกรรมนอกสถานที่ ที่เป็นสถานที่มีบริเวณกว้างขวาง การจัดที่นั่งให้เหลือเฉพาะเก้าอี้เป็นวงกลมวงเดียว สามารถประยุกต์ได้ตามความเหมาะสม (2) แบบที่ยึดช่วงเวลาที่ใช้ในการสร้างความคุ้นเคยเป็นหลัก ได้แก่ กิจกรรมที่ใช้ในวันแรกของการจัดพิธีการเปิดฯ และกิจกรรมที่ใช้สอดแทรกหรือคั่นรายการระหว่างดำเนินการ

3.1 ขั้นตอนดำเนินการใช้เกมหรือกิจกรรม

ขั้นที่ 1 วางแผนดำเนินการซึ่งเป็นแผนที่ปฏิบัติได้จริง ควรทำความเข้าใจและทบทวนลำดับขั้นตอนของการลงมือทำกิจกรรมว่าตนเองจะเริ่มอย่างไร จะมีบทบาทอย่างไรบ้าง ประกอบกับการจัดเตรียมอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สถานที่ รวมทั้งผู้ช่วย(หากจำเป็น) รวมทั้งการจัดเตรียมคำถามต่าง ๆ ไว้ให้พร้อม

ขั้นที่ 2 ลงมือทำกิจกรรมโดยขั้นตอนหลัก ๆ จะเริ่มตั้งแต่ การทักทาย การสร้างบรรยากาศก่อนนำเข้าสู่กิจกรรม อธิบายวัตถุประสงค์ของกิจกรรม บอกกติกา เงื่อนไขต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ซักถามหากมีข้อสงสัยและควบคุมดำเนินการให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนด ในแง่ของเวลา กติกา บรรยากาศ การกระตุ้นให้กลุ่มมีส่วนร่วม การสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่ม เพื่อเป็นการประกอบการเย้าแหย่ เพื่อสร้างบรรยากาศ

ขั้นที่ 3 สรุปและประเมินผลระหว่างทำกิจกรรม สิ่งที่ผู้ดำเนินการต้องคำนึงถึงก็คือปฏิกิริยาของผู้เข้าร่วม คือ ดูว่ากิจกรรมนี้เมื่อดำเนินการไปแล้วจะนำไปสู่วัตถุประสงค์หรือไม่ ต้องพยายามเลี่ยงปัญหาหรือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจจะเกิดขึ้นอย่างใจเย็นและละมุนละม่อม เมื่อจบกิจกรรมแล้วควรบันทึกย่อไว้ประกอบการประเมินหรือการปรับกิจกรรมด้วยว่ามีอะไรบ้างที่เบี่ยงเบนไปจากที่คาดว่าจะเกิดเป็นเพราะเหตุใด ถ้ากิจกรรมนั้นไม่รัดกุมจะมีวิธีการปรับกิจกรรมได้อย่างไร

3.2 ข้อควรคำนึงในการพิจารณาก่อนเลือกใช้เกมหรือกิจกรรม

ก่อนเลือกใช้เกมใดก็ตามสิ่งที่ผู้ดำเนินการที่นำกิจกรรมจะต้องนำมาเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาตามลำดับขั้น เพื่อช่วยให้การดำเนินการราบรื่นและบังเกิดผลดีตามต้องการ คือ

3.2.1 ระดับความสัมพันธภาพของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่เคยรู้จักหรือคุ้นเคยกันมาก่อน และผู้ที่รู้จักกันมาบ้างแล้วแต่ไม่ลึกซึ้ง และผู้ที่รู้จักกันอย่างสนิทสนม อาจจะเคยทำงานติดต่อกันเป็นประจำ

3.2.2 วัตถุประสงค์ของเกมหรือกิจกรรม ต้องคำนึงว่าจัดเพื่ออะไร ต้องการบรรลุวัตถุประสงค์ข้อใด มิใช่จัดเพื่อสนุกสนานเฮฮาแต่เพียงอย่างเดียว

3.2.3 ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับผู้เข้าร่วม ได้แก่ จำนวนผู้เข้าร่วมแต่ละครั้ง เพศ วัย พื้นฐานความรู้และประสบการณ์

3.2.4 เวลา ผู้ดำเนินการควรเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับเวลา หรือหากจำเป็นต้องมีกิจกรรมต่อเนื่องควรบริหารเวลาให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2.5 สถานที่ ควรมีขนาดพื้นที่กว้างพอที่จะจัดกิจกรรมได้สะดวก โต๊ะ เก้าอี้ที่ใช้ควรจะเป็นอุปกรณ์ที่คล่องตัวในการเคลื่อนย้ายไปมา

3.2.6 อุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ผู้ดำเนินการควรเตรียมการให้พร้อม ว่ากิจกรรมที่เลือกต้องใช้อุปกรณ์อะไรบ้าง จำนวนเท่าใด

3.2.7 ผู้ช่วยเหลือ ผู้ดำเนินการควรเตรียมผู้ช่วยเหลือไว้ในกรณี เช่น เมื่อผู้เข้าร่วม มีจำนวนมากและผู้ดำเนินการเองทราบว่าตนไม่ค่อยมีอารมณ์ขันหรือมีประสบการณ์ในการใช้เกมน้อย อาจจะต้องเตรียมผู้ช่วยเหลือช่วยสร้างบรรยากาศ ให้เกิดความครึกครื้นสนุกสนาน

ก. ตัวอย่างเกมที่เล่นในเวทีการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม

ชื่อเกม เกมสร้างบ้าน

วัตถุประสงค์

- เพื่อพัฒนาความร่วมมือและการทำงานเป็นทีม
- เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความเข้าใจกันและกัน
- เพื่อให้รู้หลักและวิธีการทำงานร่วมกัน
- เพื่อวางแผนการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดร่วมกัน

วัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ หลอดกาแฟ 3 ห่อ 3 สี เข็มหมุด บัตรคำ ปากกาเคมี

วิธีการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 1 เกริ่นนำ เพื่อให้กิจกรรมดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง

ขั้นที่ 2 แบ่งกลุ่มผู้แทนชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม คือชาย 1 กลุ่ม หญิง 1 กลุ่ม และผสม 1 กลุ่ม และให้ตั้งชื่อกลุ่ม

ขั้นที่ 3 ให้ทุกกลุ่มสร้างบ้านที่สวยงาม แข็งแรง ใหญ่โต ให้เสร็จภายใน 15 นาที โดยไม่ระบุรูปแบบของบ้านที่สร้าง โดยใช้วัสดุที่จัดเตรียมไว้ให้

ขั้นที่ 4 นำเสนอ เมื่อจบเกม ให้นำบ้านที่สร้างมาวางเรียงกัน ส่งตัวแทนกลุ่มแต่ละกลุ่มขึ้นมาอธิบายโดยทีมงานถามทีละคำถาม

ขั้นที่ 5 ตัดสินผลงาน ทีมงานให้กลุ่มใหญ่ตัดสินใจว่า กลุ่มไหนควรจะได้รับรางวัล

ขั้นที่ 6 ทีมงานจะต้องสรุปวัตถุประสงค์ของการทำกิจกรรม

ตัวอย่างคำถาม

- พอใจในผลงานหรือไม่
- อะไรทำให้พอใจ
- คิดว่ามีอะไรที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ
- ได้เรียนรู้อะไรบ้าง
- งานที่ทำส่วนใหญ่ใครทำ หญิงหรือชาย

ประโยชน์ ผู้แทนชุมชน ได้เรียนรู้ว่าการทำงานจะสำเร็จลงได้ต้องมีการวางแผนร่วมกัน มีการแบ่งงานกันทำ มีการบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

ข้อควรพิจารณา

- ทีมงานควรจุดประเด็นที่ผู้แทนชุมชนเสนอ เพราะว่าคำตอบจะช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมต่อไปและเป็นข้อมูลการวิเคราะห์ในกิจกรรมอื่น ๆ ได้
- ทีมงานต้องสังเกตพฤติกรรมของผู้แทนชุมชนในแต่ละกลุ่ม

ข. ตัวอย่างเกมที่เล่นในเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับชุมชน

ชื่อเกม บอกชิ้นส่วนมอเตอร์ไซด์

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน
- เพื่อชี้ให้เห็นการทำงานเป็นทีม
- เพื่อพัฒนาตนเองให้ทำงานร่วมกับทีมได้

อุปกรณ์ ได้แก่ กระดาษฟาง กระดาษกาวหนังไก่ ปากกาเคมี

วิธีการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 1 เกริ่นนำให้ทุกคนมีส่วนร่วม ในการตอบคำถาม โดยไม่ให้ตอบซ้ำกัน

ขั้นที่ 2 ใช้คำถาม โดยให้ทุกคนบอกชิ้นส่วนมอเตอร์ไซด์ คน 1 ชิ้นส่วน โดยไม่ให้ตอบซ้ำกัน ถามไปจนครบทุกคน

ขั้นที่ 3 ในขณะที่ผู้ดำเนินการใช้คำถาม เมื่อมีผู้ตอบหรือบอกชิ้นส่วนแล้ว จะต้องทำการใช้ปากกาเคมีวาดภาพของรถมอเตอร์ไซด์ (ชิ้นส่วนที่บอก) ไว้ที่กระดาษฟางที่ปิดไว้ข้างฝาผนังหรือกระดานดำ ไปพร้อมกันด้วย

ขั้นที่ 4 ผู้ดำเนินการ สรุปว่ารถมอเตอร์ไซด์คันนี้ หากมีอุปกรณ์ชิ้นส่วนครบ จะวิ่งได้สะดวกรวดเร็ว วิ่งได้ดี ต้องไม่ขาดส่วนประกอบอย่างหนึ่งอย่างใดไป ถ้าขาดส่วนใดไปแล้วจะทำให้รถมอเตอร์ไซด์คันนี้ไม่สมบูรณ์ จะวิ่งไม่สะดวก

ขั้นที่ 5 ผู้ดำเนินการจะต้องสรุปเปรียบเทียบให้ได้ว่า การที่ทุกคนมีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็นเหมือนกับให้บอกชิ้นส่วนของรถมอเตอร์ไซด์ ก็คือ ความคิดของทุก ๆ คนมีความสำคัญเท่ากันหมดทุกความคิด หากได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น งานนั้นก็ย่อมจะสำเร็จสมบูรณ์ได้ในเวลาอันรวดเร็ว

ประโยชน์ เกษตรกรผู้เข้าร่วมกิจกรรมกล้าแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทุกคนมีความสำคัญเหมือนกันหมด การทำงานต้องทำร่วมกันทุกคน งานนั้นจึงจะประสบผลสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์

ข้อควรพิจารณา ผู้ดำเนินการจะต้องมีความเข้าใจตัดสินใจเลือกเกม เกมนี้ใช้ละลายพฤติกรรมและสร้างความคุ้นเคยกัน โดยจะต้องเชื่อมโยงเข้าสู่เนื้อหา (นำเข้าสู่บทเรียน) ให้ได้ ระหว่างทีมวิทยากรและเกษตรกรที่เข้าร่วมในเวทีการเรียนรู้ร่วมกัน

ค. ตัวอย่างเกมที่ใช้เล่นในเวทีการวิเคราะห์ข้อมูล

ชื่อเกม สัตว์เลี้ยงในคอก

วัตถุประสงค์

- เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
- เพื่อฝึกหัดแยกแยะ แยกประเด็น
- เพื่อฝึกรู้จักการเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูล

อุปกรณ์ที่ใช้ –ใช้คำถาม

วิธีการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 1 ผู้นำกิจกรรม ป้อนคำถามให้สมาชิกในกลุ่ม โดยให้ต่างคนต่างคิด หรือร่วมกันคิดวิเคราะห์ก็ได้ โดยถามว่า ในคอกสัตว์มีสัตว์เลี้ยงจำนวนหนึ่ง นอกจากสัตว์ชนิดอื่นสองตัวล้วนเป็นวัว นอกจากสัตว์ชนิดอื่นสองตัวล้วนเป็นม้า นอกจากสัตว์ชนิดอื่นสองตัวล้วนเป็นล่อ ถามว่าในคอกสัตว์ มีสัตว์เลี้ยงทั้งหมด กี่ตัว มีวัว ม้า ล่อ อย่างละกี่ตัว

ขั้นที่ 2 ผู้นำกิจกรรมสรุปตามวัตถุประสงค์ และเฉลยว่าสัตว์เลี้ยงในคอกสัตว์ มีทั้งหมด 3 ตัว คือ มีวัว ม้า และล่อ อย่างละ 1 ตัว

ประโยชน์ ผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมได้เรียนรู้การวิเคราะห์ข้อมูล และสามารถแยกแยะ แยกประเด็น

ข้อควรพิจารณา เกมนี้เหมาะที่จะใช้ในสถานที่ฝึกอบรม ใช้เวลาประมาณ 5-10 นาที

ง. ตัวอย่างเกมที่ใช้เพื่อพัฒนาทัศนคติ ฝึกการสังเกตและสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

ชื่อเกม เกมแย้ลงรู

วัตถุประสงค์

- เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของการออกคำสั่ง
- ฝึกในการเป็นผู้ฟังที่ดี

อุปกรณ์ ได้แก่-เชือกจำนวน 4 เส้นยาวเส้นละ 3 เมตร ตะปูหรือน๊อต ขวดเปล่าเปิดฝาหรือแก้วที่ตะปูหรือน๊อตหย่อนลงไปในปากขวดหรือแก้วได้

วิธีการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 1 ผู้นำเกม หาเชือกจำนวน 4 เส้น ยาวประมาณเส้นละ 3 เมตร
ขั้นที่ 2 นำปลายเชือกทั้ง 4 เส้นผูกติดกับตะปูหรือน๊อตเข้าด้วยกัน
ขั้นที่ 3 หาขวดหรือแก้วที่ตะปูหรือน๊อตสามารถหย่อนลงไปในปากขวดหรือแก้วได้
ขั้นที่ 4 เริ่มเล่น ผู้นำเกมจะหาอาสาสมัครมา 5 คน นำปลายเชือกทั้ง 4 ที่ไม่ได้ผูกติดกับตะปูหรือน๊อตมาผูกติดด้านหลังของแต่ละคน อีก 1 คนที่เหลือเป็นผู้สั่งการ
ขั้นที่ 5 ให้ผู้เล่นทั้ง 4 คน ยืนหันหลังให้กันโดยมีลักษณะเป็นสี่ทิศ โดยมีขวดหรือแก้วอยู่ตรงกลาง
ขั้นที่ 6 ให้ผู้เล่นทั้ง 4 คน เดินหน้าจนกว่าเชือกทั้ง 4 เส้นจะตึง
ขั้นที่ 7 ให้อาสาสมัครที่เหลืออีก 1 คนสั่งคนทั้ง 4 คน โดยจะสั่งอย่างไรก็ได้ที่จะสามารถให้ตะปูหรือน๊อตตกลงตรงปากขวดหรือแก้ว
ขั้นที่ 8 ผู้เล่นทั้ง 4 คนไม่มีโอกาสพูดอะไรทั้งสิ้น ได้แต่ฟังคำสั่งอย่างเดียว
ขั้นที่ 9 ผู้นำเกมควรเปลี่ยนผู้สั่งเป็นคนอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบกัน
ขั้นที่ 10 ผู้นำเกมสรุปให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

จ. ตัวอย่างเกมในการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการ

ชื่อเกม เกมการปรับความคาดหวัง

วัตถุประสงค์

- ปรับความคิดให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน
- ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการดำเนินการในครั้งนี้
- เพื่อต้องการทราบเป้าหมายความต้องการของผู้แทนชุมชนในการทำแผนชุมชนในครั้งนี้

วัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ บัตรคำ กระดาษฟาง เทปกาว ปากกาเคมี

วิธีการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 1 นำเข้าสู่บทเรียน โดย.....

ขั้นที่ 2 ทีมงานถามผู้แทนชุมชนว่า ท่านคิดว่าท่านจะได้รับอะไรจากการมาครั้งนี้

ขั้นที่ 3 แจกบัตรคำและบอกให้ผู้แทนชุมชนเขียนคำตอบของตนเองลงในบัตรคำ บัตรละ 1 คำตอบ

ขั้นที่ 4 นำบัตรคำติดบนกระดาน

ขั้นที่ 5 จัดหมวดหมู่คำตอบ แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ของผู้เข้าร่วมเวที

ขั้นที่ 6 ทีมงานชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดทำแผนชุมชนในครั้งนี้

ประโยชน์ ช่วยทำให้เราเข้าใจความคาดหวังของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม ทำให้สามารถกำหนด ทิศทางการทำงานในขั้นต่อไปได้ดีขึ้น

ข้อควรพิจารณา ในขั้นตอนจัดกลุ่มบัตรคำ หรืออธิบายความหมายของบัตรคำตอบ ควรให้ผู้แทนชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ควรมีทีมงานช่วยกัน อย่างน้อย 2 คน

บทที่ 3
กรณีศึกษา เทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

บทที่ 3
กรณีศึกษา เทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตร

กระบวนการทำงานกับชุมชนนั้นต้องอาศัยเครื่องมือและเทคนิคในการทำงานหลากหลายรูปแบบ ตามสถานการณ์ของการเข้าไปทำงานในชุมชน ซึ่งเครื่องมือ เทคนิค และเกมต่างๆ เป็นสิ่งที่ใช้ร่วมกันได้ในการทำงานชุมชน

กรณีศึกษาเทคนิคการทำงานส่งเสริมการเกษตรดังต่อไปนี้ เป็นการถอดบทเรียนจากการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรที่บรรจุใหม่ และยังไม่มีประสบการณ์การทำงาน นักส่งเสริมการเกษตรรุ่นพี่ในพื้นที่เดียวกันจะช่วยเป็น “พี่เลี้ยง” ที่ดีมากสำหรับการทำงาน การสอนงานจะช่วยให้น้องสามารถเลือกใช้เครื่องมือ และเทคนิคต่างๆ ในการทำงานส่งเสริมการเกษตรได้เป็นอย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์กับเกษตรกรและชุมชนได้เป็นอย่างดี

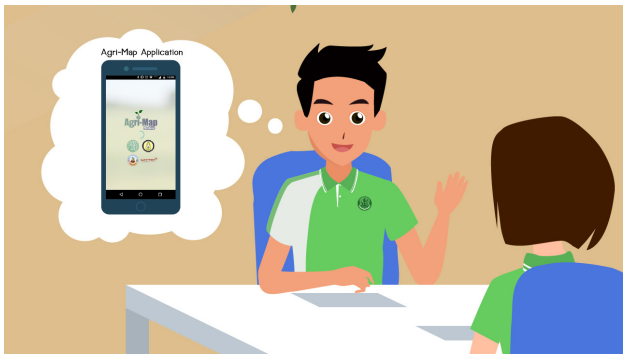

ชื่อเรื่อง ภารกิจ นวส.ใหม่ ใช่เลย (Good Job)
ตอนที่ 1 : เริ่มต้น

ห้องประชุม

เกษตรอำเภอ : สวัสดีครับทุกคน ผมขอแนะนำตัวก่อนนะครับ ผมเป็นเกษตรอำเภอครับ ทางด้านซ้ายผมคือ คุณพงษ์เป็นนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ครับ

ส่วน คุณก้อย เป็นนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรที่บรรจุใหม่ นะครับ ผมขอฝากให้ คุณพงษ์ ช่วยเป็นพี่เลี้ยงคอยดูแล แนะนำ และให้คำปรึกษาด้วยนะครับ

ก้อย : ยินดีที่รู้จักค่ะ และขอฝากเนื้อฝากตัวด้วยค่ะ

พงษ์ : ยินดีที่รู้จักครับ

ก้อย : ก้อย ควรเริ่มจากอะไรก่อนดีคะ

เกษตรอำเภอ : ผมขอตัวก่อนนะครับ

พงษ์ : อย่างแรกเลย น้องก้อย ต้องรู้จักงานต่างๆ ที่รับผิดชอบก่อน น้องก้อยรับผิดชอบตำบลไหน ก็ต้องศึกษาข้อมูลต่างๆ ของตำบลนั้น เช่น แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล หรือข้อมูลพื้นฐานของตำบลก่อนก็ได้ครับ หรือ จะหาข้อมูลจาก Agri-Map Application ระบบแผนที่เกษตรเพื่อการบริหารจัดการเชิงรุกบนสมาร์ทโฟน e-Learning ของกรมส่งเสริมการเกษตร ก็จะยิ่งดีอย่างที่สอง การทำงานในพื้นที่ การเข้าไปพบผู้นำชุมชนการจัดเวทีชุมชน การจัดทำแผนชุมชน

ก้อย : ได้เลยค่ะ ก้อยจะทำให้ดีที่สุด

กลางคืน โต๊ะทำงานในห้องนอนบ้านก้อย

ก้อย : ตำบลไกลปืนเที่ยง เกษตรกรปลูกมะพร้าวเป็นอาชีพหลัก ตอนนี้ประสบปัญหาหนอนหัวดำระบาด ทำให้ต้นมะพร้าวตาย เกษตรกรได้รับความเดือนร้อนมาก เราจะช่วยพวกเขาแก้ปัญหายังไงดีน๊า
อ๊า..... นอนก่อนดีกว่า

เช้าวันรุ่งขึ้น ที่ห้องทำงาน

ก้อย : พี่พงษ์ ก้อยอ่านแผนพัฒนาการเกษตรของตำบลไกลปืนเที่ยงแล้วค่ะ แต่.... ตอนนี้ หนอนหัวดำระบาดหนัก ก้อยจะช่วยชาวบ้านอย่างไร ได้บ้างคะ

พี่พงษ์ : เอาอย่างนี้ น้องก้อยลองเข้าไปดูพื้นที่จริง และทำความรู้จักกับผู้ใหญ่บ้าน เกษตรกร และผู้นำคนอื่นๆ ก่อนดีกว่า เผื่อจะได้ข้อมูลอะไรเพิ่มเติมครับ

ก้อยขับรถไป ตำบลไกลปืนเที่ยง บ้านผู้ใหญ่มา

ก้อย : สวัสดีค่ะ มาหาผู้ใหญ่มา ค่ะ

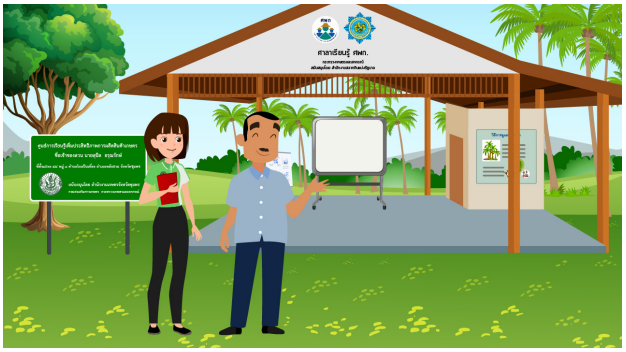
ผู้ใหญ่มา : สวัสดีจ้า ฉันเอง ผู้ใหญ่มา ณ บ้านไกลปืนเที่ยง มาไงไปไงล่ะ

ก้อย : หนูชื่อ ก้อย ค่ะ เป็นนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร หนูมาลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรของที่นี่ค่ะ ลุงผู้ใหญ่ช่วยแนะนำด้วยนะคะ

ผู้ใหญ่มา : โอ้... ดีเลยจ้ะหนู ชาวบ้านกำลังเดือดร้อนเรื่องหนอนหัวดำมะพร้าวระบาดพอดีเลย ยังไงก็ช่วยชาวบ้านด้วยนะ

เดินดูสวนมะพร้าว ภาพใบมะพร้าวแห้ง โดนหนอนทำลาย

-------- หนอนหล่นใส่หัวก้อย ------

ก้อย : กรี๊ดดดด!!! ย๊ากกกก อย่าอยู่เลย เจ้าหนอน

ผู้ใหญ่มา : อ่า!!!!!!

-------- จนมาถึง ณ ศูนย์การเรียนรู้เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) --------

ผู้ใหญ่มา : ที่นี่เป็น ศูนย์การเรียนรู้เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร พวกชาวบ้านก็จะมาแลกเปลี่ยนความรู้ที่นี่กัน เห็นไหมว่า หนอนระบาดหนักจนชาวบ้านจะโค่นต้นมะพร้าวทิ้งหมดแล้ว

ก้อย : ค่ะ ลุงผู้ใหญ่ งั้นหนูขอไปหาข้อมูลเพิ่มเติมและวางแผนก่อนนะคะ ว่าจะจัดการกับเจ้าหนอนได้อย่างไรบ้าง หนูจะช่วยชาวบ้านให้ได้ค่ะ

ห้องทำงาน

พี่พงษ์ : เมื่อวานไปลงพื้นที่ ตำบลไกลปืนเที่ยง เป็นยังไงบ้าง

ก้อย : ที่นั่นมีหนอนหัวดำระบาด ก้อยเลยหาข้อมูลวิธีกำจัดหนอน เดี๋ยววันนี้ก้อยจะไปบอกชาวบ้านฆ่าหนอนเองค่ะ (ทำท่าจะไป)

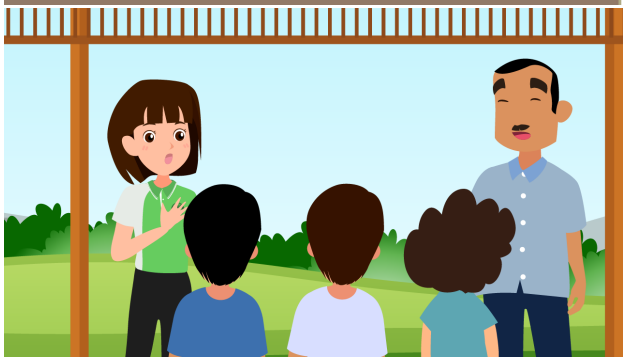
พี่พงษ์ : เดี๋ยว ๆ (ดึงก้อยไว้) ใจเย็นครับน้องก้อย การส่งเสริมการเกษตรที่ยั่งยืนนั้นต้องมาจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชนนะครับ เราต้องรู้ก่อนว่าปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านคืออะไรเราควรวางแผนให้ดีเสียก่อน

ก้อย : อย่างนั้นเหรอ ขอบคุณมากนะคะ ยังไงช่วยก้อยวางแผนด้วยนะคะ

ก้อย เข้าพื้นที่ ภาพหน้าพงษ์ลอยมาอธิบาย

พี่พงษ์ : งั้นเราเริ่มจาก การทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของปัญหาก่อนดีกว่า ด้วยการประเมินสภาวะชุมชนแบบมีส่วนร่วมนะ ขั้นแรก น้องก้อยลองปรึกษาผู้ใหญ่บ้านให้หาเกษตรกรที่เดือนร้อนเรื่องหนอนหัวดำมะพร้าวมาสัก 2-3 คน โดยเลือกคนให้ความร่วมมือและสนใจจะแก้ปัญหากับเรานะ เพื่อมาเดินสำรวจชุมชนร่วมกัน และประเมินว่ามีการระบาดของหนอนหัวดำจุดใดบ้าง พื้นที่การระบาดมากน้อยแค่ไหน และการระบาดอยู่ในระดับใดอาจใช้วิธีการวาดแผนที่ก็ได้นะ ว่าบ้านใครสวนมะพร้าวใครอยู่ตรงไหน ปลูกมะพร้าวกี่ไร่ การระบาดเป็นอย่างไร ระดับความรุนแรงเราอาจใช้สีทำจุดแทนลงไปในแผนที่ก็ได้จ้ะ และที่สำคัญ อย่าลืมถามเกษตรกรนะว่า ตอนนี้แก้ปัญหาอย่างไรไปบ้างแล้ว

ลุงนิน : บ้านตาสมน่าจะระบาดหนักสุดนะเนี่ย

ลุงสิน : ว่าแล้วเชียว ต้นมะพร้าวบ้านฉันทำท่าจะตาย

ผู้ใหญ่มา : ถ้าไม่รีบช่วยกัน สงสัยมะพร้าวได้ตายหมดแน่ ๆ

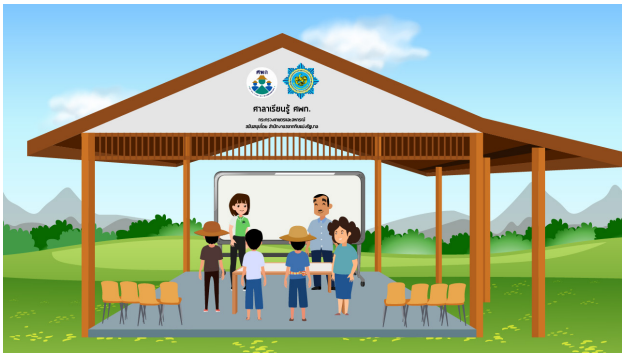
ป้าแจ่ม : พ่นยาทั้งหมู่บ้านพร้อมกันเลยดีไหม

ก้อย : มันอันตรายนะคะ ป้าแจ่ม แล้วยาเคมีก็แพงมาก เราน่าจะมีวิธีที่ดีกว่านี้ค่ะ

ห้องทำงาน

ก้อย : จากการไปสำรวจชุมชน ที่ตำบลไกลปืนเที่ยงมานั้น ทำให้ได้รู้สถานการณ์ระบาดของหนอนหัวดำมะพร้าวทั้งหมู่บ้าน ขั้นตอนต่อไปเราควรทำยังไงดีคะ

เกษตรอำเภอ : ถ้าได้ข้อมูลสถานการณ์หมู่บ้านมาแล้ว ขั้นตอนต่อไป ต้องนำข้อมูลนั้นคืนกลับให้ชุมชน เพื่อให้ได้รับรู้สถานการณ์ และเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขร่วมกันต่อไปยังไงล่ะ

พงษ์ : พอดีเลย ลุงผู้ใหญ่กำลังมีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน

ก้อย : งั้นก้อยไปใช้เวทีร่วมกันกับผู้ใหญ่บ้านเลยแล้วกันนะคะ

เวทีชุมชน ศาลารวมใจ ณ ศกพ.

เวทีคืนข้อมูลสถานการณ์การระบาดของหนอนหัวดำมะพร้าว ก้อยเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงความคิดเห็นสะท้อนปัญหาที่เกษตรกรแต่ละคนได้พบเจอ และร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาคืออะไร

ก้อย : ในเวทีชุมชนวันนี้เราจะมาคืนข้อมูลสถานการณ์การระบาดหนอนหัวนำมะพร้าว เจอ และร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาคืออะไร

ชาวบ้าน1 : อ้อ ที่มันระบาดอยู่นี่เรียกหนอนหัวดำเหรอจ๊ะ ฉันยังไม่รู้จักมันเลยเนี่ย

ลุงสิน : ฉันโค่นต้นมะพร้าวทิ้งไปหลายต้นแล้ว กลุ้มใจไม่รู้จะทำยังไงดี

ชาวบ้าน2 : มะพร้าวก็ราคาถูกลงมาก ทำอะไรไปก็ได้ไม่คุ้มเสีย ปล่อยให้มันตายไปเลยดีกว่า

ป้าแจ่ม : ปีนี้แล้งมากเลย ทำให้แมลงมันโตเร็วขึ้นหรือเปล่า

ก้อย : เราต้องช่วยกันหาทางแก้ไขด้วยกันนะคะ โดยกำหนดว่าจะใช้วิธีการอะไรทำอะไร เท่าไร หาแนวทางการพัฒนาให้ได้ โดยเราสามารถพึ่งตนเองไม่หวังรอพึ่งใคร กันค่ะ

ตอนที่ 2 : ความสำเร็จแบบยั่งยืน

หลังจากเวทีคืนข้อมูลสถานการณ์การระบาดให้ชุมชน ทุกคนก็ได้ร่วมพูดคุยกันอีกหลายครั้ง สำหรับครั้งนี้ เป็นการพูดคุยเพื่อให้เกษตรกรได้กำหนดแผนงาน โดย แบ่งเป็นวิธีการต่างๆ ตามที่เกษตรกรต้องการ เพื่อแก้ไข ปัญหาหนอนหัวดำมะพร้าว -----

ป้าแจ่ม : ลุงนิล มาช่วยชักทางมะพร้าวลงมาเผา ให้หน่อยสิจ๊ะ ฉันทำไม่ไหวน่ะ

ลุงสิน : ปล่อยแตนเบียนจะได้กำจัดหนอน

ลุงนิล : งั้น ช่วยกันเพาะแตนเบียนเองดีกว่า จะได้ไม่ต้องรอแจก

ก้อย : เราใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มา ช่วยกระตุ้น ให้พืชสร้างภูมิต้านทานต่อเชื้อโรคได้ นะคะ

ผู้ใหญ่บ้าน : ฉีดพ่นสารเคมีเข้าลำต้น

แล้วเราก็ทำปุ๋ยใช้เองกันดีกว่า ประหยัดต้นทุน อีกอย่างถ้าต้น มะพร้าวแข็งแรง หนอนคงทำอะไรได้ ยาก

หลังจากที่ชุมชน ได้ร่วมกันกำหนดแผนเพื่อป้องกัน กำจัดหนอนหัวดำมะพร้าว จึงได้ร่วมมือกันดำเนินการ ตามแผนที่กำหนดไว้ทันที ก้อยนำแตนเบียนมาแจกให้ เกษตรกรนำไปปล่อย

ก้อย : นี่ค่ะแตนเบียน แตนเบียนทริโคแกรม ม่า และแตนเบียนบราคอน

------ ชาวบ้านช่วยกันตัดทางมะพร้าวมาเผาทำลาย

----- และที่บ้านของลุงผู้ใหญ่มามีการรวมตัวกันทำปุ๋ยหลายๆ คน นำต้นไม้อื่นๆ มาปลูกแซมในสวนมะพร้าว จะได้ให้ความชุ่มชื้นมากขึ้น เกิดเป็นการเรียนรู้ ทดสอบทดลอง โดยที่ชุมชนเป็นผู้เริ่มคิดและลงมือทำจากความต้องการที่แท้จริง -------

ก้อย : ต่อไปเราก็จะต้องประเมินผลแผนงานที่ทำไว้

---- ภาพต้นมะพร้าวเขียวขจี ลูกดกเต็มต้น ชาวบ้านมีความสุข -----

ก้อย : ตอนนี้เราก็แก้ปัญหาหนอนหัวดำมะพร้าวได้แล้วนะคะ ถ้าเราเกิดปัญหาใหม่ขึ้น ก็ขอให้ทุกคนใช้ Model นี้เป็นแบบได้เลยนะคะ

หนึ่งปีต่อมา ไม่นานชุมชนก็ประสบกับปัญหาใหม่ คือ ราคามะพร้าวตกต่ำและขายไม่ออก

------ ร้านน้ำชา -------

ผู้ใหญ่มา : เฮ้อ... ที่ผ่านมาเราแก้ปัญหาหนอนหัวดำได้แล้วเชียว ตอนนี้สิ มะพร้าวราคาตกซะอย่างนั้น

ลุงสิน : เห็นทีพวกเราต้องมาประชุมเพื่อแก้ปัญหานี้แล้วล่ะ เหมือนตอนที่หนูก้อยนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรมาช่วยพวกเราไง

---- เสียงตามสาย ประกาศ นัดประชุมเกษตรกรหมู่บ้าน -------

เวทีชุมชน

------ วันประชุมหมู่บ้าน -------

ผู้ใหญ่มา : ที่เรามาประชุมกันวันนี้ ก็เรื่องราคามะพร้าวตกต่ำ เราต้องร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหานี้ให้กับชุมชนของเราให้ได้

ป้าแจ่ม : แล้วเราจะทำยังไงกันดีล่ะ พ่อผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่มา : เราก็จะต้องวางแผนตามขั้นตอนตามที่นักส่งเสริมการเกษตรมาช่วยเราคราวก่อนไง

ใครมีอะไรจะเสนอแนะก็ว่ามาได้เลย

ลุงนิล : เราเอามะพร้าวที่ขายไม่ออกมาแปรรูปดีมั้ย

ชาวบ้าน1 : ถ้าขายเป็นมะพร้าวตากแห้งก็ยังได้ราคาดีอยู่นะ

ชาวบ้าน2 : ผมเคยเห็นเค้าขายน้ำมันมะพร้าว ราคาดีมากเลยนะครับ ถ้าเราทำได้ก็ดีสิ

ชาวบ้าน3 : ลองไปดูงานที่กลุ่มทำน้ำมันมะพร้าวที่หมู่บ้านใกล้เคียงดีไหม แล้วเราค่อยมาลองทำ

ชาวบ้าน1 : หรือจะทำเป็นขนม มีขนมหลายอย่างที่ทำจากมะพร้าวนะ

ผู้ใหญ่มา : น้ำมันมะพร้าว ก็น่าสนใจดีนะ ถ้าเราทำแล้วแบ่งกันใช้ก่อนถ้าดีแล้วค่อยขาย

ผู้ใหญ่บ้านมาพบนักวิชาการเกษตร ที่ห้องประชุม

ผู้ใหญ่มา : ตอนนี้ลุงชวนชาวบ้านมาร่วมกันแก้ปัญหาราคามะพร้าวตกต่ำ โดยการนำมะพร้าวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เลยจะมาปรึกษาดูว่า พอจะมีที่ไหนเขาเก่งๆ เรื่องการแปรรูปน้ำมันมะพร้าวบ้าง จะได้พาชาวบ้านไปดูงาน

ก้อย : ดีเลยค่ะ ลุงผู้ใหญ่ มีวิสาหกิจชุมชนใกล้ๆ จังหวัดเรานี่ค่ะ เป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จเรื่องการแปรรูปมะพร้าว ยังไงหนูจะติดต่อให้ชาวบ้านได้ไปศึกษาดูงาน นะคะ

ดูงาน และทดลองทำน้ำมันมะพร้าว

----- ภาพกลุ่มชาวบ้านไปดูงานจังหวัดใกล้เคียง -----

เสียงบรรยาย : หลังจากการทดลองแปรรูปมะพร้าว และการได้ไปศึกษาดูงานกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านตำบลหมู่บ้านไกลปืนเที่ยง ได้นำความรู้ต่างๆ มาปรับใช้ และปรับปรุงผลิตภัณฑ์จนสามารถจำหน่ายได้ในร้านค้าของชุมชน และส่งขายไปยังที่ต่างๆ ซึ่งสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน สร้างการเรียนรู้ให้กับชาวบ้าน แก้ปัญหาโดยเริ่มจากตนเองก่อนที่จะขอสนับสนุนเพิ่มเติมจากภายนอกชุมชน

ตลาดสีเขียว

ก้อย : วันนี้ หนู มาอุดหนุนน้ำมันมะพร้าวของหมู่บ้านนะคะ

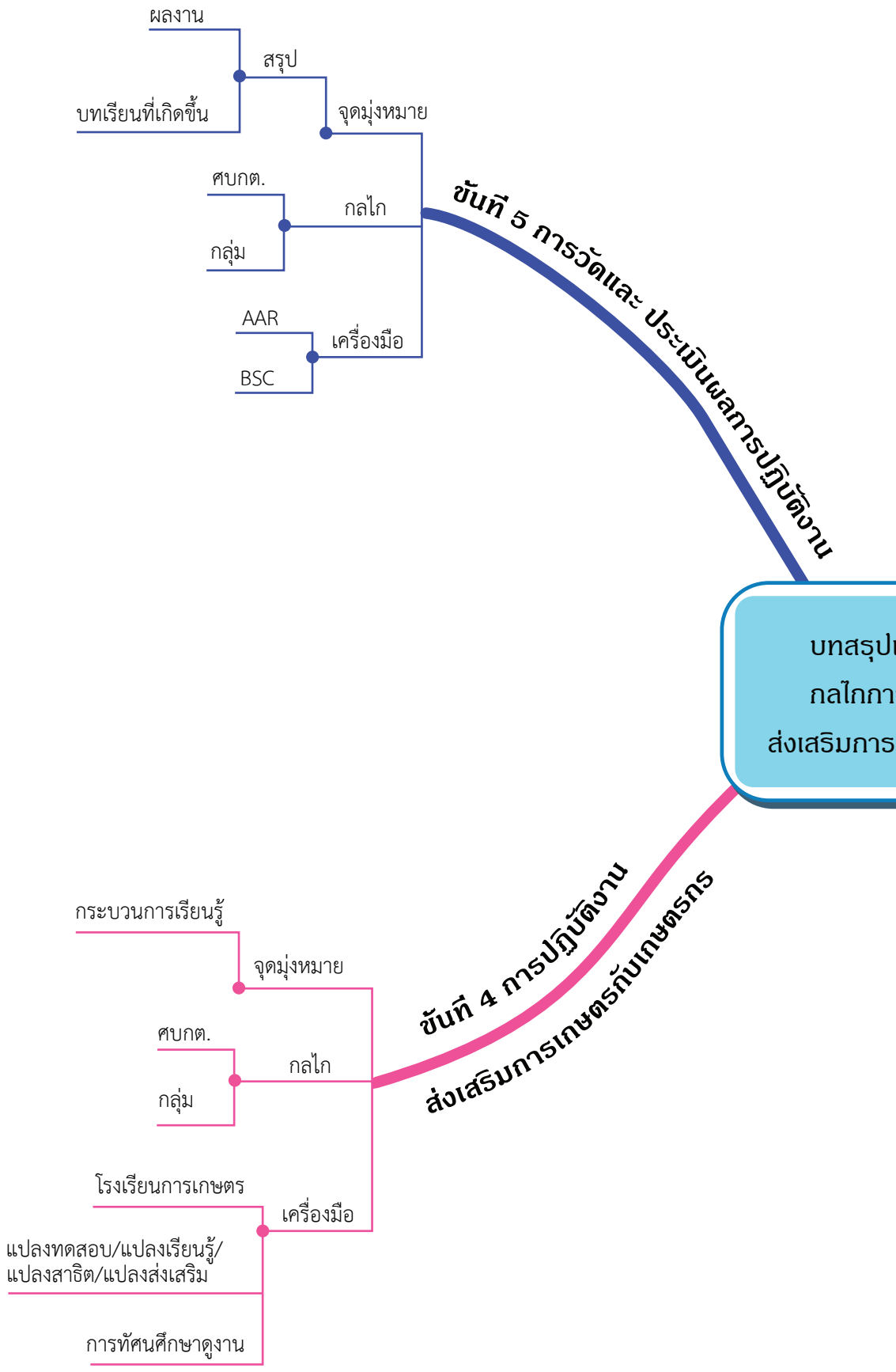
ผู้ใหญ่มา : ลุงต้องขอขอบคุณหนูก้อยมาก ๆ ที่มาช่วยให้คำแนะนำกับชุมชนของเรา ถ้าไม่ได้หนูก้อย หมู่บ้านนี้คงจะตายไปกับหนอนหัวดำแล้วหล่ะ

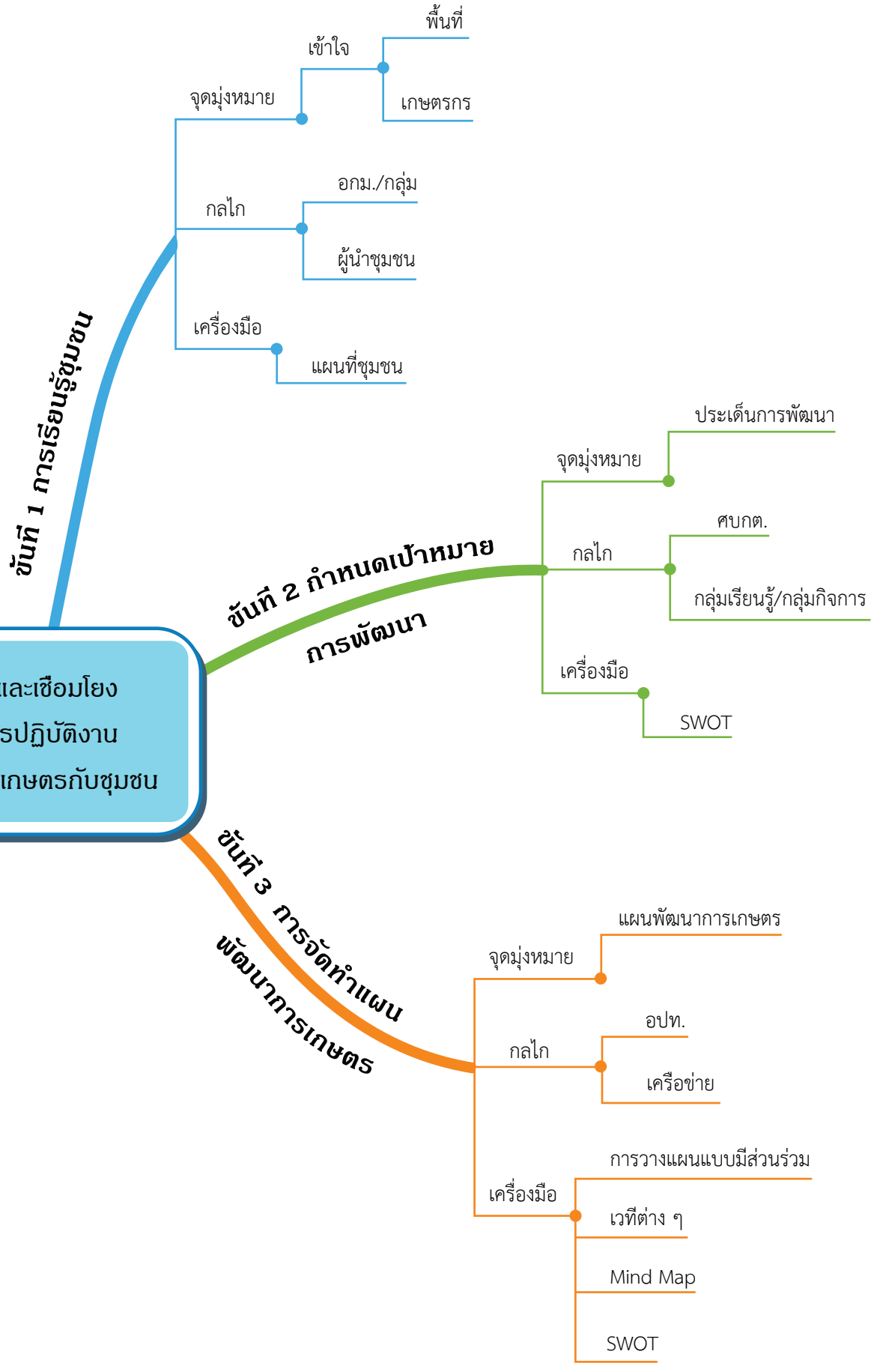
ก้อย : ไม่เป็นไรค่ะ เป็นหน้าที่ของนักส่งเสริมเกษตรอยู่แล้วค่ะ แล้วก้อยก็ขอบคุณชุมชนด้วยค่ะ ที่ให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาค่ะ

ก้อย : นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรทุกคน รวมทั้งก้อยมีหน้าที่และเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ โดยประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ของแต่ละชุมชน และต้องการให้ทุกคนในชุมชนมีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืนค่ะ

บทที่ 4
สรุปและเชื่อมโยงกลไกการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน

บทที่ 4
สรุปและเชื่อมโยงกลไกการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรกับชุมชน

ขั้นที่ 1 การเรียนรู้ชุมชน
จุดมุ่งหมาย
เข้าใจ
พื้นที่
เกษตรกร
กลไก
อกม./กลุ่ม
ผู้นำชุมชน
เครื่องมือ
แผนที่ชุมชน
ขั้นที่ 2 กำหนดเป้าหมายการพัฒนา
จุดมุ่งหมาย
ประเด็นการพัฒนา
กลไก
ศบกต.
กลุ่มเรียนรู้/กลุ่มกิจการ
เครื่องมือ
SWOT
และเชื่อมโยง
รปฏิบัติงาน
เกษตรกับชุมชน
ขั้นที่ 3 การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร
จุดมุ่งหมาย
แผนพัฒนาการเกษตร
กลไก
อปท.
เครือข่าย
เครื่องมือ
การวางแผนแบบมีส่วนร่วม
เวทีต่าง ๆ
Mind Map
SWOT

ตามที่ได้กล่าวและให้รายละเอียดการทำงานของนักส่งเสริมการเกษตรกับชุมชนมาตั้งแต่ต้น ทั้งในมิติของกระบวนการทำงานและเครื่องมือพร้อมเทคนิคในการทำงาน ซึ่งอาจจะทำให้หลายคนเกิดคำถามในใจว่า กระบวนการทำงานชุมชนจะสัมพันธ์กับสิ่งที่มีอยู่แล้วทั้งในเชิงระบบการทำงาน คือ ระบบการทำงานส่งเสริมการเกษตรระดับพื้นที่ได้อย่างไร เครือข่ายแกนนำหรือกลไกต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไร ในส่วนนี้จึงนำเสนอข้อมูลและสรุปให้เห็นความเชื่อมโยงของทรัพยากรหรือกลไกต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วกับกระบวนการทำงานกับชุมชน และเทคนิคเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานส่งเสริมการเกษตรเพื่อให้เห็นภาพความเชื่อมโยงตามที่กล่าวมา

ประเด็นแรกในส่วนที่เกี่ยวกับระบบการปฏิบัติงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริมการเกษตรที่ระบุ การทำงานระดับตำบลไว้ 5 ประเด็น ตั้งแต่ (1) การจัดการทำข้อมูลการเกษตร (2) การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล (3) การจัดการเรียนรู้และการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร (4) การให้บริการทางการเกษตร และ (5) การส่งเสริมกลุ่มและเครือข่าย หากเทียบเคียงกับกระบวนการทำงานกับชุมชนตามรายละเอียดในส่วนที่ 2 ที่สรุปไว้เป็น 5 ขั้นตอนหลักภายใต้หลักการเดียวกันในการที่นักส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่ในการสร้างการเรียนรู้ หรือเสริมสร้างความสามารถของชุมชนให้สามารถบริหารจัดการและพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนได้เองถึงแม้ว่าขั้นตอนทั้งหมดชื่อจะไม่ตรงกันทีเดียว แต่รายละเอียดในวิธีการดำเนินงานในภาพรวมเป็นเรื่องเดียวกัน โดยในเอกสารฉบับนี้ได้ให้รายละเอียดเพิ่มมากขึ้นในเรื่องของเครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน ซึ่งได้สังเคราะห์ความรู้ในเชิงวิชาการและความรู้จากการปฏิบัติงานเข้าด้วยกัน เพื่อให้นักส่งเสริมการเกษตรสามารถเรียนรู้เครื่องมือที่สามารถใช้ในการปฏิบัติงานได้ในแต่ละขั้นตอน โดยสร้างความเข้าใจตั้งแต่แนวคิดของเครื่องมือ วิธีการใช้ประโยชน์ จุดเด่นและข้อจำกัดของเครื่องมือพร้อมตัวอย่างประกอบ ทั้งนี้ สามารถสรุปให้เห็นขั้นตอนการทำงานกับชุมชน จุดมุ่งหมายเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานและกลไกในการทำงานได้ตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงความสัมพันธ์กระบวนการทำงานชุมชนในแต่ละขั้นตอนกับจุดมุ่งหมาย เครื่องมือ เทคนิค และกลไกในการขับเคลื่อน

ขั้นตอนการทำงานกับชุมชน	(1) การเรียนรู้ชุมชน	(2) กำหนดเป้าหมายการพัฒนา	(3) การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร	(4) การปฏิบัติงาน ส่งเสริมการเกษตรกับเกษตรกร	(5) การวัดและประเมินผล การปฏิบัติงาน
จุดมุ่งหมาย	ทำความเข้าใจชุมชนเพื่อให้สามารถนำข้อมูลหรือความรู้ความเข้าใจไปวางแผนในการพัฒนาและปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรได้	สนับสนุนให้ชุมชนเรียนรู้ตนเอง เห็นศักยภาพ/ปัญหา และนำมาคิดวิเคราะห์ พร้อมทั้ง กำหนดสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต หรือเป้าหมายการพัฒนา	สนับสนุนให้ชุมชนร่วมกันเรียนรู้และกำหนดแนวทางหรือวิธีการดำเนินงานเพื่อให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่กำหนดไว้	สนับสนุนให้ชุมชนสามารถดำเนินงานตามแผนที่กำหนดโดยเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ความคิด และการปฏิบัติไปในทางที่ดีขึ้น	สนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อให้ชุมชนเรียนรู้ จุดดี/จุดด้อย ที่ทำให้งานสำเร็จหรือไม่สำเร็จ นำบทเรียนไปใช้ในการพัฒนาต่อไป
เครื่องมือ	-การจัดเก็บข้อมูล -การสัมภาษณ์ -การทำแผนที่ -การจัดทำปฏิทินกิจกรรม -การสังเกตและบันทึกข้อมูล -การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ -ฯลฯ	- SWOT Analysis - Problem Tree - Mind Map - AIC - การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (เวทีส่งเสริมฯ) - ฯลฯ	- การจัดเวทีส่งเสริมฯ - กระบวนการวางแผนชุมชน - การวางแผนกลยุทธ์ - Agri Map - ฯลฯ	- กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม - กระบวนกลุ่มและเครือข่าย - กระบวนการโรงเรียนเกษตรกร - PAR - ฯลฯ	- AAR - การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม - BSC - ฯลฯ
กลไก	- ผู้นำชุมชนทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ - อาสาสมัครเกษตรกร/เกษตรหมู่บ้าน - ตัวแทนกลุ่มต่างๆ - YSF	- ศบกต. - ศจช. - กลุ่มเรียนรู้ - กลุ่มกิจกรรม - วสช. - แปลงใหญ่	- ศบกต. - อปท. - ภาคีการพัฒนาในพื้นที่ -เครือข่ายการทำงาน - ตัวแทนกลุ่มต่างๆ	- จุดสาธิต - แปลงเรียนรู้ - ศพก.	- กลุ่มเรียนรู้ - กลุ่มกิจกรรม - วสช. - ศบกต. - เครือข่าย - แปลงใหญ่ - YSF

จากข้อมูลที่สรุปในตาราง จะเห็นว่าการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร หรือกระบวนการในการทำงานกับชุมชนของนักส่งเสริมการเกษตรที่มีเป้าหมายสุดท้ายต้องการให้เกษตรกรมีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตั้งแต่ความรู้ ความคิด และการปฏิบัตินั้น ในแต่ละขั้นตอนของการทำงานก็จะมีจุดมุ่งหมายย่อยเพื่อการบรรลุสู่เป้าหมายสุดท้ายโดยทั้ง 5 ขั้นตอนของการทำงานกับชุมชนนั้น ได้กำหนดจุดมุ่งหมายไว้ชัดเจน แต่ในส่วนของเครื่องมือและกลไกนั้น นักส่งเสริมการเกษตรสามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานในแต่ละพื้นที่ ซึ่งหากมองเชื่อมโยงกับกลไกหรือทรัพยากรที่กรมส่งเสริมจากเกษตรมีอยู่หรือเคยใช้อยู่ซึ่งอาจแยกเป็น (1) ส่วนของกลุ่ม/องค์กรเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพ กลุ่มเรียนรู้ต่าง ๆ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบล ศูนย์จัดการศัตรูพืชชุมชน วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น (2) บุคลากรในพื้นที่ที่เป็นตัวแทนของชุมชนที่ได้ทำงานเป็นเครือข่ายของนักส่งเสริมการเกษตร เช่น อาสาสมัครเกษตร เกษตรหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน เป็นต้น และ (3) ในส่วนของแปลงเรียนรู้ จุดสาธิตหรือสื่อการเรียนรู้อื่น ๆ ในพื้นที่นักส่งเสริมการเกษตรใช้ในการปฏิบัติงานอยู่แล้ว กลไกที่กล่าวมาทั้ง 3 ส่วนนี้ นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานส่งเสริมการเกษตรระดับตำบลซึ่งได้กำหนดไว้ในระบบส่งเสริมการเกษตร โดยกระบวนการทำงานชุมชนที่กล่าวมาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในการปฏิบัติงานในแต่ละพื้นที่ สำหรับในส่วนของเครื่องมือที่ใช้ในการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอนที่ได้เขียนไว้ ในส่วนที่ 2 นั้น นักส่งเสริมการเกษตรจะได้เรียนรู้พร้อมตัวอย่างประกอบจากประสบการณ์ที่ได้นำไปใช้จริง เพื่อให้สามารถเลือกใช้เครื่องมือให้เหมาะสมกับงานที่ปฏิบัติและจะเกิดทักษะเพิ่มมากขึ้นเมื่อ นักส่งเสริมการเกษตรได้นำไปใช้ด้วยตนเอง

DOAE

DSP
Digital Screen Play Co.,Ltd